

‘ म्वस्ति ’

“ कृतिसमर्पणम् ”

श्रीमन् ! माधवमेनन्महाशयाभात्यवर ! यशश्शालिन् ।
प्रकृतिविलासाभिख्या कृतिरेषा तेऽर्पिता सनाथाभूत् ॥

अमन्दस्तनिर्भरान्मम कृतेर्विलासानिमान्
निलोक्य तत्र मानसं विबुधवर्य ! मोमोत्ति चेत् ।
तदेव मम निर्वृतिर्भनमि मंषनीपद्यते
शुणाकर ! यतस्त्वया सफलितः श्रमो मे भवेत् ॥

इत्थमास्थानकप्रिराट् कृष्णमूर्तिस्सुधीमणिः ।
शब्दशाम्भार्यतत्त्वज्ञः निवेदयति मादरम् ॥

॥ श्रीमते रामानुजाय नमः ॥



श्रीमत्परमहंसपरिनाजपाचार्योमयवेदान्तप्रतिष्ठापनाचार्यैः श्रीमद्रामानुजा-
परावतार श्रीमद्वररुनीन्द्राष्टदिग्गजप्रथमपरिगणितैः श्रीमद्रम्यजामातृगतिवर-
कृपालब्ध श्रीवरमहामतेत धीदेवनायकान्तराजकैटवैकुरुन्धरैः अरण्डमहीमण्डला-
लंकारमहीपाल कोटीरकोटिषट्तिमणिविरणपटलपाटलिपद्मीठपर्यन्ताचार्यैः परम-
पुरुषार्थलक्षणविलक्षणमोक्षेवप्रयोजनार्थ पञ्चज्ञानमगाधन श्रीमदष्टाक्षरादिरहस्यनव-
जगदुज्जीवनाचार्यैः मयल्मुनिजनमानसारविन्दरान्दोहरामुज्ञाससमुत्सित धीराज-
हस्तावतारैः श्रीभगवद्रामानुजसिद्धान्तनिर्धारकाचार्यसार्वभौमैः सर्वतन्त्रस्वतन्त्रैः

श्रीतोदाद्रिरामानुजयतीन्द्रैः द्वितीयेयमभिनन्दनपत्रिका ॥

मधुरानगरीविराजमान श्रीरामेश्वरदेवस्थानसंस्कृतकलाशालायां प्रधान-
व्याख्याध्यापकपदमधिवहत्, पण्डितवरस्य मद्रप्रान्तीय राजसीयास्थानविपदभाजो
महामहोपाध्यायस्य कृष्णमूर्तिशास्त्रिणः कृतिं प्रकृति-विल्लामाभिधाना श्रुत्वा कथं
नितरा प्रहृष्यमानः । प्राचीनानां महामूर्खीनां सरणिमनुरन्धाना श्लेषादिगुण-
समलङ्घिता चास्य शैली सर्वेषामपि सहृदयानां हृदयान्वावर्जयेदिति विश्वसिमः ।
श्रीमन्नारायणनमरणपूर्वमहाशयम्हे चास्य वाम्बिलस्य उत्तरोत्तरमभिवर्धतामिति ॥

विट्निनामसंवत्सरे
फट्कमासि प्रथमदिवसः
रविवारः

१६—८—५०

श्रीरामानुजन्

त्रिपयानुक्रमः ।

क्रमसंख्या	विषय	पुटसंख्या
१	सारस्वतसर्वस्वम् Grandeur of the Ocean	1
२.	याननरासनीयकम् Sylvan Beauty	17
३.	पर्वतपारम्यम् Greatness of the Mountain	33
४	समीरितमहंणम् Homage to the Wind	49
५	त्रिपथगायौभास्यम् The Charm of the Ganga	65
६	द्विनराजसाम्राज्यम् The Empire of the Moon	81
७	प्रभाकरप्रभाव The Splendour of the Sun	97
८.	शर्वरीसौन्दर्यम् Glory of the Night	113

Author's Note.

For many years my poetical compositions are being published in Sanskrit journals. As a result of the encouragement given by the Madras Government I have not only been inspired to greater poetical effort in the cause of Sanskrit but also to bring together my published poems in book form. I am deeply indebted to the Madras Government for their kind encouragement.

In the present volume, I publish the *Prakriti Vilasam*. Other works of mine will be published in subsequent volumes. My respectful thanks are due to His Holiness Sri (1008) Ramanuja Jeer Swamikal of Vanamamalai Math, Nanguneri, who has been pleased to bless this venture with a *Srimukham* and also to meet the major portion of the cost of its publication. The Hon ble Sri P V Rajamannar, Chief Justice of Madras High Court, has done me a great honour by writing a foreword to this volume. I thank him for the same. I am also indebted to Sri Parikshit Tamburan, Prince of Cochin and Dr C S Venkateswaran M A, Ph. D., of the Annamalai University who have been so good as to permit me to publish their appreciation of this work. Sri N Swaminatha Sarma, Retired Health Officer, now at Vishnupuram, Tanjore Dt, has, with his usual generosity, contributed liberally for publishing my works, and to him I express my sincere feelings of gratefulness.

My thanks are also due to Sri Srinivasa Raghunatha Acharya who has been publishing my poems in Telugu characters at Warangal, Hyderabad. The unbounded kindness thus extended to me by several well-wishers has impelled me to dedicate myself to the cause of Sanskrit-learning and also to publish my collected works.

My special thanks are due to my old student, Sri P. K. Nagaratna Sarma, Sanskrit Pandit, S. M. High School, Tiruchi and Sri A. Subrahmanyam M. A., Lecturer in Sanskrit, St. Josephs' College, Tiruchi, who have been very helpful in seeing the book through the press. In spite of the great care exercised by them in correcting the proofs, some errors have crept in and I regret them.

Lastly I must express my heart-felt thanks to the Proprietor of the Kalyan Press, Tiruchi, who has shown great enthusiasm in bringing out the work in such short time and in such excellent form.

I pray that my endeavours may be crowned with success.

Madhurai, }
4-8-50 }

K. S. Krishnamurthi Sastri

FOREWORD

I think it really presumptuous on my part to write a foreword to the KAVYA of such a reputed scholar and poet like Mahamahopadhyaya K S Krishnamurti Sastrigal. Persons far more competent than myself have extolled his mastery of the Sanskrit Language and the beauty of his poetical style. The Government have recognised his merit in making him the Poet Laureate in Sanskrit.

Though the works of the ancient poets abound in descriptions of nature so far as I am aware, there is no work (except probably Kalidasa's Ritusamhara) whose subject matter is exclusively the beauties of nature. The 'Prakriti Vilasa' is such a work as the title itself indicates. The Kavya is divided into several sections with special titles like 'Kananakamaneeyakam', 'Parvata-paramyam' and 'Sameera Samarhanam' according to the particular aspect of the beauty in nature. There is running through the entire work a passionate, sensitive and I would add, a reverential appreciation of all that is beautiful in nature. The poet has no prejudices. His emotional capacity is large enough to comprehend the majesty of the sea, the fascination of the forest, the grandeur of the mountain, the glory of the sun and the loveliness of the moon.

Though the main theme is natural scenery, the Kavya is full of brilliant epigrams on human conduct and the affairs of the world. Often he relates the facts of

nature to human life, and this correlation is very illuminating

One finds in the Kavya strewn with lavishness, rich imagery, suggestive similes and penetrating observation. In another work of the author, Sri Bharata Suprabhata, I find the following —

“ नायं समयः इलोकमपूर्वं रचयितुम् । शताब्देऽस्मिन्प्रकृति-
वर्णने भवभूतिवज्जयशीलस्स एव भवति कृष्णमूर्तिः । ”

I am sure all readers will echo this statement. This is a work which will enable every Sahridaya to enjoy Ananda.

Madras, }
May, 13, 1950. }

P. V. RAJAMANNAR.

Chief Justice.

PAREEKSHIT TAMBURAN.
PRINCE OF COCHIN

PALACE No 16.
TRIPUNITTURA.
5th July, 1945.

To

PANDITARAJA K S. KRISHNAMOORTI SASTRY.

Dear Sastry,

Allow me to thank you sincerely for kindly giving me an opportunity to read your excellent poems including the Prakrit Vilasa Kavya. The spontaneous flow of beautiful expressions is simply wonderful. Apart from deriving aesthetic pleasure, a close student of these poems will greatly benefit by coming in contact with rare and interesting grammatical usages. The descriptions generally are such as will appeal even to a reader whose views on literature are influenced by modern criticisms.

You have adorned Sri Saraswathi Devi with many gems and I feel confident that the Goddess and her devotees will bless you and appreciate your future services at her altar.

Thanking you once more,

I remain,
Yours sincerely,
RAMAVARMA.

॥ अभिनन्दनम् ॥

वर्ण्यः कथन्तु विदितः सकलेऽपि देशे
श्रीकृष्णमूर्तिसुकविर्मम वाग्भिराभिः ।
सौन्दर्यतल्पदमभृन्मधुनैव येन
प्रज्ञाधनेन गमिता कवितावनश्रीः ॥ १ ॥

सौहार्दमुन्मिषतु सत्कविवर्य ! नित्यं
मात्सर्यदोषविधुरं मधुरं दृढञ्च ।
येनावयोः सुरगवीपरिपोषणेन
संपद्यतेऽभिलपितः कृतकृत्यभावः ॥ २ ॥

काञ्चिद्गुणत्रयजुषं प्रकृतिं पुराणः
क्रीडारसेन पुरुषः सरिसर्पु कामम् ।
श्रीकृष्णमूर्तिकविना रचितः प्रमोदं
धत्तेऽमितं, बहुगुणः प्रकृतेर्विलासः ॥ ३ ॥

S. N. C. Srinivasa Rao and A. Acharya.
WARANGAL.

N. S. RY.

CRITICAL APPRECIATION

BY

Dr C S VENKATESWARAN M A, Ph. D ,

PROFESSOR OF SANSKRIT, ANNAMALAI UNIVERSITY,

ANNAMALAINAGAR

The *Prakritivilasakavyam* of Mahamahopadhyaya Panditaraja K. S. Krishnamoorthy Sastrigal, Poet-Laureate in Sanskrit, is an exquisite collection of Nature Poems in Sanskrit. The poet depicts in eight sections of 61 verses each, the beauty of different Natural phenomena in their varied aspects.

1 The *Sarasvatasarvasvam* describes the greatness and grandeur of the ocean in a style and metre reminiscent of Kalidasa's *Meghasandesa*.

The words are addressed to the ocean by a lover of Nature who was enjoying the cool evening breeze on the beach at Cape Comerin (Kanya Kumari). Expressing this idea in the words —

हृषोद्रेष्मदुदधिभवदत्मोऽपि सम्बोध्य शब्ध-

द्वेदं पश्येन रषिकजनधेननाचेतनेषु ॥

the poet reminds us of the lines in the *Meghasandesa*,

इत्यौ नुसयादपगिगणयन्गुह्यकम्नं ययाचे

कामार्ता हि महति (पण्य) कृपणाच्चेतनाचेतनेषु ॥

The poet reveals his powers of observation when he describes the golden-haired, rosy-cheeked European ladies moving freely on the beach enjoying the cool evening breeze.

There is a touch of humour when he refers to the attitude of some timid people who dare not step into the waters for a dip on the specious plea that they are unfit to drink.

The natural position of the ever-sounding ocean below and the calm sky above is utilised by the poet to moralise that silence makes for a high position of respect and loquacity for loss of dignity.

उच्चस्थानं जगति भजते मौनमालम्बमानो

व्यर्थात्पैत्रैर्जनि सुमहानप्यधस्तादवस्थाम् ॥

The unchanging ocean which does not transgress its bounds though passing through the ever-changing Time, is represented here as a master, rich in self-control. Thus the remark धीरो लोके न हि त्रिकुम्भे जातुचित्कारणेषु reminds us of Kalidasa's reference to Lord Siva in Kumara-sambhava, विकारहेतौ सति विक्रियन्ते येषां न चेतामि त एव धीराः ।

Again the warning given to the ocean not to terrify the courting rivers by its deafening sound on the ground that women are timid by nature

‘ शब्दैरेनै श्रुतिकटुतरैर्मृद । मा भीषयस्व

स्त्रीणां मीरूप्यनलहृदयान्यन्तरेणैव हेतुम् ”

reminds the reader at once of the Yaksha's warning to the cloud in the Meghasandesa

तोयोत्सर्गस्तनितमुखरो मा स्म भूर्विह्निमास्ता ,

and of Udayana's remarks about Padmavati and feminine timidity in the Svapnavasavadatta

कामं धीरम्बभावेय स्त्रीस्वभावस्तु कातर ।

While commenting upon the just alliance which the noble ocean formed by giving 'his' daughter Lakshmi in marriage to Lord Vishnu, the poet expresses the pregnant truth that alliance between the great is welcome to all-

“ सद्रिम्सङ्गो भवति हि सता सर्वसप्रीणनाय ”

2 Sylvan beauty in its varied aspects finds apt expression in Kananakamaniryakam The simple sweet style which one notices here truly takes after Kalidasa's Muse The theme affords the poet ample scope for exhibiting his descriptive power.

One cannot fail to see the charming poetic fancy in the description of the tender creepers, sounding with the humming bees, smiling with a wealth of flowers and flushing with a profusion of tender red sprouts as embracing the mango trees-

प्रक्रान्तचाटुवचना प्रणदद्विरेफै

पुण्योद्गमैश्च रुचिरै शृणमन्दहासा ।

रक्तैर्भृशक्लिसल्यैस्तुरागपूर्णा

पर्यप्यज्जल रनिकामसहकारवृक्षान् ॥

Fertile imagination is manifest when the poet conceives that the birds are placing groups of wing-less glow-worms in their nests at night for serving as lamps by dispelling the natural gloom.

नीडोदरेषु तिमिरं निशि मा प्रसाङ्क्षी-
 दित्याकलय्य निजचञ्चुपुटैश्शकुन्ताः ।
 कृत्वा च्छदैर्विरहिताग्रजनीमुखान्ते
 सद्योतकीटनिबहान्वत ! निक्षिपन्ति ॥

Naturalness abounds where the sylvan sites are described as spotted with mountains in different directions as thickly over-grown with shady trees as mantled over with green lairs and blue lakes and as having the deer moving here and there.

उच्चावचाचलसमाकुलदिङ्मुखानि
 च्छायादुर्मरविरलैर्निचुलीकृतानि ।
 श्यामच्छाद्वलसरोवरमेदुराणि
 कीर्णान्यवाप हरिणैश्च वनस्थलानि ॥

3. The theme of Parvataparamyam is the imposing grandeur of the Mahendra mountain described by one who is lost in its natural beauty.

गिरिं दर्शं दर्शं भुवनमपि विस्मृत्य सपदि
 द्विजसंभोध्यैवं किमपि किमपि स्वैरमवदत् ।

The row of mountains with its verdure of creepers and trees bearing a wealth of variegated flowers appears

to the poet's imagination as dressed in a green silken robe and as decked with an ornament of multi coloured gems

वसानेव स्निग्ध हरितरुचि वासो विलससि
 प्ररुद्धैस्त्वय्यल्पेतरविटपिवीरुत्समुदयै ।
 प्रसूनैरुत्कुलैर्हृदयहरवर्णैरिव मणि-
 प्रमेदैराकल्प कलयमि च माले ! शिखरिणाम् ॥

While making the significant statement that a person short of patience is not fit to be a father in law, the poet advises the Mahendra mountain, the source of rivers that woo the ocean Lord, not to lose patience over the ever roaring sound of the ocean in front

क्षमाहीनो नैव श्वशुरपदमध्यामितुमलम् ॥

There is sublime beauty in the conception that the Mahendra mountain combines in itself the splendour of the Himadri [snow white Himalaya] and the Hemadri [Golden mountain, Meru], thanks to the white fleeing clouds hanging above and the yellow creepers growing on it

फणिच्युभैरभै. कचन परिपिद्मननिमि-

हिमाद्रि हेमाद्रि युगपदनुक्तुं प्रभवसि ।

4 Samirasamarhanam is a tribute paid to the wind. The poet's fertile fancy expresses itself in representing the wind as trying to propitiate the golden creepers on the river bank the creepers decked with flowers bending slightly with the mellowing fruits tasted by the amorous bees and charming in their flushing beauty

कुसुमसुभगाः स्तोके नम्राः फलैश्च पचेळिमैः
 रसिकमधुपास्ताद्या रागध्रिया हृदयङ्गमाः ।
 मृदुळपुळिना भोगान्प्राप्ता भृशं प्रियदर्शनाः
 कनकलतिकाः कूले सिन्धोर्धिनोपि समीरण ॥

The poet avails himself of an opportunity to commend the life of beings in the airy forests and villages and condemn the life in the congested city where people go for lure of gold.

धसन ! सुखिनस्तिर्यञ्चोऽपि क्षरण्यनिवासिनः
 किमधिकगिरा स्वामासेत्य दुमा अपि निर्मलम् ।
 स्वसुखविमुखा मर्त्यास्त्रेते कुतर्कशतप्रिया
 न जहति पुरं प्राणापायेऽप्यधर्मपरायणाः ॥

5. The beauty of the Ganges is described in *Tripathagasaubhagyam* .

Couched in an attractive metre, the language, like the current of the river flows slowly, but steadily creating an agreeable jingling sound. There is appealing alliteration in-

हिमाद्रिवरनन्दिनीमखिललोचनानन्दिनी-
 मुपेन्द्रपदवन्दिनीमसमदृष्टिश्चरस्यन्दिनीम् ।
 भयौघपरिमर्दिनीं सुभगमङ्गसन्नर्दिनीम्
 त्रयीविमिनिकेकिनीं प्रणिपतामि मन्दाकिनीम् ॥

No less charming is the blending of the waters of the Ganges and the Brahmaputra thus described-

अभङ्गुस्तरङ्गया महिमभिर्भृश तुङ्गया

कृपालसदपाङ्गया हरिपदाबुजासङ्गया ।

नितीर्णभयभङ्गया श्रितवता, तया गङ्गया

मिलत्यमितकौतुकात् कचन धातृपुत्रा नदा ॥

6 Devijaraja Samrajyam deals with lunar beauty. The poet beautifully conceives the moon as a big white lotus floating in the vast lake of the sky and representing the nature's immaculate charm, the dark speck within is due to the presence of the bees which have gathered to taste the honey.

गगनमुममिद्ध सङ्गिरन्ता निम्बदा

वियदतुलसरम्या इनेतमब्ज सुजातम् ।

प्रहृतिनरपुर-यास्सर्वसौन्दर्यसारम् .

रसिकमधुपगर्भे मूर्तमाचक्ष्महे त्वाम् ॥

Both poetic fancy and worldly wisdom are revealed when the poet posits the father-son relationship between the ocean and the moon and says that the heart of the ocean buoys up with fatherly pride and joy at the sight of the moon reigning supreme in the sky, for nothing makes the father happier than the prosperity of his son.

7 The brilliance of the Sun—the visible Lord of the Universe forms the theme of Prabhakara Prabhava.

The bright setting sun descending into the ocean is conceived by the poet as a colossal red hot iron ball falling into the ocean to dry up its waters, as the shining crest jewel of Goddess Nature dropped down during her

The poet depicts as charming everything that is of the Night—the moon with its speck and light, and the pervading darkness—and concludes with optimism that nothing in Nature lacks beauty

रम्यश्चन्द्रस्तदुदरभव लान्ठनञ्चापि रम्यम्
ज्योत्स्ना रम्यावनिपरिसरे तत्प्रसारोऽपि रम्य ।
रम्यास्तम्य सरसमनसामन्धकारोऽपि रम्य
किन्नैकोक्त्या प्रकृतिविहितं वस्तु नैवास्त्यरम्यम् ॥

The author evinces considerable mastery over his art in the choice and naming of the themes in the use of the metres and in the descriptions with refreshing variety. The poems are marked by the author's keen observation of natural phenomena, insight into the working of the human heart and power of expressing eternal truths in apt language. The poet-scholar has demonstrated in his work that he can be at home equally with the simple Kalidasa style and the erudite styles of Bhavabhūti, Bhaṭṭa and Śrī Harsha. This collection of his early poems clearly brings out the natural poetic talents of the Poet Laureate, it also assures him an honoured place among the Nature-poets in Sanskrit.

The poet depicts as charming everything that is of the Night—the moon with its speck and light, and the pervading darkness—and concludes with optimism that nothing in Nature lacks beauty.

रम्यश्चन्द्रस्तदुदरभवं लज्जन्तश्चापि रम्यम् -

ज्योत्स्ना रम्यावनिपरिसरे तत्प्रसारोऽपि रम्यः ।

रम्यास्तम्यः सरसमनसामन्धकारोऽपि रम्यः

किन्नैकोक्त्या प्रकृतिविहितं वस्तु नैवास्त्यरम्यम् ॥ .

The author evinces considerable mastery over his art in the choice and naming of the themes, in the use of the metres and in the descriptions with refreshing variety. The poems are marked by the author's keen observation of natural phenomena, insight into the working of the human heart and power of expressing eternal truths in apt language. The poet-scholar has demonstrated in his work that he can be at home equally with the simple Kalidasan style and the erudite styles of Bhavabhuti, Bhatti and Sri Harsha. This collection of his early poems clearly brings out the natural poetic talents of the Post-Laureate, it also assures him an honoured place among the Nature-poets in Sanskrit.



॥ श्रीः ॥

प्रकृतिविलासकाव्ये

सारस्वतसर्वस्वं नाम

प्रथमो विलासः ॥

स्वरूपज्योतिर्या निधनरहिता वाग्निह परा
निजोपास्त्यासम्भ्यं ध्रुवमपरमावं वितरति ।
विवर्तो यस्याश्च स्फुरति भुवि भाषासमुदयः
प्रसन्ना ब्राह्मी सा मुरसुरभिरुच्चैर्विजयताम् ॥

सत्यो देवस्त दिशतु वचश्शुद्धिमाश्रयसिद्धः
संसेवन्ते यममिदधतस्सि^१न्धवस्तप्त नित्यम् ।
शब्दार्थात्मा स्फुरति सकलो यद्विवर्तः प्रपञ्चः
स्फोटं ब्रह्मास्थिपत मुनयो यं प्रमाणैः पुराणाः ॥ १ ॥

कश्चिद्विद्याविनयमुभगस्त्वा विहायसि वृत्तिं
पक्षान्कांश्चिद्विषयितुमना दक्षिणस्यां दिशायाम् ।
पारेऽम्भोधर्महति जनयन्नन्दधु श्रीकुमार्याः
क्षेत्रं प्रापत्कल्मलहरं विश्वमातुश्चिरत्नम् ॥ २ ॥

पश्यन्नविं सपदि मुमुदे शैलतुङ्गैस्तरङ्गै-

ज्ञाङ्कुर्वद्भिः परिसरगतास्तर्जयन्तं महान्तम् ।

प्रावस्तोमैः प्रतिहततया फेनिल सन्निवृत्तौ

भीमावर्तैः निदधदसकृद्भिभ्रतं धीचिजातम् ॥ ३ ॥

पृक्तस्निग्धं लवणजलधेश्शीकरैरुर्मिकीर्णैः

क्षुद्रस्याद्रेः शिखरमखरस्पर्शमध्यास्य सायम् ।

आसीत्सोऽयं पवनमुदधेस्सेवमानो मरुत्व-

च्छैलारण्यौपधिरसभृताऽऽस्लिष्टमाद्रानिलेन ॥ ४ ॥

दर्शं दर्शं धरणिदिविषन्निर्निमेषोऽर्णवं स

स्वैर क्रीडन्मकरनिकरं भीकर नकचक्रैः ।

गच्छद्भिश्च घुवसमुदयैर्धौवराणाङ्कुमारै-

र्ह्येध पाथोविहगविरुतैर्मोदवार्षैः न्यमज्जत् ॥ ५ ॥

अङ्घ्रिप्रच्छायामचलदुहितुस्सर्वदाध्यास्य धैर्या-

दप्रत्यूहं प्रकृतिविहितं विभ्रतं स्वाधिकारम् ।

हर्षोद्रीकादुदधिमवदत्सोऽपि सम्बोध्य शश्व-

द्भेदं पश्येन्न रसिकजनश्चेतनाचेतनेषु ॥ ६ ॥

श्रीशान्तस्य श्वशुर ! विभयामासिवांसं सुरेशा-

न्मैनाकादिं निरुपमकृपस्त्वं प्रपन्नं खरक्षः ।

वन्धं सेतोस्त्वयमसदृशा रामकैङ्कर्यलोभा-

'न्माहात्म्यं ते जगति गदिं दुःकृतां पाण्डिती कः ॥ ७ ॥'

कूले जगत्स्नाधवलपुलिनैर्मञ्जुले बालिशानां

स्तोमं शुभत्याहरणविधये सम्भ्रमेण भ्रमन्तम् ।

रक्तश्वेतासितसिकतिलान्भूविभागाननेका-

न्नीद्याकारा अपि च मसृणा बालुकास्सन्ददर्श ॥ ८ ॥

शेतामेको हरिरविरतं दुग्धपायोधिमध्ये

सङ्ख्यातीतानभिनावधनश्यामलान्श्रीसमेतान् ।

विष्णुन्वीक्ष्यमिह सततं सच्चरिष्णुन्समन्ता-

दित्यूर्मिन्स्वान्शिखरिसदृशोऽद्दीदृशद्वारिराशिः ॥ ९ ॥

'नावासासीदनिलचलिता नीलकल्लोलमाला

प्रत्युद्गच्छन्त्यविरलवृहत्तालवृक्षावलीन ।

फेनोत्तंसा कलहमतुलङ्कृतुकामेव गर्भ-

न्यानिभ्रत्या सितघनतर्नि मूर्ध्नि नीलादिपङ्कजा ॥ १० ॥

पातुं पाथः सरिदधिपतौ किन्न्ववहुस्य वेगा-
 स्तेलन्त्युच्चैः कवचितनमः प्रान्ततो वास्वाहाः ।
 इत्यम्भोधिर्धियमचकलद्दूरमुद्रीक्ष्यमाणैः
 केनप्रायैः प्रगुणितरयैस्त्वर्मिभिर्मूरिगौरैः ॥ ११ ॥

छायावृक्षैः कवचितमुखेष्वाण्डजानां निवासै-
 र्व्याघ्रैः क्रीणेष्वनुपमपयःपातचेतोदरेषु ।
 शैलेन्द्राणां तटभुवि सदा कन्दरेषु प्रतिश्रु-
 द्वाचामग्राव्युपगतवतामाद्वसांयात्रिकाणाम् ॥ १२ ॥

राजन्त्युच्चैर्नरपतिगृहाश्चन्द्रशालभिरामाः
 पारेऽम्भोधेरमरनगरास्त्वर्गर्वं हरन्तः ।
 यत्र स्त्रीणां विजयिषु मुखेष्वेव वातायनस्थे-
 प्विन्दुर्लज्जालविरहितो दीप्यते व्योम्नि रात्रौ ॥ १३ ॥

अत्युच्छ्रायं जलधिजठरे स्तम्भमम्भोमयं द्रा-
 म्यञ्जशावातः कलयति मृशं दारुणः कालयोगात् ।
 नाविः कृष्टा बहुरयवशात्सञ्चरन्त्यो विवर्ते
 मज्जन्त्याशु प्रगुणितमयैर्नाविकैर्दुर्निरोधाः ॥ १४ ॥

क्षेत्रे धर्मधरत जगतीमातुरत्यन्तमिष्टं

स्तोरु दत्त द्रविणमनघा । आग्यभाजो भवेत् ।

इत्थ सार्धप्रणधिषणो याविकानर्थिसार्यो

व्यर्गशीर्भिर्न्यथयति धनायार्दितोऽनुजिहान ॥ १५ ॥

स्तातुं धार्धायुनिनवसना प्रेक्षणीयाम्तरुण्य

सुभ्रुन्दैस्सरसविहृतौ लारसेनानितेन ।

स्मिष्टाद्गाम्ममभनिपताभीक्ष्णमक्ष्यान्तु यूना

साय साय जयति मिळनामुत्तमवो गायभाजाम् ॥ १६ ॥

प्रीडितुमुन्तनभरता मन्दवेगास्तरदा

शीर्णा श्रान्तास्तटमुपगता केनमप्युद्धमन्त ।

शान्नारावा सपदि मिकतास्तेन हीना अभूव-

नत्युच्छ्रायो निधनमवनौ कम्य वा नो निदध्यात् ॥ १७ ॥

प्रकृतिविलासकाव्ये

आपः प्राप्ता घनलवणतामाशु शीर्णमिसमन्ता-

द्वातस्पर्शाञ्जलघिविलसद्गण्डशैलोपरिष्ठात् ।

तान्याहर्तुं शशस्वनितास्सङ्गता वासरान्ते

स्तन्यं मूरिस्तुतमह । शिशून्पाययन्त्यधरन्ति ॥ १९ ॥

वीचिक्षोभा यसनममलं मा सिचलित्यधीरा

उत्क्षिप्योर्ध्वं निजकरयुगेनोत्तमं मृगाक्ष्य ।

सोपानेषु न्यदधत शनैः पञ्चपेषु स्वपादा-

न्पारावास्सरसहृदमूराद्रियामास सद्यः ॥ २० ॥

अव्युद्भूतां मम सहचरीं मार्गवीं मावभंस्थाः

काले तस्मिन्मम नयनयोस्सा च हृद्या ललास ।

निस्तन्देहं त्वमिह विजयेथास्तथापि क्षमस्वे-

त्यङ्मयोर्मूर्तो हरिरिव तटे सुभ्रुवोऽपसदूर्मिः ॥ २१ ॥

धून्वन्वासांस्युदधिपवन, कामिनीना सहलं

यूनां स्वान्तैर्युगपदधिकं यत् नार्यो व्यहर्षीत् ।

सम्भ्रमं किमपि निगदन्त्यात्मना लज्जया सा

स्त्रैणे लीना कमपि तरुणं लोचनाभ्यामधासीत् ॥ २२ ॥

चन्द्रः काङ्क्षन्समयमुचितं त्वद्विमर्दकलोलः

शृङ्गार्येकः कुमुदमुकुल ! त्वां सुजातं समेयात ।

प्रोवाचेत्थं, कमपि तरुणी सस्मित वीक्षमाणा

क्षौमं वक्षस्थलविलसितं संसयन्ती कथञ्चित् ॥ २३ ॥

कैश्यं पिङ्गं कनिचन वहन्त्योऽपि सन्दर्शनीयाः

पुष्मिस्सार्धं सरसविहृतौ निखपा गौरवर्णाः ।

मार्जाराक्ष्यः म्यलकमलरुग्गण्डपालीमनोज्ञा

साय क्राम्यन्त्युदधिपवनं सेवितुं हूणनार्य ॥ २४ ॥

क्षिप्ता रोधस्यमिनवरुचश्शुक्तिका वीचिपङ्कजा

पोंसुच्छन्ना अपि चिरतरं, प्रापिताश्च प्रकाशम् ।

यत्नात्सारस्वतमपि समाहृत्य सद्रस्तुजातं

विक्रीणन्ति प्रतिदिनमधोजातयो जीविकायै ॥ २५ ॥

रत्नान्यन्तर्जठरमभितो वारिधिं मिश्रतं त्वा

केचिद्ग्राहं स्वयमनिपुणा भूरिधैर्याद्वगादुम् ।

निन्दन्त्यापो लवणमिलिनाः पातुमर्हा न हीति

स्वासामर्थ्यं परगुणतृणीकारहेतुर्हि लोके ॥ २६ ॥

अन्तश्शान्तोऽस्यधिकमुदधे ! कर्मवीरोपकृत्यै

यन्मज्जन्ति त्वयि कनिपर्ये प्रत्ययान्मौक्तिकार्थम् ।

माह्वाद्योपस्तव समुचितो धीरलोकान्धिवेक्तुं

प्रेक्षावन्तो ददन्ति मुवने न ह्यकृत्वा परीक्षाम् ॥ २७ ॥

एद्येहीतश्चरति मकरः पश्य हन्त ! स्ववीया-

त्तिक्षिप्यैतद्वडिशमधुना तूर्णमेनं गृहाण ।

इत्यन्योन्यं गदितुमभितो धावता धीवराणा-

मेधामासुस्तदमुवि वचास्पञ्जसोच्चावचानि ॥ २८ ॥

अब्धेरन्तस्सलिलमभितो निर्निरोधश्चरन्तः

केचिज्जात्या क्षुधितमकरा दृश्य्यूखावलीस्थाः ।

विशुद्धह्रीरिव समविकं भासयन्ती प्रसार्य

क्षुद्राञ्जक्षत्यह ! जलचरानक्षिसात्कृत्य सद्यः ॥ २९ ॥

अम्भःकूलौषधिदग्गनान्पक्षिणो वर्निकादी-

ल्लङ्घ्यीकृत्याधिकतररथं वाग्धारोक्षणेन ।

तूर्णे वारिष्यहह ! मकरांस्सन्निपात्य असन्ते

स्वैरङ्गेचित्सत्तनमृगयालम्पटाः पर्यटन्तः ॥ ३० ॥

ओषध्योऽप्यु प्रसृतदलसंस्निग्धभावा. प्ररुद्धा

मांसाशिन्यो मधुकरमुखान्पत्रलम्नांश्च कीटान् ।

आच्छाद्य द्रागमुविरहितांस्तान्क्षणेन ग्रसित्वा

पूर्वावस्थां नयनसुभगां दर्शयन्त्येव भूयः ॥ ३१ ॥

बालाघातैरधिजलनिधिं क्रोधना मज्जयन्तः

क्रूराकाराः प्रबलतिमयन्तूर्णमभ्यणनौकाः ।

उच्छ्वासार्षं प्लवनसमये तीक्ष्णकुन्तैस्समन्ता-

दापीडयन्ते ग्रहणनिपुणैर्धौवरैरपमत्तैः ॥ ३२ ॥

यावांम्यद्विस्सद निपतितान्याम्यगर्तेष्वथत्ना-

दुद्वम्याप सपदि तितउपक्रियामावहन्तः ।

द्राघीयास. कनिचन गजाकर्पणेऽपि प्रवीणा

जसत्पत्युद्धटगनियुता भीमकायान्तिमीन्द्रा. ॥ ३३ ॥

पाथोवर्त्म प्रहृतमसकृज्जातमन्तम्सनौकाः

पूर्णा नानाजनममुदयैरायसी. कर्णधाराः ।

गृहोत्सभ्योऽप्यविगतमयःकान्तभृमृद्वजेभ्यः

कामं भीताम्बयमगमयन्सर्वथा जागृक्ताः ॥ ३४ ॥

अन्तश्शान्तोऽस्यधिकमुदधे ! कर्मवीरोपकृत्यै

यन्मज्जन्ति त्वयि कनिपर्ये प्रत्ययान्मौक्तिकार्थम् ।

बाह्याटोपस्तव समुचितो धीरलोकांस्विवेकतुं

प्रेक्षावन्तो ददति भुवने न ह्यकृत्वा परीक्षाम् ॥ २७ ॥

एषेहीतश्चरति मकरः पश्य हन्त ! स्ववीया-

न्निक्षिप्यैतद्वह्निशमधुना तूर्णमेनं गृहाण ।

इत्यन्योन्यं गदितुमभितो धावतां धीवराणा-

मेधामासुस्तटभुवि वचांस्यजसोच्चावचानि ॥ २८ ॥

अब्धेरन्तस्सलिलमभितो निर्निरोधञ्चरन्तः

केचिज्जात्याः क्षुधितमकरा दृग्भयूखावलीस्त्वाः ।

विद्युद्वल्लीरिव समविकं भासयन्ती. प्रसार्य

क्षुद्राजक्षत्यह ! जलचरानक्षिसात्कृत्य सद्यः ॥ २९ ॥

अम्भःकूलौषधिदलगतान्पक्षिणो वर्निकादी-

स्त्रैर्द्वीकृत्याधिकतररथं वारिधारोक्षणेन ।

तूर्णं वारिष्वटह ! मकरास्सन्निपात्य असन्ते

स्वैरङ्गेचित्सततमृगयालम्पटाः पर्यटन्तः ॥ ३० ॥

ओषधोऽप्यु प्रसृतदलसंस्निग्धभावाः प्ररूढा
 मांसाशिन्यो मधुकन्तमुखान्पत्रलग्नांश्च कीटान् ।
 आच्छाद्य द्रागमुविरहितांस्तान्क्षणेन ग्रसित्वा
 पूर्वावस्थां नयनमुभगां दर्शयन्त्येव भूयः ॥ ३१ ॥

वालाघातैरधिजलनिधि क्रोधना मज्जयन्तः
 क्रूराकाराः प्रवलतिमयस्तूर्णमभ्यणनौकाः ।
 उच्छ्वासाथं ध्रुवनममये तीक्ष्णकुन्तैस्समन्ता-
 दापीडयन्ते ग्रहणनिपुणैर्धौवरैरप्रमत्तैः ॥ ३२ ॥

यादांस्यद्विस्सह निपनितान्यास्यगतेष्वयत्ना-
 दुद्वम्यापः सपत्ति नितउप्रक्रियामावहन्तः ।
 द्राधीयांसः कतिचन गजाकर्पणेऽपि प्रवीणा
 जक्षत्य्युद्धटगनियुता भीमकायास्तिमीन्द्राः ॥ ३३ ॥

पाथोवरमं प्रहृतमसकृज्जातवन्तम्बनौकाः
 पूर्णा नानाजनममुदयैरायसीः कर्णधाराः ।
 गूढोत्सभ्योऽप्स्वविरतमयःकान्तगूढृद्धलेभ्यः
 कामं भीनाम्स्वयमगमयन्सर्जया जागरुकाः ॥ ३४ ॥

द्वीपभ्रान्त्या जरठकमठप्रेष्ठपृष्ठेऽवतीर्णा.

पान्थाः केचिज्जठरपिठरक्षुत्पशान्त्यै पचन्तः ।

चुल्लचग्न्यौष्ण्याच्चलितवपुषा पातितास्त्वय्युदन्वन् !

स्वामिन्यासज्जति हि विहितस्त्वाधितैर्हन्त ! मन्तुः ॥ ३५ ॥

त्वामाश्रित्य प्रबलशफरा क्षुद्रमत्स्याश्च सर्वे

स्त्रैर क्रीडन्त्यविरतमविज्ञातदु स्वा समन्तात् ।

नैवोत्साहस्थलतनुभृतामीदृशमस्यान्महाब्धे ।

मङ्गामन्त्याश्रयगतगुणा ह्याश्रितान्निर्विशेषम् ॥ ३६ ॥

नैल्यं व्योमस्त्ययमयमहो ! निर्मलापोऽप्युदन्वा-

नूरीकृत्य प्रनिवितरति श्रेयसे स्वामृताशुम् ।

सत्यप्येवं त्यजति न वियत्स्वीयमालिन्त्यदोषं

रिक्तात्मानो न रल्लु भुवने सन्निवर्त्या महद्भिः ॥ ३७ ॥

स्निग्धाम्भोधे ! शृणु मम गिरं दूरमुत्सार्य गवै

पश्य व्योम त्वदपि विभवै श्रेष्ठनत्यन्तशान्तम् ।

उच्चस्थानं जगानि भजने मौनमालम्बमानो

व्यर्थात्पैर्नैजनि सुमहानप्यथस्तादवस्थाम् ॥ ३८ ॥

अद्विप्सिन्धुर्दिनकरवरैरुद्धृतागिस्समन्ता-

स्तिञ्चन्कृत्स्नामपि वसुमती क्षेममाधाय भूय ।

गृह्णात्युज्जीवयितुमखिलानापगाढपिणीम्ता

दत्तादान भवति महतामन्यनिश्चेयसाय ॥ ३६ ॥

कालेऽनादौ प्रवहति विपर्यासहेतौ समेषा-

मेकोऽम्भोधि प्रकृतिवशगोऽप्यभ्रवन्निर्विकारः ।

निर्मेयादञ्चरितुमपथे न व्यगम्यत्यपीशो

धीरो लोके न हि विदुस्ते जातुचित्कारणेषु ॥ ४० ॥

संहृष्येयुस्तरसहृदयाश्शुष्कनीरस्समुद्रः

स्याच्चेद्दीप प्रचुरतरमुद्दीक्ष्य सद्रलजातम् ।

मेवदिः किं जगति त्रिसेतव्यानिरञ्चैस्तदानी-

मोदासीनः दधनि सुतरामन्यकीर्णो महान्तः ॥ ४१ ॥

शब्दैरब्धे ! किमपि किमपि श्राम्यमीन परन्तुं

कस्तेऽनर्थे हृदयपिहित वेद भागं रसाद्रिम् ।

लोकं काम वदतु जडधिं त्वा, ततो मा व्यभिष्टाः

शाट्यादारोपयन्ति हि जनम्वात्मदोषं परम् ॥ ४२ ॥

गृह्णन्सदयहृदयाद्वा विवाहस्त्वदव्ये !

वर्षसुचैर्जलद इति च ख्यातिमाप्नोति पृथ्व्याम् ।

दत्ते साक्षाद्य इह भुवने स्तौषि लोकस्तमेव

द्रव्यस्वामी त्वहह ! लभते नैव चित्तऽवकाशम् ॥ ४३ ॥

नेत्रानन्दं मनसि कलयन्नात्मरत्नाकरत्वं

पारावार ! त्वमिह भुवनेऽदर्शयिष्यस्समेषाम् ।

लोकोऽनदृश्यस्तपदि तरसान्धोन्यपातं विनिम्न-

न्साधूनामप्यहह ! कृपणानग्नेतुः प्रवृत्तिः ॥ ४४ ॥

स्वस्तज्ञातं सकलजगदुन्मूलने मूलमूलं

व्यक्षः कश्चिद्विषमपि विचन्धर्मराजं जिगाय ।

सत्येवं ते मधुरममृतं शश्वदास्वाद्य देवाः

प्रापुर्नैर्जयमिति नतरामदुमुतं नः पयोधे । ॥ ४५ ॥

खर्वः पूर्वं सलिलमस्त्रिलं छाचचाम प्रमावा-

दीर्घोऽद्यापि स्थगयतितरां सन्ततं ते प्रवृद्धिम् ।

नोचेल्लोकं सत्तु कनल्योस्सर्वमप्याशु दर्पा-

च शन्तय्यो भवन्ति महतामप्यन्योऽवलेपः ॥ ४६ ॥

क्षेम इतुं सकलंगता वद्धदीक्षस्सरस्वन् !

प्रीत्या सर्वम्बमपि दिशमि त्व महात्मैव सत्यम् ॥

सत्यप्येव तत्र पुनरिमागामर्दी नादियेऽह

त्याग कीर्तिं हरति महता डम्बरेण प्रयुज्जत ॥ ४७ ॥

अप्राधान्य नियतिवशत प्रापितास्त्वाभिधेयै

दशब्दाम्सर्वे व्यवहृतिजुषोऽप्यर्थतादात्म्यभाज ।

प्राधान्य ते पुनरपगता पाणिनिप्रोक्तशाम्भ्रे

निर्वर्णा अप्युपरिगणिता न्यक्कृतार्थास्त्वयाब्धे । ॥ ४८ ॥

नानादिभ्यस्त्वयमुपगता माननीया मनोज्ञा

उच्चैर्भृशप्रवदुर्हितुर्णव ! त्वा वृणानाः ।

शब्दैरेतै श्रुतिकटुतरैर्मूढ ! मा भीषयस्व

स्त्रीणा भीक्ष्यमलहृदयान्यन्तरेणैव हेतुम् ॥ ४९ ॥

सस्कार्याम्भस्तव जल रैर्म्यादशोभ्य द्रव्यस्य

पुष्पस्य दैमा दुमनित्रिडिता जीरासीननन्त्य ।

पृता देवायतनशनभसेयनात्रिर्लक्षिण्य

त्वामाश्लिष्यन्त्यमितसुहृन्तैर्वर्धमे धर्मदारै ॥ ५० ॥

सिन्धुर्गङ्गा तपनतनया हृद्यगोदावरी च
 श्रीकावेरी निरुपमरसा शर्मदा नर्मदापि ।
 'अन्तर्वाहिन्यपि च पतितान्पावयन्त्यस्तटिन्यः
 प्रेयांस त्वां परमरसिकं कामयन्ते महान्तम् ॥ ११ ॥

यत्नागाधस्त्वमसि जलधे ! तत् वातसरङ्गा-
 तुत्थाप्य त्वां प्रकृतिचलितं नैव शक्नोति कर्तुम् ।
 तत्तापस्ते विकृतिममितां, यत्र नैवंविधस्त्व
 दुष्प्रेष्टानामणुरपि कदाप्यप्रदेशोऽवकाशः ॥ १२ ॥

सौन्दर्याणां जगति लसतां देवतां मूलमूलां
 पद्मामब्धे ! ददित्व तनयां स्वस्य पुंसे परस्मै ।
 अत्यन्ताय ह्यजनि युवयोश्श्लाघ्य एषोऽनुबन्धः
 सद्भिस्सज्जो भवति हि सतां सर्वसम्प्रीणनाय ॥ १३ ॥

लब्धुं वार्षेऽहमहमिकया सम्प्रहृत्यावजद्भय-
 स्तुष्यन्त्वेते सुमनस इति श्रीमुखांस्त्वं वितीर्य ।
 पर्यैक्षिष्ठा अपि पशुपतिं कालकूटप्रदाना-
 त्स्थाने, शक्तिं जगति महतां प्रातुमन्ये राशकाः ॥ १४ ॥

किं त्वं क्षमायां प्रवहसि बहुं भागमाक्रम्य किं वा

त्वय्युर्वीधे प्लवत इति मे संशयं वारिराशे ।

मित्रस्याद्य व्यपनय, परं प्रष्टुमिच्छामि नैवं

प्राज्ञभन्याकुलितभुग्ने ज्ञानवान्दुर्लभो नु ॥ ५५ ॥

अप्येकस्या जगनि जलधे ! क्षुद्रशुस्त्यास्त्वरूपं

ज्ञातुं शक्तो भवति नतरां हन्त । वंजानिको यः ।

द्वित्रैशब्दैः किमपि कथयन्स प्रसिद्धयत्यनर्थ-

वैश्वः कीर्त्यं क्वचन समये कल्पतेऽर्थापहोऽपि ॥ ५६ ॥

उद्धीयोद्यैर्विदधति जलाम्यन्तरोत्थादशकुन्ताः

श्रेणीबन्धं नयनमुमगं त्यक्तदुःखानुबन्धाः ।

स्नेहितान्योन्यमुदितकथाः पद्यपांस्ते निमेषा-

न्तमूयाम्भस्यमितुतुकास्तन्निमज्जन्ति मूयः ॥ ५७ ॥

द्वीपान्युद्धान्त्यमितविभवैः श्रेष्ठवम्बोकसारा-

स्पर्धान्यद्रिद्रुमवनसरित्शोमचेतोहराणि ।

अक्षणीवाम्बरतल्लालङ्कुर्वते सर्वथा त्वां

प्रल्लो रत्नाकर ! हि महिमा मानहीनस्तवायम् ॥ ५९ ॥

त्योम श्यामं सजलजलदश्यामलः पद्मनाभ-

स्त्वञ्च श्यामः कुवलयदलश्यामला शैलकन्या ।

स्थेन्ने भूमेरधिकृतवतां किन्मयीकारचिह्नं

किं वा नैत्यं परममहिमम्यञ्जकं रञ्जकं वः ॥ ६० ॥

चेतश्शान्तिं मम वितरतांस्तेष्वसन्नः प्रचेता-

वर्षस्वाब्धे ! त्वमपि मुदितश्चन्द्रसन्दशनेन ।

कुर्वन्सन्ध्याप्रणतिमुपयाम्बाल्यं श्रीकुमार्याः

सर्वस्वं श्लादुपरि सततं स्निग्ध ! सारस्वतं मे ॥ ६१ ॥

इति महामहोपाध्यायस्य श्रीकृष्णमूर्तिनास्त्रिणः पण्डितराजस्य

मद्रप्रान्तसंस्कृतम्यानक्ये कृतिषु

प्रह्लादविलासकाव्ये

सारस्वतसर्वस्यस्य प्रथमो विलासः ।

प्रकृतिविलासकाव्ये

काननकामनीयकं नाम

द्वितीयो विलासः

कल्याणमाकलयन्तुलशैलकन्या

धग्मिहकुलितरमडिमिळन्मिळिन्दा ।

प्रत्यप्रवारिधरसोदरविमहधी-

रथान्तनर्तनपरा विपिनान्तदुर्गा ॥ १ ॥

अस्ति धनन्तपुरमप्रतिमैस्त्वसम्प-

स्तोमैर्विदुष्वितनिन्मिषपुरावलेपम् ।

नीलाद्विपद्मिरिव भोगिनि यम्य मूर्तिः

स धीपतिर्यदधिनिष्ठति पद्मनाभः ॥ २ ॥

दृग्भ्याग्निपीय भगवन्मननन्तुल्यं

निष्ठाप सं स्तवमयैः कुमुदैस्तमर्थ्य ।

विभोत्तमस्म मतिनासगरे विरज्य-

न्ददभिनन्दितुमियेवतमां यनानि ॥ ३ ॥

आरप्यका नहि कदाप्ययथार्थमाहुः

प्राणात्ययेऽपि न जहत्युपकारचिन्ताम् ।

पौरास्तु जिह्ममतयः प्रचरन्त्यमार्गे

पुण्यात्मनां हि भवनं वनमित्यमंस्त ॥ ४ ॥

उत्थाय पङ्कजकुलस्य विकासतः प्रा-

ङ्निर्बर्त्य कृत्यमखिलं द्रुतमात्मनीनम् ।

धीरः पुरात्म निरगादलकाभिरामा-

त्यौभाग्यमीक्षितुमना विपिनान्तलक्ष्म्याः ॥ ५ ॥

उच्चावचाचलसमाकुलदिङ्मुत्थानि

छायाद्रुभैरविरट्टेर्निचुलीहृतानि ।

स श्यामशाद्वलसरोवरमेदुराणि

कीर्णान्यवाप हरिणैश्च वनस्थलानि ॥ ६ ॥

नीहोदरेषु विहगा व्यस्वन्ननोञ्जं

म्लानप्रभामविभरुस्सुरतपदीपाः ।

सम्प्रावदन्धुतमुक्ताः शृङ्गवाकुमद्व्या

रोचीन्धनुष्णहिरणं दिवि नाप्यपुष्पन् ॥ ७ ॥

उन्मीलनोन्मुखसरोजमिराजिताया-

मुक्षिद्रुहंसमिधुनैरुपशोभितायाम् ।

जम्बूवाघमर्षणमृषिप्रवरा शरिण्यां

मम्लुर्दिवस्पनिदिशं गतरत्यनुरी ॥ ८ ॥

लीङ्गाद्वकानि निजजिह्विकयानिमृदूय्या

मन्यं म्लुतं हरिणयोपिति पाययन्त्याम् ।

अर्धप्रमुदमृगशानकरनयतन्-

त्क्षित्यामपसदनिपेनिलमीषदुष्णम् ॥ ९ ॥

अत्यन्तमम्लुतमिन्द्रपुरन्धिरान

ध्रुत्वापि हन्त ! नटिनीमनपेतदुःखाम् ।

आशशासयतिव निवेद्य सहसरदमे-

रभ्यागमं म्वयमदीपितगमनूरुः ॥ १० ॥

पुत्रा इयाननिमृता रतिमन्दिरेभ्यः

पुष्पन्धयाः कतिपये कुमुदोदरेभ्यः ।

प्रम्यातुमप्सुदमदन्त न शीतकत्वा-

लक्ष्म्यां ममोत्सृजितारमोन्मुक्तायाम् ॥ ११ ॥

पीयूषकल्पमकरन्दमिलद्रजांसि

नीहारसीकरकरम्बितकेसराणि ।

प्रत्यूषशीतपवनेरितपादपेभ्यः

मुष्पाणि वृन्तगलितान्यपतंस्तुटिन्याम् ॥ १२ ॥

हित्वा सुषुप्तिमत्तिमात्तरनिश्रमोत्थां

पक्षान्खचञ्चुभिरदन्तुरमालिखन्त्यः ।

नीडोदरेषु शयितान्कमितूनपत्यै.

प्राबोधयन्नुपसि मन्दरुतै. कपोत्य. ॥ १३ ॥

बध्वाञ्जलिङ्गमलकोशमिषेण मूकै-

र्वाचंयमत्वमलिभिस्त्वयमावहन्ती ।

अम्भःकणाश्रुवदना दयितं तपस्वि-

न्यालोक्तिं तु समुदकण्ठत पद्मिनी द्राक् ॥ १४ ॥

त्वत्कान्तिलेशमुपजीव्य निशि अमद्धि-

श्चन्द्रादिभिर्दिगुपमुक्तचरी मधोन. ।

पृतात्मनः किमुचिता विहृतिस्तयेति

प्रोचन्तमर्थमणमम्बुजिनी जहास ॥ १५ ॥

संरक्ष्य नक्तमधिकैरवगर्भमिन्दु-

स्संवेशितां श्रियमनिद्रसहस्रपत्ने ।

अत्यर्पयन् सवितृमण्डलमध्यवर्ति-

पुंसे क्रमेण कृतकृत्यतया तिरोऽमूत ॥ १६ ॥

गीतिं मुदा मधुकरीषु वितन्वतीषु

हंसीषु पक्षपुटताडनतोऽप्यु सालान् ।

तीरद्रुमेषु विकिरत्सु सुमान्यभीक्ष्णं

लक्ष्मीर्ननर्त सरसीरुहरङ्गघामि ॥ १७ ॥

श्यामायितेऽपरिमितैस्तरुभिर्बनान्ते

निशेषमेष विनिटन्तुमिनप्रकाशः ।

नैवाशकस्ततस्तन्तमसाधिकारं

मूर्खस्य चेतसि विमोहमिवोपदेशः ॥ १८ ॥

अभद्रपाद्विजमहौषधिसारमिथाः

सोनखिनीमृतसोदरवारिपूराः ।

आवर्तचक्रपरिवर्तितपाटलीषा

दृष्ट्वा जहप सुतरां धरणीसुरेन्द्रः ॥ १९ ॥

जम्बूफलानि गलितानि पचेलिमत्वा-

दातन्वताच्छसलिलान्यस्यच्छवीनि ।

शैलेन्द्रकन्दरपथात्सरयं वहन्त्या

धुन्या निमज्जद्भिभराजविराजितायाः ॥ २० ॥

प्रक्रान्तचाटुवचनाः प्रणदद्विरेफैः

पुष्पोद्गमैश्च रुचिरैः कृतमन्दहासाः ।

रक्तैर्मृशक्लिसलयैरनुरागपूर्णाः

पर्यप्यजन्त लतिकास्सहकारवृक्षान् ॥ २१ ॥

मितस्य च क्रमिकमभ्युदयं समीक्ष्य

सेर्ष्याणि काननतमांसि वनं विहाय ।

सम्भूय शैलविवरोदरभाज्ज्यभूषं-

स्तप्तुं तपः किमु तदस्तमयाय तूर्णम् ॥ २२ ॥

स्वादून्यरण्यमुल्मानि फलानि जग्ध्वा

पीत्वा पयः प्रसृमरं सरसं सरस्याः ।

मध्येऽस्ति भूमिदिगिपट्टिपकसारिकाद्वय-

मध्यास्य कुञ्जभवनं पवनं विप्रेवे ॥ २३ ॥

उद्दण्डचण्डकरमण्डलमण्डजोऽपि

दृष्ट्वा न हिण्डितुमियेष बहिर्द्रुपण्डात् ।

कण्डूलगण्डतलताण्डवलोलभृङ्गं

वेतण्डराड् अमति कञ्चिदुदस्य शुण्डाम् ॥ २४ ॥

आखेटकाय निशि निष्कुटिताटवीकं

जग्ध्वातिगृध्नु पिशितं बहु कण्ठदम्नम् ।

शार्दूलमण्डलमदौकत गाढनिद्रां

प्रच्छाद्यपादपमहीभृदुपत्यकायाम् ॥ २५ ॥

शूलाकृत प्रसृमरारुणशोणितानि

प्रत्यप्रशल्यपललानि पलालवह्नौ ।

न्यग्रोधमूलमुवि कौटिलिक किरात-

घ्रातो ज्वले निजगभस्तिभिरभ्ररत्ने ॥ २६ ॥

माद्यन्दिपः कमलिनीं निजकर्णजाहे

कर्णेजपैर्मधुकरैरिव बोध्यमानः ।

निर्मध्य गाहितुमसोढतगर्वतापो

धावत्यनोरुहवरान्पथि पातयित्वा ॥ २७ ॥

स्वापात्परत्वं निमृत्तत्वमतिद्विपन्त-

इशास्वामृगा अपि निगृह्य मतिं श्रमेण ।

नोपवन्मृगुरह ! संयमिसंस्तवेन

शोकापनोदपदवीमिव लब्धुकामाः ॥ २८ ॥

शाखावलम्बिवपुषश्च वलीमुखानां

डोलायिताः कतिपयेऽजगद्गुप्तेषु ।

वीरुद्धमाद् द्विरदबृन्दकरैर्विकृप्य

दूरेतरां सपदि चिक्षिपिरे जवेन ॥ २९ ॥

सद्योनिगीर्णमदवारणदन्तुसणि-

पीनोदराण्यजगराश्शयिता दधानाः ।

स्वेदद्रवान्निजशरीरभवानवोप्य-

क्षम्यर्णगामि कृकलासकुलं तृपार्तम् ॥ ३० ॥

द्वारेषु मृत्युनगरस्य विदारितेषु

वस्त्रेष्वयत्नपतितान्विषिनद्विषानाम् ।

स्तोमान्यथेच्छमह ! जगसिरे क्षुधार्ता

भाग्योदयादजगराश्चलशैलकल्पाः ॥ ३१ ॥

यत्नेन कन्दफलमूलसमित्कुशादी-

न्याहृत्य नैजमुटञ्जत्रजमानजन्तः ।

उद्यम्य दण्डनिवहान्परिभर्त्य रिक्त-

हस्तीकृता मुनिसुता. पयि वानरेन्द्रैः ॥ ३२ ॥

स्वैरं प्रसाये फणिनः स्वफणाश्चरन्तो

गारुलतेन विरुतेन निकुञ्चिताङ्गाः ।

त्रासाक्षितान्तमनिदुर्गमवेणुमूल-

बल्मीकमहनिषु सन्न्यविशन्त सद्यः ॥ ३३ ॥

यावत्सरोवरमवातरदत्यगार्धं

तावद्भूयदृष्यन् बलाद् वनसारणेन्द्रः ।

प्राद्वेण भीमवपुषामितरन्विनान्ते

कृच्छ्रादमुच्यते मुहुरहन्तिमार्थः ॥ ३४ ॥

तीक्ष्णैरय.रास्तरंमहिषा विषाणै-

र्वेभ्यः निग्नानमत्रिलानि विनोदयन्तः ।

दुर्दर्शयत्रुदरातुरकष्टभाजो

नानीगनन्वत ! मनागसि पुण्डरीकान् ॥ ३५ ॥

रोमन्थमभ्यसितुमारभतोपविष्टं

प्रच्छायपादपतले सुखमेणवृन्दम् ।

तेनारमन्त परिमृज्य तदङ्गकानि

स्वैरङ्कुमारनिकराश्च तपोधनानाम् ॥ ३६ ॥

लीना मरालमहिलाः कमलोदरेषु

शैलेन्द्रकन्दरगृहेषु मयूरनार्य ।

एणाङ्गनाश्च मुनिवर्णगृहाङ्गणेषु

पुष्पेषु भृङ्गललनाश्च निदाघतप्ताः ॥ ३७ ॥

नोदेति नास्तमयते परमार्थतो यो

लोकान्सृजत्यवति संहरति प्रभावात् ।

द्रष्टा च यः सुकृतदुष्कृतयोस्तमेपां

मित्रः क्रमेण भगवानजहास्त्वतापम् ॥ ३८ ॥

तस्मिन्क्षणे धुमगिरैर्न्य भृशं प्रतीच्या

संरक्तया कनककेतकदाम दत्तम् ।

धृत्वेव काननमनोकहसङ्कुलं त-

त्तन्वन्पिशङ्गमभितः प्रकरैः करणाम् ॥ ३९ ॥

नीडोदरेषु निमिरं निशि मा प्रसाङ्क्षी
 दित्याकलय्य निजचञ्चुपुटैश्शकुन्ता ।
 कृत्वा च्छदैर्विरहिताव्रजनीमुखान्ते
 गद्योत्कीटनियहान्वत ! निक्षिपन्ति ॥ ४० ॥

पाटीरमेदुरमहाद्विपयोधराद्या
 ज्योत्स्नाशुका गिरिसरिद्रशनासनाथाम् ।
 पुष्पोद्गमेन सुभगा विविनान्तलक्ष्मी-
 मादिलक्षदिन्दुरमृतप्रकिरं करै स्वे ॥ ४१ ॥

गुञ्जेषु गुञ्जदल्लिभिः परिरञ्जितेषु
 पुष्पोद्गमैः परिमलैर्निचुल्लिहतेषु ।
 सम्पुल्लमन्त्रिपरिकल्पितनयकेषु
 भिला पुरन्ध्रगिरिर्ज्वल मारकेल्लिम ॥ ४२ ॥

मन्दानिलागुप्तिनशङ्किरुत्तपुञ्ज
 गुञ्जन्मनोऽनगधुपत्रनमञ्जुलेयम् ।
 एषाभैरैस्तन इतः सुसुकाद्वनद्वि
 कं ग्रायेत्तमहदय न वनोदरधी ॥ ४३ ॥

स्वैरङ्गरैः परिमंशं कुशोदरीणा-

मिन्दुर्धनानि जघनानि लतागृहेषु ।

पर्णान्तरेण संदनोदरमाविशद्भिः

पुष्पेषु केलिकलनैकविलोलुपानाम् ॥ ४३ ॥

कस्याञ्चिदङ्गनिहितां मणिवल्लकीं स्व-

कण्ठस्वरानुसरणं परिवादयन्त्याम् ।

एषास्तृणेषु विमुक्ता निमृतोर्ध्वकर्ण-

माकर्णकं करिकरैर्विशदे निकुञ्जे ॥ ४५ ॥

धुम्वत्यधिव्यमधिकं धनुरिक्षुधन्व-

न्याधून्वति त्रिविधगन्धवद्दे च लोधान् ।

धैर्यं विधौ धुवति धाममिरद्विरन्ध्रे

धन्या वधूर्निधुवने विषमावबन्ध ॥ ४६ ॥

चरुगतयोधरमनोहरहीरहारा

व्याकीर्णमूर्धजगरिच्युतपारिजाता ।

शश्वत्कणत्कनककिङ्किणिकाञ्चि काचि-

लुञ्जेऽन्वभून्मदनकेलिसुखं वराह्री ॥ ४७ ॥

कान्तारपद्धतिषु कृत्रिमगतसत्त्व

शङ्काकलङ्कितधिय करिणः प्रवृद्धा ।

स्थाणून्मुहु करधृतान्मुवि निक्षिपन्तो

रात्रौ चरन्ति कलभैरनुगम्यमाना ॥ ५२ ॥

पाटीरकोटरनिर्गतभोगिरत्न-

ज्वालावलीकनलितासु वनस्थलीषु ।

निश्चरुमुनं चकिता दिवसम्रमेण

मूकाश्च घूकनिकरा क्षुधिता क्षपायाम् ॥ ५३ ॥

यावत्क्षुधा गजरिपुस्तमगर्वदुचै-

र्भूमौ निवेश्य वदन समुद्रमर्दष्टम् ।

तावद्विया कतिपये हरिणा विशीर्णा

पञ्चास्यपार्श्वमुपगम्य क्षटित्यनश्यन् ॥ ५४ ॥

प्राण्याश्च दुर्गमुवि सविशता हरीणा

सावर्ण्यतो वत ! मिदाम्हमन्तरेण ।

सुन्निग्धमर्म परितश्चरदेणवृन्द

दुष्टात्मना कनलतामचिरादयासीत् ॥ ५५ ॥

स्वस्यैव चेष्टितवशात्पहितात्मवक्त्रः

स्निग्धीकृतैवेतनिषर्णचयैर्भृशान्धः ।

व्याघ्रो रुद्रंश्च परितः कलभाधिरुद्धैः

कुन्तैरघानि मृगयारसिकैः किरातैः ॥ ५६ ॥

पुच्छेन मृमिमभिहत्य रूपा, विदार्य

धनत्रं, प्रमातरल्लमक्षियुगं प्रसार्य ।

द्वीपी निपत्य चत ! मृत्युरिव क्षणेन

कण्ठेऽग्रहीद्वरिणकं लुपितो निशीथे ॥ ५७ ॥

वृत्त्यावृतनग्ननिरुद्धमज्जार्भकाणां

स्तोमं प्रविश्य निभृतं विदिताभ्युपायः ।

रात्रावचूचुरदरण्यनिवापिनोऽपि

सवञ्च्य बुद्धिविभवेन शृगालवर्गः ॥ ५८ ॥

उल्लुत्य शशवदमितो मच्छणाङ्गकाना-

माक्कीडतां समुदयशशशावकानाम् ।

श्रुत्वा वृकौषत्रितं नितरां भयार्त-

स्फूर्णं व्यलीयत स्नासदनोदरेषु ॥ ५९ ॥

अप्सु प्रतप्सरजतद्रवसन्निभासु

संकुलनीलजलजावलि-ममलासु ।

मन्दानिलाकुल्लतरङ्गपरम्परासु

वाप्या न्यहापुंसकृद्रमणै करिष्य ॥ ६० ॥

विद्वन्मनोहरतरं ललितामिधान

सदृत्तरत्नमचिरन्तनभावगर्मम् ।

आचन्द्रतारकमरप्यविहारिदुर्गे !

स्तारकामनीयकमिदं भुवि काननम्य ॥ ६१ ॥

इति महामहोपाध्यायस्य श्रीकृष्णमूर्तिसास्त्रिण पण्डितराजस्य

मद्रग्रान्तसंस्कृतास्थानकवे कृतिषु

प्रकृतिविलासकाव्ये

काननकामनीयकनाम द्वितीयो विलासः ।



प्रकृतिविलासकाव्ये

पर्वतपारम्यं नाम

तृतीयो विलासः ॥

श्रियं देयादुर्वीधरशिरसमाश्रित्य रचिरं

समिद्धं श्रीलक्ष्म्या, 'पतिरुपनिषद्वेद्यचरणः, ।

अभिदुष्यद्वेधान्दनुजकुलमुन्मूल्य सकलं

जगत्क्षेमकामं विदधदथतीर्थं क्षितितलम् ॥ १ ॥

कथङ्कारं पारम्यमहमभिदध्यां शिरसिणां

प्रहृत्यैव स्तैर्यं जगति भजतामुन्नतिमपि ।

क्षमां विगाणानां सुमगतरभारविलसतां

महासत्त्वानां संभ्रुतपमिश्रतानाद्य महताम् ॥ २ ॥

महेन्द्राख्यं दमाभृत्यवरमयमुर्वीशुरवरः

समारण्यं द्रष्टुं धियमधिकमानोजरुमघात् ।

प्रहृत्या धीमातुस्पुरुनिमुल्लं नृत्यमनुलं

विनन्दाम्या स्त्रीनो भवति सुखयार्थो सहृदयः ॥ ३ ॥

क वा वारांराशिः प्रकृतिमुखरो-दु-श्रवरवैः ।

क वारण्यं गुण्येतरमृगगणाकीर्णमनिशम् ।

समुच्छ्रायं प्राप्ताः क जगति कुलदमाभृदधिपाः

क्षितेर्मातुर्मूर्ता इव च महिमानो विजयिनः ॥ ४ ॥

स्थित क्राम्यंश्चामीकरशिखरिसम्राट् वसुमती

तुपारादिर्गौरीगुरुरतुल्यरत्नैर्कनिरुधः ।

अवन्ध्यध्रीर्विन्ध्योऽविरलतरकान्तारबहुलो

महेन्द्राद्रिस्सद्यो भय्यगिरिरिते बहुमताः ॥ ५ ॥

गिरिं दर्शदशं भुवनमपि विस्मृत्य सपदि

द्विजस्सम्योध्यैव किमपि किमपि स्वैस्मवदत् ।

निवेशदशैलानां सकलमह ! वाचालयितुम-

१ प्यलं नेत्रानन्दाकलनकुशलोऽयं सहृदयम् ॥ ६ ॥

छदौ चिच्छेदाद्रिप्रवर ! तव वज्रेण मधवा

तदत्यन्तं युक्तं ह्यजनि विधिसङ्करूपवशतः ।

२ चेदेवं दिव्यामरणमतुलं भारतभुवो

जगन्मातुर्देव्याः कथमिव भवेद्विन्तय मनाक् ॥ ७ ॥

निवेशस्ते रम्य प्रतिजनपद विन्दति महा-

नरण्यैर्व्याप्तोऽयं विविधमभिधानं श्रुतिमुखम् ।

भवत्प्रान्तप्रामाणधरतरवृन्दारूपुरान्

सुखादध्यासीना जगति खलु मर्त्यां सुकृनिन ॥ ८ ॥

हिमाद्रिभूधोन परमकमनीयोऽनुवसति

तमप्येक पादं क्षितिभृदुदयाख्योऽपरमपि ।

अञ्जुर्वाथे द्वात्रिंशदरमपि विन्ध्यस्त भजते

गरीयन्ध्याम्बर्गादपि शतगुणं भारतमुख ॥ ९ ॥

प्रहृन्त्या देदीप सः मघवनीलोपलचित

विचित्रैर्धातुनामवनिधरः । वर्णैश्चावलितम् ।

वपुर्ज्योतिष्मच्छ्रीसमुदयविलासैकसदन

हरत्यश्नोदशकिं तरणिनिरणौषग्रगुणितम् ॥ १० ॥

द्रुमांस्सर्वे नगाः परिणतफलैस्ते निविडिता

तनांस्सर्वा पुष्पैर्मिलदृष्टिदम्भैर्निबुडिताः ।

वनान्ता पाटीद्रुमपरिमलैस्ते कवचिता

प्रतीका द्रष्टव्यामचरः । तत्र नृणां पुराणिताः ॥ ११ ॥

असामान्यं शैलधिप ! वसुमतीत्वं प्रकटय-
 स्यनन्तायास्तुङ्गावयवपदमाश्रित्य विशदम् ।
 जगज्जीवातूनां शरणमसि मुख्यं जलमुचां
 क्षितेरुद्धृता त्वं परमरमणीया परिणतिः ॥ १२ ॥

सरिच्छ्रेण्यः कामं पतनकमनीया नयनयो-
 द्दरीभ्यस्त्यन्दिन्यो रुचिरवरहीरस्तगुणमाः ।
 भुवो देव्याः पीनस्तनभरधुरां मूरि दधत-
 परिक्लृप्त्यद्वीन्सरसतरपाटीरमुरभीन् ॥ १३ ॥

वसानेव स्निग्धे हरितरुचि वासो रिलससि
 प्रहृष्टैस्त्वय्यल्पेतरविटपिधीरुत्समुदयैः ।
 प्रसूनैरुत्फुल्लैर्हृदयहरवर्णैरिव मणि-
 प्रमेदैराकल्पं कलयसि च माले ! शिखरिणाम् ॥ १४ ॥

समुत्तुङ्गे शृङ्गे समुपचितकार्पासरुचयः
 चरन्तः स्रच्छन्दं पिपरिणिमाप्त्वा बहुविधाम् ।
 तत्रोष्णीगगन्ते स्रजल ! करिचमाम्बरशिर-
 स्नग्निस्रोन्मतेगान्भृशमुपटसन्तस्सितधनाः ॥ १५ ॥

परिचुर्वत्यब्धेस्तटभुवमुदग्रोर्मिमुखरा-

मरण्यानी कामं तव चरणसेवाप्रणयिनी ।

स्फुरत्सत्त्वोद्रेकं हरिद्वयमनोहादनपरं

वृणीते स्वां विश्वम्भरमिव हि लक्ष्मीरनिरतम् ॥ १६ ॥

अनुद्धृतात्मानः प्रथममथ गण्डोपलपथ-

क्षरद्वाराकारास्तदनु तनुकुर्याकृतिजुषः ।

विनिष्कामन्त्योऽद्रेर्विवरनिकरात्पातमुखराः

क्रमात्संबर्ध्मं क्ष्मां जलधिमुपगच्छन्ति सरितः ॥ १७ ॥

भुवं कृत्वा पुष्पन्दुदितृमिरसद्वाभिरनिशं

समर्थ्यताः पत्ये महिनविभवायाम्बुनिषये ।

प्रशान्तात्मा निधाम्यसि तटमधिष्ठाय जलधे-

र्महान्तस्ताटम्यं न हि जहति निर्वर्त्य भविकम् ॥ १८ ॥

न वेदायं स्वीयाम्युदयचयमूलं सलिलधि-

र्यदायं नेदिष्ठं न गणयति रात्रिन्दिवमपि ।

अनयादिं शब्दायत इति जहीहि कृपणिमां

क्षमाहीनो नैव श्वशुरपदमध्यामिनुमलम् ॥ १९ ॥

समुद्रः प्रत्यग्रैर्मुदिरनिकरैर्वर्धयति ते

गभीरं कान्तारं द्विरदमुस्त्रिह्रैः परिवृतम् ।

वरीद्वारस्फारारवमुस्त्रवारां गिरिसरि-

द्वराणां वाराणि त्वमपि निवहैः स्फावयसि तम् ॥ २० ॥

प्रकृदास्त्वय्यद्रे ! फलभरविनम्रा द्रुमवराः

परिष्वक्ता पुप्यद्भ्रततिमिरुदधत्कलरवाः ।

हरन्तः धान्ति द्राक्षलम्बरुदाधूतविटपा

वितीर्यात्मच्छायां सकरुणमवन्ति श्रितवतः ॥ २१ ॥

धनायान्धाः कामोपहतमतयो द्वेषकलुषा

महारोगग्रस्तास्सतनमपमृत्युप्रणयिनः ।

अविज्ञांस सत्यं निहितपरिहंसाभिरुचयः

कथं सौभाग्यं तेऽमितमनुभवेयुः पुरनराः ॥ २२ ॥

अमोघैर्द्रव्यैः सदनशतमघ्नरूपशिरो-

गृहमेहृच्चितध्वजपटलरोचिष्णु रचितम् ।

अधिपस्य तेऽद्भिपवर ! वरमुभूभिरनिशं

रमन्तेऽध्यासीना विषयमुखलोभेन धनिनः ॥ २३ ॥

समीरे पाटीरद्रुमपरिमलोद्गारचतुरे

कुमुद्वत्याश्लेषकलयति कलानामविपतौ ।

अधिज्यं प्रचुम्भे, धनुरधिकमाधून्वति मुहु-

र्व्यथां हृद्यां काञ्चिदुवजनमनांसि द्रुतमधुः ॥ २४ ॥

विरादाकाङ्क्षन्तीमति^१बलवशामप्यवसरं

विज्ञानत्रोलम्ब । त्वमनुभव कामं कुसुमिताम् ।

इमां वल्लीं विग्यामिनि मरिस्नेत्रा विलसितै-

रपश्यन्तीमान्यं तरुणममणस्काप्युपवने ॥ २५ ॥

उदधद्भूवल्लिः प्रणयकलहेन म्रियतमे

परिप्यङ्गं कुर्वत्यनुनयवचोभिः सरभसम् ।

परं संगन्याना स्तनयुगलसद्वर्णसुखं

दानैरानिर्देशं म्रियकरयुगे कापि तरुणी ॥ २६ ॥

म्भरातौ प्राणेशं विस्मधरपानैकरमिकं

निवार्य द्राक्मार्चाञ्जननिजमुस्ताब्जेन चतुरा ।

सदासं प्रोवाच “ मृशमि यदि नीवीं त्वमधुना

विदध्यां शिक्षां ते नियमि”नि काचिद्भस्वनुः ॥ २७ ॥

कवर्याः स्निग्धाया ग्रथनमिपतः कापि युवतिः

कथञ्चिद्विसंस्य स्वयमुपरिवासोऽग्रसदृशम् ।

मुहुर्बाह्विष्यैस्तरुणतरमेकं वशयितुं ।

व्यनक्ति स्नामूलं पृथुलनिजवक्षोजयुगलम् ॥ २८ ॥

समुत्क्षिप्य क्षौमं विहरति मरुत्येकपुतनू-

रुदग्रभ्रमङ्गं स्तनयुगसमाच्छादनविधिम् ।

पुरो यूनः कस्याप्यसकृदमिनिन्येऽपि तु परं

व्यभातामूरु द्वौ मदनविजयस्तम्भसदृशौ ॥ २९ ॥

अदर्शः किं ? कामोपम ! मम पतिं पर्वतभुवि

प्रवासी नायास्यत्यचिरमथवा यामि सदनम् ।

नृवाणेत्यं नैवोदचलदसकृद्वीक्ष्य कमपि

स्वनिःश्वासोत्कम्पस्तनयुगविनम्रैकरमणी ॥ ३० ॥

निकुञ्जानां पुञ्जा अमरनिकुरुम्बैर्निविडिता

द्विजैर्नानावर्णैः श्रुतिमधुरगीनैश्च मुद्दितैः ।

अजस्रं कम्पायाः स्रवदुदकधारार्द्रितपद्मा

गुहाद्वाराण्यद्विप्रवर ! भवदीयाः पिद्मघते ॥ ३१ ॥

गुहागेहं मत्तद्विपशतपृथक्सिम्यत्यनुगुणं

लताकुञ्जोदञ्चत्सुपुममपि धीरैकमुगमम् ।

प्रतिध्वानैर्भास्तिप्रदमजगरैरदिसदृशैः

सरित्स्रोतःपातैर्भुस्वरमधितिष्ठन्ति हरयः^१ ॥ ३२ ॥

सरो रम्यं हंसवलिदलितराजीवमभितः

परिप्लव्वा वेद्यः फलभरविनम्रद्रुमिष्टपैः ।

समुत्प्लुत्य स्वैरं हरिणपृथुकानां विहरतां

गणैः पूर्णा राजन्त्यधिमिरिगुहाम्यन्तरधरम् ॥ ३३ ॥

पृथक्स्यान्नुर्ध्वं, त्वयि भृशमसक्तानिव सतः

समेपां तम्याननुपविशदिमज्जान्तिमसकृत् ।

समीक्ष्य ग्रावीषास्तत्र शिग्वरिराज । भुवमिमे

निपत्यार्घारम्भा किमिति मन्त्रिमात्रिभूति जनाः ॥ ३४ ॥

महोपप्लवो वहाद्यः कटकमुवि रुद्रान्तत्र गिरे ।

जराभृत्युज्याविप्रशमनममर्यवकृतयः ।

न बुध्येरन्सर्वे पमसि तु पारम्यमवनी

भुवं तातां, मन्विद्रत इव महान्तः कनिष्ये ॥ ३५ ॥

महीध्रप्रस्पर्धिस्तनवनसुमस्रवसुमधुराः

शबर्यः पर्याप्तं सुरतमुखमभन्ति निभृतम् ।

ततं नक्तं ज्योतिर्व्रततिततिविद्राघिततमः-

प्रचारं त्वद्रन्ध्रोदरगृहमुपाश्रित्य दयितैः ॥ १६ ॥

स्फुरद्बोद्धिक्पुतिनिकरपूराङ्कुरहरि-

त्समुल्लस्रकूरोरगवरशिरःकम्पशिखराः ।

पटीराः कान्तारोदरतिमिरसंहारचतुराः

सदा दीपस्तम्भश्रियमचल ! विभ्रत्यनुपमाम् ॥ १७ ॥

समावृत्य स्कन्धैरजगरशरीरोरुगुरुभि-

र्भृशं द्राघीयोभिः सविषमुपयातान्वनमृगान् ।

प्रसन्ते मांसाशाः कनिचन महान्तः क्षितिस्थाः

परीता दुर्दर्शैश्चिस्तरिभिरियास्त्र्नां समुदयैः ॥ १८ ॥

उदमश्रुत्क्षामाः कतिचन तरलुप्रमृतयः

स्फुलिङ्गानक्षिभ्योऽसकृदिव वमन्तोऽमितरुपा ।

निशीयिन्यां सत्त्वा विपिनभुवि निर्वर्त्य मृगयां

खपन्त्यहि च्छायाद्रुमतलनविश्रित्य निभृतम् ॥ १९ ॥

वहन्तो माद्यन्तस्त्वदवयवतौल्य कतिपये

द्विषा वप्रकीडा नयनकमनीया निदधते ।

तस्त्वनुन्मथन्त कतिचन समूल स्वदने-

क्षरति स्वच्छन्द वनमुवि करेणुप्रणयिन ॥ ४० ॥

अदृष्टात्मानस्त्वत्पदनिशिनोऽन्यत्र जगति

स्फटाभि प्रोच्यण्डा हरितनरगात्रा विषधरा ।

जयन्त्यद्यापीति क्षिनिधर ! कनिभ्यश्चिदमह-

ह्वदचम्सन्दृश्य स्वयमिह वय सगृणुमहे ॥ ४१ ॥

समुन्मीलन्मञ्जिप्रसवसरदिन्दिदरपुर-

न्धुपक्रान्तश्रोत्रामृतस्तसमाप्मातहरित ।

यनान्ना प्रथमद्रुतकनकनिष्ठा इव दृशो

अकामत्पनश्माधरनिपनदर्शुनिभृत ॥ ४२ ॥

शिरम्यमि मिम्वरनिक्करसद्वर्षजनुष

ममुदच्छेदोति क्वन्निविधीननममर ।

अहिसस्त्व मृत्या परागुक्त्रोपि म्पुटत

युन शश्वन्तण्डान्तगिरिमदमिहितिधम् ॥ ४३ ॥

कचिच्छुभ्रैरैः कचन परिपिङ्गवततिभि-

हिमाद्रिं हेमाद्रिं युगपदनुकर्तुं प्रभवसि ।

अरण्यान्या वन्ध्यं कलयसि च विन्ध्यावनिधरं

त्वदीयं सौन्दर्यं विलसति हि दूरे कविगिराम् ॥ ४४ ॥

महत्याः पङ्कजास्ते बहुविषयविश्रान्तवपुषः

प्रथन्ते ^१विच्छेदाद् द्विपनियुतदम्भावटतटाः ।

अधस्ताद्द्रष्टृणां सपदि वत ! मूर्धभ्रमकृतो

दधानादशार्दूलैः परिवृतमरण्यं धृतिहरम् ॥ ४५ ॥

किरञ्ज्योत्स्नासारानुपरि तव निष्टसरजत-

द्रवस्रोतःकम्पानमृतकिरणोऽयं निजकरैः ।

प्रकृत्या श्रीमन्तं कलयनि भवन्तं शिवगिरे-

रखर्वं गर्वं द्राग्दळयितुमयत्नेन चतुरम् ॥ ४६ ॥

निरुध्दानं वर्त्म त्वदवयवमेकं शिखरिणं

विदार्य द्राघिष्ठं निरमिमत् ^२रन्ध्रं कनिषये ।

व्रजन्त्येतेन श्रीफणिपनिपुरं धूमशकटाः

क्षमामृत्त्व द्रुष्टत्त्वपि वत ! विमुक्तं न भवता ॥ ४७ ॥

क्षमामाविभ्राणा अपि मृगवलोद्विगहृदया-

धरन्तस्तत्पक्षैरुपरि पथि शाखापणयिभिः ।

द्विजास्सम्भूयोच्चैश्चिशस्त्रमधिरोहन्ति सुधियो

भवेत्तेषामैक्यं यदि, जगति किं वा न मुलभम् ॥ ४८ ॥

द्विजा मूर्धानं ते क्षिनिधर ! डयन्तेऽद्य परितः

समिन्धानं भिन्दानमिव दिवमर्धायुभगम् ।

सजातीयानस्मानिह भुवि विवृज्य द्रुततरं

सदान्योन्यद्रोहप्रमितमतयो हि द्विजनयः ॥ ४९ ॥

अभस्तात्पश्येयं यदि क्षिस्त्रमारुह्य परितो.

निर्गन्निर्भायान्मे जलधिरपि नीलान्तरणवत् ।

तथा दीप्येरंश्च प्रवरमणितो मूनिफलके

गृणा वक्ताकारा द्रुतरजनरेभ्य इव गिरे ! ॥ ५० ॥

प्रकल्पन्ते हिंसा अपि विपिनसत्त्वां बहुविधाः

परिष्कारायैव प्रवर्तयितव्योऽब्धेरिव गिरेः ।

यदीमाप्ताव्यास्त्व जगति न हि भव्यं जनिमतां

सतां रक्षारीनिर्विलसति हि लोकोत्तरतरा ॥ १२ ॥

अभीक्ष्णं संरक्षा निरुपमकृपस्त्व तनुभृता

सरिद्धिः पुण्याभिर्विदधदवनीभृत्परिवृढ ।

धितानामानन्द जनयसितरामत्र तु वयं

विचार्याप्याश्चर्ये मनमि कलयामो न किमपि ॥ १३ ॥

विशीर्णानां श्रीणां प्रतिसुभगभावं समुदयः

समिन्धानां फलं श्रयति परिणमस्तव तनुम् ।

अखर्यै त्व गर्भं धरसि यदि दुष्येन च ततः

प्रकाशं किं वहे. स्वगमितुमलं धूमपटलः ॥ १४ ॥

निवेद्य स्वोच्छिष्टं फलसमुदयं भवत्यनिशया-

जगद्वन्द्याय श्रीघुपरिवृढायतिर्जरठा ।

परां मुक्तिं प्राप्नुनिवरदुरापां सपदि या

तवाध्यासाच्चक्रे गिरिवर ! वनं सापि शररी ॥ १५ ॥

समुत्तुङ्गं शृङ्गं तव समधिरुहानिलसुतः

पुरं लक्ष्मीकुर्वन्दशवदनदोर्बिस्ममवितम् ।

अकूपारं तीर्त्वा जनकतनुजानन्दमकरो-

त्तदङ्घ्रिस्पर्शेन त्वमपि कृतकृत्यस्सममयः ॥ ५६ ॥

भवत्पत्यन्तोर्वाधरपरिसरारण्यमनिशं

परिष्कुर्वन्शास्ता हरिहरसुतस्सर्वजगताम् ।

चिरस्य स्वग्रामानवति करुणापाङ्गवलनै-

स्त्वमेवैको भाग्यं परमिदगलब्धादिशस्वरिपु ॥ ५७ ॥

पुरा विन्ध्याद्रिं यः स्वमहिमविशेषान्न्यगकरो-

त्कुधा वातापि यो जठरदहने दैत्यमजुहोत् ।

अगस्त्यः सोऽपि त्वां सततमधिरोते मुनिगणै-

रहो ! माहात्म्यं ते जगति गदितुं कः प्रभवति ॥ ५८ ॥

मया दृष्टा सीतित्यनिलसुतवाक्यश्रवणतः

कपीन्द्रा मायन्तो दक्षिमुखमनादृत्य तरसा ।

वभञ्जुः स्वैरं यत्त्वयि सममवत्तन्मधुवनं

प्रसिद्धिः पौराणिक्यहह ! भवतोऽद्रे ! विजयते ॥ ५९ ॥

महेन्द्राद्रे । हृद्यैरमलवलमित्रीलमणिभि
 कचित्पुञ्जीभूतैरिव विरचिता ते तनुरियम् ।
 समुद्गीता श्रीमद्दिनकरकराणां च्यतिकरा-
 दहो ! स्वर्धो वध्नात्यतिसुभगवैकुण्ठवपुषा ॥ ६० ॥

चिरं धृत्वा पुष्पलवनिमचलेन्द्रायुत इव
 प्रतिष्ठा सम्प्राप्य तमिह विजयेयास्तिथरतसम् ।
 ब्रजाम्यर्चाद्दुर्तु मलयमनिलस्य प्रभवतो
 भुवि स्तादाकल्प मेम शिखरिपारम्यमनघम् ॥ ६१ ॥

इति महामहोपाध्यायस्य श्रीकृष्णमूर्तिशास्त्रिण पण्डितराजस्य
 मद्रप्रान्तसंस्कृतस्यानवये कृतिषु
 प्रकृतिविलासकाव्य
 पर्वतपारम्यग्राम तृतीयो विग्रहः ।



निखिलजगतां मुख्यः प्राणः परा ह्यसि देवता
 श्रुतिरपि भवत्तत्त्वं वक्तुं बिभेति सुदुर्महम् ।
 कथमिव जडः शक्तः स्तोतुं भवन्तमहं विभुं
 पृथुकभणितं श्रुत्वैतत्त्वं प्रसीद पितोषमः ॥ ४ ॥

समधिकबलस्त्वं भूतानां समीर ! विराजसे
 भवदभिमते मार्गे तानि प्रवर्तयसि द्रुतम् ।
 अतिशयितुमुत्पश्यान्त्यस्त्वां प्रभुः क इह क्षितौ
 प्रकृतिवशगोऽप्येको लोके पराक्रमसे स्वयम् ॥ ५ ॥

अमति सततं पृथ्वीगोलं सशैलवनं मह-
 दिवसकृदुदेत्यस्तं याति क्षपात्पि चन्द्रमाः ।
 सलिलनिधयोप्युर्मिक्षोभैश्चलन्ति, शिखी ज्वल-
 त्पखिलमपि ते लीलामातं समीर ! विदुर्बुधाः ॥ ६ ॥

किमिह वचसां गुम्फैस्तत्त्वन्त्विग^१द्वयसं विभो !
 जगदखिलमप्याविष्टं स त्वयैव विचेष्टते ।
 वहसि यदधीकारं कृत्स्नं महेश्वरतः प्रति
 प्रकृतिवशगं भूतं सर्वं त्वयैव नियन्त्रितम् ॥ ७ ॥

विपरिणमयस्याद्यं भूतलयं बहुधा सकृ-

न्न वियति परं नीरूपेऽस्मिन्पराक्रमसे मरुत् ! ।

किमपि न भवान् शक्तः कर्तुं प्रभौ त्वदपि ध्रुवं

दधति बहवः स्वाधीकारं विशिष्य तपस्विषु ॥ ८ ॥

किमपि किमपि त्वैरङ्गुर्वन्नशीनकताञ्जतो

विहरसि सदा पाषाणूयोरमन्दकुतूहलात् ।

चिरसुचरितैरुद्भूतस्त्वं क्रमात्परिपोषितः

शिशुरिव तयोः प्राणेभ्योऽपि प्रियोऽसि सदागते ॥ ९ ॥

अमितवसतिं घोरिषा ते ददाति समादरा-

त्त्वमपि विहरन्नत्यन्ताय प्रहर्षभरान्वितः ।

उडुसमुदयैर्मुक्ताकल्पैरलङ्कुरूपे च तां

जयति युवयोर्योगः स्निग्धः परस्पररागतः ॥ १० ॥

तरणिकिरणानावृण्वानः प्रचण्डतरं अम-

न्यटयसि घनांस्तूर्णं कौतम्कुतानचलोपमान् ।

सारमसममून्वर्षय्यमान्मुहुः परिगर्भतः

सपदि त्रिभजन्नन्तर्धत्से स्वयं कृत्वटन्त्यवत् ॥ ११ ॥

बलदपटलाः सलक्ष्यन्ते त्वया हि समाहृताः

स्वगमृगनराकाराः केचित्प्रतिक्षणमेदतः ।

कनकशिखरिप्रख्याः सायन्तनातपदीपिता

हरगिरिनिभाश्चान्ये केचित्तमालवनोपमाः ॥ १२ ॥

अनतिकुटिलं रत्नस्तम्भधिय दधदायतं

यदतिमुभग चित्तैर्वर्णैर्धनुर्गगनान्तरे ।

तदपि नियतं चक्षुः प्रीत्यै त्वया विहितो महा-

असदनपरीषाकोऽस्माकं मरुत् ! पृथिवीजुषाम् ॥ १३ ॥

नयनहरणम्यमोदमक्षणमङ्कुरणाश्रित-

प्रततहरितो विद्युत्पुञ्जान्पुरः परिदर्शयन् ।

सहभवमपि ध्यानं पश्चाच्छतौ विनिवेशय-

ज्ञवज्रधरैस्सिद्धसुधीं जगद्धितकाम्यया ॥ १४ ॥

वियति वितते विष्वद्रीचो बलक्षतर^१क्षरु-

म्यनसमुदयानद्विर्वाधेः प्रपूर्य रवेः करैः ।

नुदमि सहसा लोकस्थित्यै करीन्द्रकरोपमं

कलयितुममून्धारापातं समीर ! समन्ततः ॥ १५ ॥

सरिदधिपतौ हास्यं पुष्पाग्रसं परिवर्धसे
यदयममितैस्तुङ्गैर्भैक्षैस्त्वयैव विकारितः ।

द्वियमपि विहायैवं शब्दान्नटञ्च्युतिदुःश्रवा-

न्नुर इव महाभूताविष्टः सदा परिनृत्यति ॥ १६ ॥

कृतपरिकरो रत्नान्यब्धेस्वातुमधन्तना-

न्यनिल ! सुचिरं पारे वारीप्यमन्दरयङ्किरन् ।

न किमपि ततोऽलब्धा ह्यन्ते, जहाहि परिश्रमं

जगति मतिमान् को वा कालं वृथैव निनीपति ॥ १७ ॥

क्षितिगगनयोः सम्पत्स्तोमैश्चिरं परिपोषणे

जलनिधिमृते नान्यत्किञ्चित् समस्ति च साधनम् ।

इति खलु विनिश्चिन्वानस्त्वं तयोरिव मध्यग-

त्तमुपगतयान्नेष्णा, नक्तन्दिवं विजिहीर्षसि ॥ १८ ॥

बलपिदुपलाद्रीन्द्रश्रीभृत्तरङ्गपरम्परा-

विरचनकल्यैदग्भ्यावर्जिताखिलमानसः ।

मुहुरमिनयैर्हृदैस्तन्वन्नसं परमाद्भुत

चरसि विरुवन्गवेद्रिकात्समुद्रमधिष्ठितः ॥ १९ ॥

कवचितवियत्मान्तमेद्वृचदित्वदरुन्तुद-

स्तनितजनितप्रत्युच्चण्डध्वनिक्षितिभृदुहान् ।

प्रकृतिमधुरान्प्रत्यग्वार्धेस्तटानटवीभृतो

नटनममितं रङ्गीकर्तुं पटु प्रकट तव ॥ २० ॥

गमयसि तनूनांषो डोलावदीपदुदञ्चय-

क्षुपरि चलतामूर्ध्वद्रीणां निजोर्ध्वलसत्कटाः ।

प्रकृतिरसिकास्त्वरूपे मर्त्या वितीर्य तदातरं

व्रजितुमुदघौ किञ्चिद् दूरं भवन्ति समुत्सुकाः ॥ २१ ॥

कतिचन महानावो यन्त्रैर्व्रजन्ति पुरोपमा

भवदुपकृतिर्यद्यप्यासां प्रभञ्जन ! मैव भूत् ।

त्यज मतिमथाप्येतां क्षञ्जामरुन्विनिमज्जने

न खलु जनयेदौदासीन्यं मदश्चपलात्मनाम् ॥ २२ ॥

क्षुदुपहतये त्वामास्वाद्य प्रयन्तु भुजङ्गमा

न किमपि ततश्छिन्न मा गा व्यथां मलयानिल ।

यदतिकुटिला दोषांशांस्ते लिहन्ति कुतूहला-

द्वृजिनहरणे दुष्टात्मानो भवन्ति सतां मताः ॥ २३ ॥

मलयपवन ! स्पर्शस्तन्वन्मुखं मधुचन्द्रमः-

प्रमृतिषु भृशं स्निघन्साद्यं बहत्स्वमितं तव ।

विकृतिमधिकां चेतस्स्वेणीदृशां चपलात्मना-

मभिनिविशसे प्रद्युम्नस्य प्रभोः सचिवोत्तमः ॥ २४ ॥

कुसुमसुभगाः स्तोत्रं नम्राः फलैश्च पचेलिमै

रसिकमधुपाम्वाद्या रागश्रिया हृदयद्वयाः ।

मृदुलपुल्लिनाभोगान्प्राप्ता भृशं प्रियदर्शनाः

कनकलनिकाः कूले मिन्धोर्धिनोपि समीरण ॥ २५ ॥

स्तनतटकुठल्लक्ष्मक्षौमप्रतिक्षणकर्षण-

प्रमयसुभगाकोशभ्राम्यद्द्रुगन्तसमञ्चितः ।

नगररमणीगतिं प्रेम्णा परिप्वजसेऽम्बुधौ

पवन ! भवतः सेवां कर्तुं स्वयं समुपागताः ॥ २६ ॥

कचभरममृद्ग्रन्थे तन्याः करौ विनियोजयन्

इत्यथयसि शनैः इत्यर्क्षं वासः स्वनन्मणिमेखलम् ।

पृथुरजयना सुगं निन्विजिगता मृदु स्वयं

पुल्लिनमधरीकुवाणिव श्रिया हि निपीदति ॥ २७ ॥

सरसिजमुखै पुष्पै फुलैर्दिवा समलङ्कृता

प्रकृतिवनिता नक्त जाग्रत्सुगै कुमुदादिभि ।

ललितललितैर्नृत्यैर्नित्य मनोहरिणीं प्रिया

रमयसि वने गाढाश्लेषै समीरण । कामुकीम् ॥ २८ ॥

वरतनुशतै रक्तै स्वैर निहतुमनर्गळा

मधिकृनिमिमा रुन्धा को वा तत्रातिमनोहराम् ।

अभिनवसुमप्राम्भारास्त्व रता निधुबन्बल-

दनिल । भुवि न छारामाणामिनै प्रतिषिध्यसे ॥ २९ ॥

भृशरयवशोदञ्चत्फेना कळिन्दगिगीन्द्रजा

शिखरिणि यदि म्यन्देतोर्म्युद्गमैस्मिकनामये ।

अधरयति ता लक्ष्मीं वेणी त्वया शिथिलीकृता

विकचकुटजा तन्वङ्गाय नितम्बविलम्बिनी ॥ ३० ॥

शमयसि दृशामाशा पातु प्रभञ्जन । जृम्भिता

सरिदधिपतेस्तीरे यूना मवत्प्रियकाङ्क्षाणाग ।

अमुलभतरै म्त्रीणामङ्गैर्मुहु स्फुटताद्गतै

त्रितलनमन प्रीत्याधानं वदान्यमुल्बनम् ॥ ३१ ॥

कुवलयदृशः श्यामा हर्म्यस्थलैकनिवामिनी-

स्सुरतविरतौ श्रान्ता वातायनैर्विवृतैर्भजन ।

कुसुममृदुलान्यक्तानि द्राक् सुख परिमृज्य च

श्रममपनुदस्तासा, निद्रा ददास्यनुकम्पया ॥ ३२ ॥

नृपदुहितर प्रत्याचख्यु पुरा भवदयेना

कतिंचन, तदा कृ-यस्ताभ्यस्तनूर्हि बभञ्जिथ ।

किमिदमुचितः राजर्षिस्त्वा पितापि स चक्षमे

विनयविधुरा माधेयु खल्वखण्डितवृत्तय ॥ ३३ ॥

ध्वजपटसमाः क्षौमी स्त्रीणा समीरण ! मन्यसे

त्यज धियमिमा क्षुद्रा साध्यो भवन्ति सहस्रशः ।

तव पुनरिदं सम्मन्वीरस्य तास्तु निचेष्टित

धियमपहरेत्तानित्य प्रधर्षितमञ्जसा ॥ ३४ ॥

किमपि घुरये नैवाऽऽनगाञ्शरान्मृदु सस्पृश-

न्विटपिनिगदन्निवम्भूतात्रिपातयमि क्षणात् ।

स्वयमतिनयं भत्से स्तब्धे दिदण्डविषु परा-

स सत्तु सहते स्वीय दोष परत्र सुधीरपि ॥ ३५ ॥

भुवनमहितौ शौर्यमोघी सुतौ त्वमजीजनो

निशिचरकुलान्युन्मूल्यैकस्तयोर्भुवि पप्रथे ।

कुरुसुतशतस्यासीदन्यो यमः स वृकोदरो

वत ! समुदभूषाढग्वीरो न कोऽपि सुरेध्वपि ॥ ३६ ॥

परिणतफलआन्त्योत्सुत्याग्रहीदुदितं रविं

जननसमये त्वत्पुत्रो द्राक् पराक्रमशेवधिः ।

पवन ! यविनाऽऽजमे शकः सुपर्वभिरर्पितः

शिशुरपि गुरुधाम्ना, यस्माददामि बलद्विषा ॥ ३७ ॥

प्रियसुतमभिद्रुह्यसु द्रावसुसंहतवृत्तिको

न्यविशत भवान्क्रुद्धोऽत्यन्तं महीधरकन्दरे ।

अदधत सुराः प्रेतावस्थां निरुच्छसितास्ततः

समनुनयतो ब्रह्मादीनां समान् समजीवयः ॥ ३८ ॥

दशमुखगृहेष्वन्विच्छञ्चरीरधूतमभामिनी

वरभृगदृशः सुप्ता हन्त ! त्वयैव निवस्त्रिताः ।

व्यकुरुत मनागप्युद्दीक्ष्य स्वयं न हि ते सुतः

कपिरपि महामान्योऽद्विष्यतस्तव पद्धतिम् ॥ ३९ ॥

भुजगपतिना मूर्ध्नि केन श्रमादपिधाय च

प्रधृतमपि ते शस्त्रा शृङ्गं गिरेः समचालयः ।

दिवि भुवि भयत्कल्पो नान्यः प्रकम्पन । किन्त्वहं

विनयमधुरं वीर्यत्रास्ति त्वयीति सुहृद् भुवे ॥ ४० ॥

श्रमभरमपाकुर्वन् छायादुर्मैर्धृदुकम्पितैः

परिणतफलैः स्वाद्यैर्निम्नन्मुष भुवि पातितैः ।

सरससलिलैस्तृष्णां मुष्णन्सरित्सरसीसुतै-

श्चरसि पवनातिथ्यं हृद्यं वनान्तमुपेयुषाम् ॥ ४१ ॥

असमकुसुमामोदैर्घ्राणं सदा परितर्पय-

ञ्जिशिरपृषतानम्भोजिन्याश्शनैः परितः किरन् ।

क्लममपि समं दूरे कुर्वन्स्पृशन्सुखमादरा-

दनिल ! कलयन्नाह्लादं न समर्हणमर्हसि ॥ ४२ ॥

क्वचन समये नातावेशो मनसि वनस्पती-

न्कुमुमितलताश्लेषाद्रम्यानुपपन्नतरानपि ।

अतिबल ! कथं शृङ्गागी सन्निदं न विबुध्यसे

विमृश वृजिन दाम्पत्यस्य च्छिदा जनयेन्न किम् ॥ ४३ ॥

द्विरदसदृशा गण्डाश्मानो भवन्ति दरस्पृशो

निजबलपरिज्ञाने यत्नं त्वमेष्वपि मा कृथाः ।

यदि वितनुया ग्रामा न स्युर्महीप्रपदाश्रिताः

सपदि विपदः सूते दर्पोद्धतस्य विचेष्टितम् ॥ ४४ ॥

कति विनिरमाः संवर्तास्त्वं प्रकम्पन ! वेद को

न जहति पुनस्संस्कारास्त्वां चिरानुभवाहिताः ।

त्वमसि रसिको यद्भावानां विपर्यसने भृशं

पुलिनमभवत्स्रोतो, दृष्टस्तथैव विपर्ययः ॥ ४५ ॥

वनमुदभवन्नव्य भव्यं दृशोः कचन दुमैः

कचन सिकताकान्तारो द्राक्पिपधाय महाटवीम् ।

तदिदमखिलं त्वत्कृत्यं हि व्यनक्ति विशेषतः

सकलजगतामीशस्यान्तर्नियामकतां मुहुः ॥ ४६ ॥

विभुरपि मवान्प्राणाद्यात्मा शरीरिषु चेष्टसे

प्रतिनिधिपदं प्रेमस्थानं वहन्परमात्मनः ।

स्वयि सति परो जीवस्तिष्ठत्यपैति विपर्यये

करणनिवहैः कार्यैर्वान्यैः फलं न हि केवलैः ॥ ४७ ॥

लवणमिलनाद्गुण्यो मुष्णन्तुजां विविधां नृणां
 निरुपमकृपः पारावारप्रदेशमुपेयुषाम् ।
 शिलरिशिखरे सौख्यं पुष्पन्महौषधिमिश्रणा-
 द्दितकृदगदङ्कारो भासि प्रकृत्युपकल्पितः ॥ ४८ ॥

नगरमनुजा मिष्टान्नैरप्यपुष्टकलेभरा
 विपिनभवना वृद्धाः स्वैरं चरन्ति युवोपमाः ।
 प्रकृतिशुचिरस्या'तश्चायुर्ददासि बने सतां
 पुरनरादुराचारैर्दुष्टो यमाय हि कल्पसे ॥ ४९ ॥

श्वसन ! सुखिनस्तिर्यञ्चोऽपि क्षरण्यनिवासिनः
 किमधिकगिरा त्वामासेव्य द्रुमा अपि निर्मलम् ।
 स्वमुखविमुखा मर्त्यास्त्वेते कुतर्कशतप्रिया
 न जहति पुरं प्राणापायेऽप्यधर्मपरायणाः ॥ ५० ॥

सुखवसतये शान्तप्रान्तान्वनान्तमुखान् शुभा-
 निरवधिवृणापूर्णोऽस्मभ्यं त्रितीय जगत्प्रभुः ।
 न्ययमयदसुं त्वां नत्त्रातुं, विवेकलबोधिज्ञताः
 पतितुमवटं हन्विच्छामः स्वयं प्रकृतिद्विषः ॥ ५१ ॥

द्विरदसदृशा गण्डाश्मानो भवन्ति दरस्पृशो

निजचलपरिज्ञाने यत्नं त्वमेष्वपि मा कृथाः ।

यदि वितनुया ग्रामा न स्युर्महीध्रपदाश्रिताः

सपदि विपदः सूते दर्पोद्धतस्य विचेष्टितम् ॥ ४४ ॥

कति विनिरमाः संवर्तास्त्वं प्रकम्पन ! वेद को

न अहनि पुनस्संस्कारास्त्वां चिरानुभवाहिताः ।

त्वमसि रसिको यद्वावानां विपर्यसने भृशं

पुलिनमभवत्स्रोतो, दृष्टस्तथैवं विपर्ययः ॥ ४५ ॥

वनमुदभवन्नयं भव्यं दृशोः कचन द्रुमैः

कचन सिकताकान्तारो द्राविषधाय महाटवीम् ।

तदिदमखिलं त्वत्कृत्यं हि व्यनक्ति विशेषतः

सकलजगतामीशस्यान्तर्नियामकतां मुहुः ॥ ४६ ॥

निभुरपि भवान्प्राणाद्यात्मा शरीरिषु चेष्टसे

प्रतिनिधिपदं प्रेमस्थानं बहन्परमात्मनः ।

त्वयि सति परो जीवस्तिष्ठत्यपैति विपर्यये

करणनिवहैः कार्यैर्वान्यैः फलं न हि केवलैः ॥ ४७ ॥

त्वणमिलनाद्गुण्यो भुष्णन्रुजां विविधां नृणां
 निरुपमकृपः पारावारप्रदेशमुपेयुषाम् ।
 शिखरिशिखरे सौरुयं पुष्णन्महौषधिमिश्रणा-
 दितकृदगदङ्कारो भासि प्रकृत्युपकल्पितः ॥ ४८ ॥

नगरमनुजा मिष्टान्नैरप्यपुष्टकलेभरा
 विपिनमवना वृद्धाः स्वैरं चरन्ति युवोपमाः ।
 प्रकृतिशुचिरस्या¹तश्चायुर्ददासि वने सतां
 पुरनरदुराचारैर्दुष्टो यमाय हि कल्पसे ॥ ४९ ॥

श्वसन । सुखिनस्तिर्यञ्चोऽपि क्षरण्यनिवासिनः
 किमधिकगिरा त्वामासेम्य द्रुमा अपि निर्मलम् ।
 स्वसुखविमुख । मर्त्यास्त्वेते कुतर्कशतप्रिया
 न जहति पुरं प्राणापायेऽप्यधर्मपरायणाः ॥ ५० ॥

सुखवसतये शान्तप्रान्तान्वनान्तमुखान् शुभा-
 न्निरवधिघृणापूर्णोऽस्मभ्यं तृतीय जगत्प्रभुः ।
 न्ययमयदभुं त्वां नस्त्रातुं, विवेकलवोज्झिताः
 पतितुमवटं ह्यन्विच्छामः स्वयं प्रकृतिद्विषः ॥ ५१ ॥

विपुलसिक्तारण्यप्रान्ते बहिर्भरतक्षिते-

र्दधति विरळान्स्वर्जरदून्दुरापजलाशये ।

समधिकभरैराख्योष्टान्सदा व्रजतो जना-

न्सपदि पिदधास्युत्कीर्णैस्त्वं प्रभञ्जन । पांसुभिः ॥ १२ ॥

अवनिजठरामोगोदीर्णप्रणालिकयोद्धतः

क्षितिधरशिरस्सप्तार्चिस्त्वत्प्रचण्डपरिक्रमैः ।

विहितपृथिवीकम्प. मेद्व स्वमप्यतिताम्रय-

न्नागरनिकरान्हन्स्युद्धान्तैर्दृषद्द्रवनिर्झरैः ॥ १३ ॥

भवदपिहिता जीर्णा वृक्षा क्षिती शरदा शतं

परिणततरेङ्गालात्मानो व्रजन्ति च हीरताम् ।

स्वमिलनवशादुर्व्यास्तैलं ददत्यपरेऽमितं

कतिचन महायन्त्रौघाना भवन्त्युपकारिण. ॥ ५४ ॥

व्रजमृगदृशां वृन्दैः कूले तमालवनाकुले

दिनकरतनूजाया ज्योत्स्नासिते परिखेलत् ।

चिरविहृतिजा श्रान्ति दूरेऽकृथा वनमालिन-

कुवलयदलश्यामाङ्गानामभीक्ष्णत्रिमर्दनैः ॥ १५ ॥

विमलवलमिन्नीलाश्माद्वित्रजप्रतिमोर्मय-

स्तपनदुहितुर्निजावर्तप्रभेदमयङ्गराः ।

कलिमलहरैस्तुङ्गैर्भङ्गैस्त्वया व्यतिकारिता-

॥ सिदिवसरितः कर्पूरोर्वाधरप्रतिशात्रवैः ॥ ९६ ॥

विपुलमत्तुलभीलास्यं यत्परीतगिरिर्वज्रं

विमलसलिलोन्मीलत्पद्मोल्लसत्कलहंसकम् ।

अनु हरगिरिमान्तं चक्षु फलं विदधत्सर-

स्तदपि भवतः क्रीडास्थानं प्रसिद्धयति मानसम् ॥ ९७ ॥

हिमगिरिदरीद्वारोदारारवामरनिम्नगा-

सततपतितश्चेतस्रोतस्तरङ्गपत्रित्रितम् ।

भरकतमणीवर्णैर्घासैस्तलं समलङ्कृतं

पवन ! सुखमध्यासीनस्त्वां पुसनुभवामि किम् ॥ ९८ ॥

विमृहि सततं सम्प्राट्म्यान त्वमेव सुपर्वणा-

महमपि मुदा सम्मन्वे तत्सुहृद् गतमत्सरः ।

अकृतिचपलो गोपेक्षिष्ठा. परन्तु समीर ! मां

न खलु गणयत्याढ्यो वर्गः सम्येन तपस्विनम् ॥ ९९ ॥

त्वमसि सततं सर्वत्र त्वं चिमर्षिं समं जग-

त्त्वमसि च महान्देवोऽप्यक्षस्त्वमस्यखिलप्रदः ।

श्रुतिशिरसि संवर्गः ख्यातस्त्वमेव गतिर्मम

प्रशमय महारोगान् शीघ्रं प्रमीद सदागते ॥ ६० ॥

तव गतिमहं रुन्धन्स्वैरं चिरात्समभाषिणि

इवसन ! विरसा वाचो मित्र ! क्षमस्व दयान्वितः ।

वितर पदुतां स्तोतुं मङ्गं वियत्सरितं शुभां

भुवि विजयतामाचन्द्रार्कं समीरसमर्हणम् ॥ ६१ ॥

इति महामहोपाध्यायस्य श्रीकृष्णमूर्तिदास्त्रिणः पण्डितराजस्य

मद्रप्रान्तसंस्कृतास्थानफवेः कृतिषु

प्रकृतिविलासकाव्ये

समीरसमर्हणं नाम चतुर्थो विलासः ।



प्रकृतिविलासकाव्ये

लिपथगासौभाग्य नाम

पञ्चमो विलासः ॥

हिमाद्रिघरनन्दिनीमखिललोचनानन्दिनी
मुपेन्द्रपदवन्दिनीमसमद्विशरस्यन्दिनीम् ।
अधौघपरिमर्दिनीं सुभगमङ्गसन्नर्दिनीं
लघीविपिनकेकिनीं प्रणिपतामि मन्दाकिनीम् ॥ १ ॥

सुधीकुलशिखामणि क्षितिमुपर्वमुक्तामणि-
भैगीरथपथानुगा प्रकृतिसिद्धमानोज्ञकाम् ।
निरीक्ष्य भृशविस्मयस्तिमितदृक्स्तुतिप्रक्रमै
स भक्तिविनयान्वित शुभपदैरुपातिष्ठत ॥ २ ॥

अवाङ्मनसगोचरान् गुणगणास्त्रिमार्गोद्भवे
फणामृदधिपोऽपि न प्रभवति प्रवक्तु यदि ।
स्तुया कथमनक्षर शिवशिर परिस्पन्दिनि !
क्षमस्व कृपयाम्बिके ! सरमसप्रवृत्तिं मम ॥ ३ ॥

पवित्रतरवारयः स्फुरदनघवज्जनज-

च्छविच्छुरितिदिङ्मुखप्रसृमरोर्मिसम्मूर्च्छिता ।

जगत्रितयसत्त्ववृत्त्युपचितस्वरूपा स्मृता

हरन्तु दुरितानि नस्त्रिपथगाक्षरा मेदुरा ॥ ४ ॥

निकुञ्जपरिरञ्जितद्रुमकदम्बनीरन्ध्रित-

स्फुरद्विमदपत्क्षरत्पथमवारिपूरोद्गमा ।

तुषारगिरिगङ्गरोदरविनिष्कमाद्वन्धुरा

पतन्त्यवतु मौक्तिकप्रथितहारराजीव न ॥ ५ ॥

॥

अधिक्षिति पतिष्णुनिर्झरपृपन्ति पार्श्वद्रुम-

प्रसूनभरसौरमप्रसमचौर्यबद्धोद्यमः ।

निसर्गशिशिराप्यधप्रशमनैकवीरवता-

न्यमन्दरयमुत्तिकरन् मरुदपाकरोति थमम् ॥ ६ ॥

सभक्त्यतिशयं स्वयं त्रिपिनदेवताप्यन्वहं

तटोपवननिर्जरद्रुमसुमैः समभ्यर्चति ।

उदग्रयनिर्झरोर्म्युरुविरावगूरितस-

द्गद्विजयटार्भटा नटनलम्पटा स्वर्धुनीम् ॥ ७ ॥

अहस्करकरद्रुतामितहिमौघसंवर्धित-
 प्रवाहपरिवर्तितद्रुमकुलायपत्रिव्रजा ।
 करालतरवक्त्रदर्पनृजुतीक्ष्णदंष्ट्रोत्स-
 र्पलौघमकराकुलहृदशतावताज्जाह्वी ॥ ८ ॥

ससम्भ्रमसमुत्पतन्निपतदातिरुम्युद्धुत-
 प्रफुल्लकमलोच्चलद्बहलमल्लिकाक्षोज्ज्वला ।
 विवृत्तमृदुलोदरक्षणिकचित्रवर्णप्रभा-
 तरन्वितशपाकुला सुरतरङ्गिणी राजते ॥ ९ ॥

विराजति समुद्रजद्विरिसहोदरोर्मिव्रज-
 मल्लन्तरमूलभूरुहसहस्रवेलाकुला ।
 सहस्रमदसिन्धुरद्वयसभीकरावर्तभा-
 षपटीरतरुकोटरोरगवरा सुरह्लादिनी ॥ १० ॥

विभान्त्यमितवीचिपङ्कयुदितफेनपुञ्जाञ्चित-
 प्रकम्पदलमर्मरारवतमालमूलस्थलाः ।
 नटोपवनपाटलप्रसवपातशोणप्रभा
 वनान्तरविनिर्गतास्त्रिपथगाक्षरा शर्शराः ॥ ११ ॥

मराळमहिळापरिकमणं बन्धुराब्जोलस-
 न्मदान्धमधुपाङ्गनाकलितगीतिरीत्यञ्चिता ।
 तरङ्गपरिवर्तेन प्रसितमारुतप्रेङ्खित-
 व्रजतृथुलनौशतध्वजपटाटति स्वर्णदी ॥ १२ ॥

मनोजतरसैकतस्थलसमुल्लसद्वैतसा
 समीरधुतकेतकोद्वल्लितधूळिसान्द्रावृता ।
 हिमोपमसुमोदमासम^१शरावल्लीमञ्जुळा
 विलोचनफलं दिशन्त्यमरशैवलिन्येधते ॥ १३ ॥

चकासनि शरा वधूकरनिघृष्टहारिद्रक-
 द्रवज्यतिकरोन्मिपद्रुचिररुक्मवर्णार्णसः ।
 वयोनुगुणविभ्रमम्फुरणगौडसुभ्रस्तन-
 प्रमृष्टहरिचन्दनप्रगुणितश्रियस्थ्यात्मनः ॥ १४ ॥

निगूढकुचमण्डलप्रवरगौडमीमन्तिनी-
 गभीरशुभनाभिसङ्गमसमुद्रवोरुभ्रमः ।
 विलोलघनकुन्तलश्लथितपुष्पमाल्योद्गल-
 त्सुगन्धिमधुपङ्किलः स्फुरति गाङ्गभङ्गोद्गमः ॥ १५ ॥

दृषत्तिकरदन्तुरस्थलचलन्महोर्म्यारवः

प्रवृद्धतरतीरभूधरदरीप्रतिश्रुन्त्यलम् ।

विधातुमधिकाद्भुतं विबुधदीर्घिकास्त्रोतसां

निमज्जदिभयूथपहदबृहन्ति वृन्दानि नः ॥ १६ ॥

क्षयोत्सवनकाङ्क्षिद्विभृतगात्रतीरश्रित-

क्षुदार्तविसकण्टिकाशतसुखासिकोलासिनी ।

अमन्दजवचङ्क्रमप्रबलनक्रचक्रत्रस-

तिरोहितजलाण्डजा जयति जहूनुकन्यानघा ॥ १७ ॥

प्रमत्तमधुपच्छविच्छिदुरपकजम्बूफल-

प्रपातपरिपाटलगुतिरमर्त्यकल्लोलिनी ।

क्वचिच्च वरवेर्णिनीश्रवणभागद्विगिन्दीवर-

प्रमृष्टरुचिराञ्जनाञ्चिततनूर्नरीनृत्यते ॥ १८ ॥

प्रचण्डरवसम्प्लवपसभमजितारण्यरु-

च्छदोदवसिताऽनघद्विजकुलायनिर्मूलिनी ।

निगीर्णमदवारणाजगरमण्डलाकर्षिणी

भयङ्करतरा सरित्युमनसां प्रचञ्चूर्यते ॥ १९ ॥

मरालकुलकौतुकोत्पतनसंशयाघायक-

प्रमञ्जनसमुद्भुतोर्म्युदितफेनपुञ्जाञ्जिता ।

मदोत्कटतटाटवीकरटिराड्भिरत्युद्गटा

त्रिविष्टपतटिन्यटत्यविरतं रटन्ती-स्फुटम् ॥ २० ॥

लसन्मृदुलशैवलोपलतलस्वलक्ष्मीचिका-

प्रतृत्यदुदकस्रुतिप्रहिततूलरोचिःकणान् ।

प्रकीर्य हरति श्रमं रतिसमुद्भवं सुभ्रुवां

मनोज्ञसुरनिम्नगा तटनिकुञ्जभाजां मरुत् ॥ २१ ॥

तटच्छदकुटीवसन्मुनिहुताग्निधूमोद्गम-

प्रमिन्नरुचिपल्लवद्रुमसमुत्पतद्वायसा ।

अजस्रयजनोत्सुकद्विजपरिष्कृतप्रामका

समांकलितभावुका बहति देवतावापिका ॥ २२ ॥

अनल्पजवपोप्लुवप्रमदघातैराष्ट्रजाः

समुच्छ्रितवनस्पतिप्रकरमूलमूलोलुवाः ।

पवित्रतरदेवतायतनमण्डलीयैर्युवा

जरिहनुतरामघं सुरसरिज्झराः पोषुवाः ॥ २३ ॥

मदान्धविपिनद्विपोन्मृदितसप्तपर्णक्षर-

न्निकामपनदुग्धजप्रवरगन्धवेलोज्ज्वला ।

विचित्रतरस्वच्छदप्रकरशकगोपोद्धम-

प्रदीपतटशाद्वला लसति लेखशेचालिनी ॥ २४ ॥

सदाप्रतिफलत्तटद्रुमसमुच्छ्रितोर्म्युद्भव-

प्रभूतजलदभ्रमाकलितलास्यबहिमजा ।

निरस्तमिहिरातपद्रुनिकुरुम्बनीडाण्डज-

प्रहर्षरवनिर्भरा कुतुकमादघात्यदिना ॥ २५ ॥

प्रफुल्लकमलावलीजठरशागिहंसार्भका

वनस्पतिपरिच्युतामितमुमप्रपातार्चिता ।

वृणामिहिकाल्यप्रतिफलत्तटाद्विद्रुमा

प्रभातमुभगां श्रियं परिचिमर्ति मागीरथी ॥ २६ ॥

विशङ्कतटटाटवीकुटजगुल्मवाटीकुटी-

स्फटाप्रकटितार्मटोन्नटनल्पदासुद्धटा ।

रटद्विटपि कोटरश्रिनकुटुम्बकोयष्टिका

त्रिविष्टपतटिन्यसौ स्वयमटाटयतेऽपि क्षिती ॥ २७ ॥

हरिन्मणिसहोदरद्युतितृणाङ्कुरास्वादन-

प्रपुष्टहरिणार्भकोल्लवनमञ्जुकुञ्जाब्जिता ।

सुवर्णरुचिचम्पकस्तवकरेणुविक्षेपण-

प्रवीणतटमारुता त्रिपथगा परिस्पन्दते ॥ २८ ॥

रसालवनपल्लवप्रसनजातसङ्गीतक-

प्रियङ्गरवनप्रियाध्युपिततीरचेतोहरा ।

षदान्यतमतीरभूरहविनम्रशाखोल्लस-

स्फलानि सुरनिर्गिरिष्यपचिनोति वीचीकरैः ॥ २९ ॥

मदानवदधद्वधूपृथुनितम्बविस्त्रेसित-

प्रदीप्तकनकाम्बरप्रकरकर्पणान्तर्जला ।

द्रुतस्रपिततीरगालसपुरन्ध्रवीचिच्छटा

समेधयति विष्णुपद्मपति भूरि हास्य रसम् ॥ ३० ॥

विनिद्रतरकैरवोदरमरन्दसान्द्रीभव-

सरक्लृपपदुत्किरद्वसनमैकतान्द्रकृता ।

चकोरवरवर्णिनीहृदयनन्दनेन्दुप्रमा-

मनोज्ञतटकानना स्रवति देवकूलङ्कषा ॥ ३१ ॥

अदभ्रवरविभ्रमाङ्कुरितमारवाराङ्गना-

वशाढ्यतरुणस्फुरत्पुळिनचन्द्रशुभ्रप्रभा ।

किरातवनिताशताकलितकामकेळीरस-

सर्ताविपिनकुञ्जमूर्वहति शन्तनुप्रेयसी ॥ ३२ ॥

स्वभावपरिपीवरस्तननितम्बभाराङ्गना-

परिक्रमणवैखरीजितमराळ्योपाकुला ।

अमन्दविरहव्यथाकुलिनकोकशोकैन्वन-

क्षपाकरफरप्रभाकबलिताऽयते द्योनदी ॥ ३३ ॥

कनत्कनकसप्रभस्फुटितकेतकाळिस्खल-

त्परागपरिधूसरप्रततसैकतप्रान्तभूः ।

मरुद्विधुतवीरुदुच्चलितचञ्चरीकाङ्गना-

स्यनाकुलितकानना व्यति देवनद्यात्मना ॥ ३४ ॥

समादधदपीद्वराघुषिततीर्थघट्टाटवी-

प्रशान्तमदकुञ्जरप्रमुखदुष्टसत्वामेटा ।

गळद्वकुळकल्पितास्तरणमूलवेलाद्रुमो-

त्पतद्ववगसङ्कुला लसति शैवलिन्यामरी ॥ ३५ ॥

परस्परकुतूहलानमितसलकीपलव-

प्रवर्धितनिगार्भकद्विरददम्पतिद्योतिनीः ।

कुलायशयशावकत्रजविदारितास्याहित-

स्वधान्यशकुना वनीर्वहति पुष्पती भीष्मसूः ॥ ३६ ॥

निमज्जदुरुयौवतस्तनमहीप्रसञ्चूर्णित-

प्रसक्तशुभकुङ्कुमोच्छ्रिततरङ्गशीर्णाः कणाः ।

अनल्पपरयसम्प्रहृत्युदितरक्तमात्राभ्रमं

चिरं विदधतेतरां श्रितवताममर्त्यापिगाम् ॥ ३७ ॥

मनोज्ञकलविङ्कसंस्फुरदुदारकेदारभू-

सहस्रनवरुक्मरुकलममञ्जरीमञ्जुलाम् ।

विपाकरुधिरारुणच्छिदुरविम्बरज्यच्छुकां

निपिञ्चति वियत्तटिन्मुभयपार्श्वभूमिं सदा ॥ ३८ ॥

निशाटनघटार्भटीमुस्वरिताटवीपादप-

प्रलीनबलिभुम्भयङ्करविभावरीनिर्भरा ।

मृगेन्द्रदलितेभराट्पृथुलकुम्भपीठीगल-

निरर्धनवमौक्तिका जयति जह्नुकन्यावनी ॥ ३९ ॥

निशीथमृगायाकुलीकृतवनस्थलहीपितृ-

इद्रुतप्रशमनक्षमस्फटिकनिर्मलापाशया ।

तटद्विरदफीट्कृतिप्रतिनदन्महीमृद्रुहा-

प्रबोधितमृगादना निशि भयप्रदा स्वर्धुनी ॥ ४० ॥

अजस्रजयकूलमुद्रुजशरोर्मिसाराविण-

प्रकामशमितक्षपाक्षुधितवन्यसत्त्वध्वनिः ।

दृपस्थपुटितान्तराप्रहतपूर्वपाणिन्धम-

स्फुटेतरतटीपथा ललति लेखलोकापगा ॥ ४१ ॥

उपर्वुधमृताहितत्रिणयनोरुवीर्योद्भव-

कुमारशुभमातृतोषगमभूरिसम्भाविता ।

द्विषन्तपपराक्रमार्यममहात्मदेवव्रत-

प्रसन्नजिघत्सेतरामनि सुपर्वणां देवता ॥ ४२ ॥

महामलययारिषिव्यनिकरकमाघद्वप-

प्रवाहविपरिममद्रनिभिभुमदोदुवजा ।

निमज्जननिरुद्धसदिगिमदुश्चवाकन्दना

तरङ्गपरिवर्तितामरसनापस्तङ्कन्दना ॥ ४३ ॥

(कुलवम्)

प्रतिस्मरमिदद्विवीच्यसकृदात्मनागम-

प्रताम्यदसुलालसन्निदशपत्यनर्थोद्यमा ।

समुल्लवनसाधनस्तनसुवर्णकुम्भाप्सरो-

मुखाब्जकचशैवलश्लयितपुष्पमुक्ताकुला ॥ ४४ ॥

तरङ्गगळिताशुकोत्प्लुतसुपर्ववाराङ्गना-

नितम्बपुल्लिनवजत्सुरविरोधिनेत्राण्डजा ।

निपातितसुरद्रुमद्रुतविनष्टचिन्तामणि-

प्रमुष्टसुरकामधुवप्रसृमरोर्मिभीतिप्रदा ॥ ४५ ॥

युगान्तमरुदुच्छित्तोर्म्युदरलीनमेघङ्कर-

द्युपुष्पवदुदीतभीकरमहान्धकारावृता ।

अजस्रपरिवर्धिततिदशभूरिद्वाहारव

प्रकारमुखरीकृताखिलहरिञ्जरापूरिता ॥ ४६ ॥

विलम्पितनिलिम्पम् सुरसरिद्वरेत्थं कुघा

वहन्त्यपि धगतलावतरणप्रसङ्गोद्भुवा ।

प्रतिक्षणविजृम्भिताप्रनिहतावलेपोद्धता

तृणाप्रतिमचिन्दुता गिरिशमूर्धनि प्रापिता ॥

कठोरतपसा ततो विधुवतंसमाराधयन्

भगीरथनृपश्चिरादशिषिलप्रयत्नः स्वयम् ।

अवाप विबुधायगां धरणिमानिनीपुर्व्वती

समुद्यमसुरद्रुमः फलति हि क्षमां विभ्रताम् ॥ ४८ ॥

भगीरथमनुव्रजन्त्यधिपथश्च जहोः कुटी-

मनीनशद्विद्रुतं परमकोपनम्तां पवौ ।

ततः स्तुतिशतैः कृतैश्चिरतरं, प्रसन्नः पुन-

र्जहौ श्रवणतस्ततः प्रभृति जह्नुकन्या स्मृता ॥ ४९ ॥

विधाय महता परिश्रमभरेण मर्त्यापिगां

स्वमातुल्यारुह्यदुषत्यनुसृतौ भृशं अदधत् ।

नृपः स सगरात्मजान्कपिलकोपदावानल-

प्रपातशलभायिताञ्जुभजलैस्ताप्सीत्पितृन् ॥ ५० ॥

अजलममरावतीविहरणैकवदस्पृहा-

प्यधिक्षिनि जनुष्मतां कलयितुं महानुग्रहम् ।

समुन्नतहिमावनीधरवरादमर्त्यात्मनः

प्रसूः प्रभवति स्वयं सकलभाग्यसन्दायिनी ॥ ५१ ॥

हरामनिशमंहसां हरशिरस्तटीललसां

जगत्रितयशमदां जनिमृतिप्रणाशप्रदाम् ।

समस्तसरिदीश्वरां समवने सदा भास्वरां

श्रयध्वमवनिद्धतां जनिमृतो ! ऽद्य जह्नोःसुताम् ॥ ५२ ॥

समस्तमुरमन्दिरप्रवरराजवाराणसी-

विहाररसिकाग्रणीः स्फुरति विश्वनाथोऽनया ।

इयञ्च परिभूष्यते भगवतैव तेनानघा

मणीकनकसङ्घतिर्जगति कस्य न स्यात्प्रिया ॥ ५३ ॥

कळिन्दगिरिकन्यका सरसनीरगोदावरी

विधुप्रियसुतानघा भगवती सरस्वत्यपि ।

कवेरतनुजा मनोहरजला च सिन्धुर्धुनी

बहन्ति पङ्क्तिमाः क्षितौ सुरसरिस्सुसख्यः शुभाः ॥ ५४ ॥

निशाचरकुलानलप्रलयकालमेघात्मना

श्रियः पतिरवातरन्निगमधर्मरक्षापरः ।

स यत्र, परिपावयन्त्यधिभु, तामयोध्यापुरीं

सरिञ्च सरयूः स्वयं घुसरितैव सङ्गच्छते ॥ ५५ ॥

स्ववेणुनिनदैर्हरन्तमरशास्त्रिमूले गवां

व्रजं व्रजपुरन्ध्रमिधिरमरस्त नन्दात्मजः ।

यदीयनटमावमन्विशदकौमुदीबन्धुरं

सुताऽहिमरुचेश्च सा व्यनिकरोति गङ्गामसि ॥ ५६ ॥

अभङ्गुरतरङ्गया महिममिभृशं तुङ्गया

कृपालसदपाङ्गया हरिपदाम्बुजासङ्गया ।

वितीर्णभवभङ्गया श्रिनवता, तया गङ्गया

मिळत्यमितकौतुकात् कचन धातृपुत्रा नदी ॥ ५७ ॥

सर्वन्त्यधिधरान्तरं शुभपयाः सरस्वत्यपि

प्रसिद्धनिजवैभवा जगति, सम्भिनन्ति स्वयम् ।

झरैरमरदीर्घिकायमुनयोश्च यत्रोच्छ्रितैः

प्रयागमवनी हि तं सकलतीर्थराजं विदुः ॥ ५८ ॥

अनेकमुखमम्ब ! ते निगमनञ्च यादपतौ

व्यनक्ति तदिह स्फुटं शतमखादिदेवेडिते ।

सुरोरपि समुद्धतप्रकृतिकस्य यादवफल

सतां खलु विचेष्टितान्युपदिशन्ति नीतीर्षुवा. ॥ ५९ ॥

सतां हृदिव निर्मलं वृजिनूलकालानलं
 रघूत्तमसमर्चितं निगमसंहतिश्लाघितम् ।
 पुरातनयशोन्वितं पुरमिदुत्तमाद्भवितं
 भजष्वममरापगोदकममन्दमानोज्ञकम् ॥ ६० ॥

नमोऽस्तु जगदम्बिके ! भगवति ! स्तुता भक्तिः
 पुनीहि कृपयार्भकं तव पञ्चाब्जभृङ्गं द्विजम् ।
 श्रियं वितर मेऽमितामव ममात्मजान्सादरं
 भुवि त्रिपथागता सुभगता विजेजीयताम् ॥ ६१ ॥

जाग

इति महामहोपाध्यायस्य श्रीकृष्णमूर्तिशास्त्रिणः पण्डितराजस्य
 मद्रप्रान्तसंस्कृतास्थानकवे. कृतिषु
 प्रकृतिविलासकाव्ये
 त्रिपथागतासौभाग्यक्षाम पद्ममो विलासः ।



श्रीः

प्रकृतिविलासकाव्ये

द्विजराजसाम्राज्यं नाम

पष्ठो विलासः



कलयतु कुशल नः कालकालावतंसः

कुवलयदलनेत्रानन्दसन्दानशीलः ।

सुमशरसुहृदिन्दुः सूर्यवत्कालमाता

भुवनहृदयहारी व्योम्नि रात्रौ विहारी ॥ १ ॥

चरितुमिदमसीम व्योम ते सोम । सिद्धं

श्रितैर्मधिकमनोजैः किङ्करैः ऋक्षवर्गैः ।

तव सह मृगदृग्भिः सन्निधत्ते च रोदि-

प्यनिशयितुमलं त्वां भाग्यमन्नं न कोऽपि ॥ २ ॥

तुहिनरुगजनिष्ठाश्चेतसस्त्वं विराजः

स्फुरमि रत्रिरिव श्रीवासुदेवस्य नेत्रम् ।

अतिरतमपि मूर्ध्ना लाज्यसे शूलिना, त्वां

निरुपममहिमानं स्तोनुमीश. कथं स्याम् ॥ ३ ॥

प्रकृतिशिशिरमूर्तिर्दृष्टमात्रः क्षणेन

व्यपनयसि समस्तं तापमिन्दो ! मयूखैः ।

परिहरसि सुदूरं शार्वरघ्वान्धकारं

किमपि हृदि विधत्से कौतुकं नः समेषाम् ॥ ४ ॥

कल्मनुपममिन्दो ! नेत्रभाजां विराज-

स्यधिवहसि विशङ्कं व्योम्नि सम्राट्पदं त्वम् ।

अपि लसति समन्तादक्षसङ्घेऽतिसङ्ख्ये

अयति रमणमेव त्वां हि सौभाग्यलक्ष्मीः ॥ ५ ॥

अमृतकर ! गिरां त्वं वर्तमानः सुदूरं

मधुरिमनिधिदेवः प्रेमपार्त प्रजानाम् ।

भुवि कतिपयशब्दैर्वर्धमानः कथं स्याः

प्रकृतिगुणकथायां क्लेशभाजां कवीनाम् ॥ ६ ॥

स्फुरसि निशि शशाङ्कः शङ्खवत्त्वं नमोब्धौ

निहरसि च विद्यायः परबले मल्लिकाक्षः ।

गगननलिनपत्रे भासि दुग्धाक्षराशि-

लससि मधुरहामो व्योसि तन्याः प्रकृत्याः ॥ ७ ॥

अमृतकिरणजालैर्लोचनासेचनोत्कै-

श्चिरतरमवगाढं सान्द्रमानन्दकन्दम् ।

सहृदयहृदयेऽब्ज ! स्वैरमङ्कुरयन्द्रा-

गुदयशिखरिष्टुङ्गं तुङ्गमारोहसि त्वम् ॥ ८ ॥

अहिमकरमयूखालोक एवाश्रितस्त्वां

हिमकरमनवद्यं हृद्यमत्यन्तशीतः ।

परिमृशति वितन्वन्सौख्यमङ्गानि भूयः

प्रकृतिरपि विपर्येत्याश्रयस्य प्रमेदात् ॥ ९ ॥

गगनमुममसिद्धं सञ्जिरन्तां विमूढा

वियदतुलसरस्यां श्वेतमब्जं मुजातम् ।

प्रकृतिवरपुरन्ध्यास्सर्वसौन्दर्यसारं

रमिकमधुपगर्भं मूर्तमाचक्ष्महे त्वाम् ॥ १० ॥

अपधि चरितुकामान्द्वीपिकल्पान्खलौघा-

न्मुजनहृदयतापे सन्तनं ग्रहणान् ।

रजनिकर ! धरण्यां लोकमान्यांश्च साधू-

नवसि सममरम्यं तारतम्यं निरस्यन् ॥ ११ ॥

अहमिह नु पिवेयं त्वां विनिष्पीड्य चन्द्र !

दुतमिति मतिमेति प्रेमतो मर्त्यलोकः ।

दिवसकृति तु नैव, तत्र किं स्यान्निदानं

हृदयहरणदक्षास्त्रिगुण ! लालित्यतोऽन्यत् ॥ १२ ॥

अमृतकर ! मनोज्ञं दर्शनं तावकं नः

स्थगयति मुदितानां मर्त्यतां जन्मसिद्धाम् ।

अविभरुमरत्वं त्वाममीक्षणं निगीर्य

त्रिदिशमधिवसन्तो, नैव चित्रं ह्यमुत्र ॥ १३ ॥

वहसि समधिकं त्वं साह्यमिन्दीवरिण्या

रमण ! सुमशरस्य त्वान्तजत्वाविशेषात् ।

स कथमितरथोच्चैस्साधयेदात्मलाभं

स्वयमभिनिविशन्ते मितकृत्यं हि सर्वे ॥ १४ ॥

निरवधिकदयाब्धे रक्षितुञ्जीवलोकान्

शशधर ! परिपुष्णास्थोपधी रश्मिनालैः ।

भुवि न कतिपये सज्जानते ते महिम्ना

भवति यदकृतज्ञा दोषमारोपयन्ति ॥ १५ ॥

मधुरिमपरिपोषाघायकं नीलिमानं

प्रकृतिविहितमेतं तावकं श्रीसमेतम् ।

अभिदधति कलङ्कं युक्तिमुत्सृज्य केचि-

त्किमिव न विधेदेरन्कुन्तलेऽपि स्त्रियस्ते ॥ १६ ॥

शमयसि सुमनोभ्यस्सादरं स्वं शरीरं

स्वमुखविमुख एष त्वं वितीर्याशनायाम् ।

दिदि भुवि न हि कोऽपि त्वाद्गाम्स्ते यदान्यो

गुणनिधिमपि लोको वक्ति दोषाकरं त्वाम् ॥ १७ ॥

सुवि गतमनुगच्छतेऽप्येव लोकः स्वभावा-

त्प्रलपतु च यद्येच्छं चन्द्र ! मा गा विपादम् ।

गुणगणपरिपूर्णं शङ्करस्त्वां स्वमूर्ध्ना

बहति सततमेतच्छ्रेयसे भूयसेऽलम् ॥ १८ ॥

रघुपरिवृद्धदारानप्यहो ! दोषभाजः

कनिचिदचकथंभ्येतिरिशङ्कं स्वदर्पात् ।

मृदुतरद्वन्द्वीषां त्वं स्निगन्धुर्जनानां

कथमपि न हि जघ्नुर्दुर्दोऽञ्ज ! स्वभावम् ॥ १९ ॥

कतिपयशठमिथ्यापोदितात्यन्ततप्तं

हृदयममृतमूर्तेः प्रापदिङ्मालतां प्राक् ।

भवति च न कलङ्को, वस्तुतस्तीतमानो !

कविरहमभिदध्यां, जानतां संशयानाः ॥ २० ॥

रजनिरमणलक्ष्म मेदय सशेरते ये

स्वयमिह बहुधा, ते जानते नैव सत्त्वम् ।

प्रतिफलति सशैलं गोलमुर्व्या विधावि-

त्यमिदधति हि सत्त्वज्ञानिनो निर्विकल्पम् ॥ २१ ॥

विशदजलदस्वण्डान्मन्दमन्दं विलङ्घ्य

स्फुरसि गगनभागे चन्द्र ! गच्छन्सलीलम् ।

तदिदमनुकरोति स्पर्णदीवीचिपुञ्जो-

द्भजनममितदर्पाद्राजहसस्य रम्यम् ॥ २२ ॥

मलिनजलमुचस्त्यामावरीतु यतेरन्

श्रुतिपुटकटुशब्दैरस्थिरद्योतभाजः ।

विजयिन इव कामं ढम्बरत्रापि कुर्यु-

स्त्यज हृदि भयमेभ्यो वस्तुतोऽधस्तनेभ्यः ॥ २३ ॥

प्रियरमण ! हि रोहिण्यादिवामेषणानां
 विलसति भवतेन्दो ! हन्त ! राजन्वदेतत् ।
 उडुसमुदयरम्यं व्योम राज्यं सुराज्ञा
 प्रकृतिविहितमुच्चैर्बिभ्रता स्वाधिकारम् ॥ २४ ॥

कल्पति खलु लेखैः कल्प्यमानः कलनां
 मुदमधिकदया ते व्यञ्जयन्सङ्क्षयोऽपि ।
 त्वमिव वद वदान्यः कोऽर्पयेदात्मदेहं
 प्रतिदिनमितरार्थे निर्विशङ्कं शशाङ्क ॥ २५ ॥

वितरति फलमक्षणां शृङ्गमूर्तिः समेषा-
 मघिचिबुद्धभरं प्राग्दिग्गुरन्ध्याः स्फुरंस्त्वम् ।
 अमरनिकरगर्भोन्निद्रमल्लिप्रसून-
 प्रकर इव समप्राकल्परूपः प्रकाशम् ॥ २६ ॥

निमिरमपि च कृत्स्नं ज्योत्स्नयोत्सारयन्त
 सह निश्चि मलिनिम्ना हृदनेनाखिलानाम् ।
 निदपतमुरुलक्ष्मीं सीदगिन्दीवराख्यां
 कतिचन वत ! नेत्रैस्त्वामपीत्या ध्वषन्ति ॥ २७ ॥

उदधिमथनकाले श्रीमुखा रम्यभावाः

सहस्रवमपि हित्वाऽयासिषुः कालकूटम् ।

त्वमपि शिवमवापस्तद्वियोगासहिष्णुः ,

सहजमजहद्वज्र ! क्रूरमुर्व्यामपूर्वः ॥ २८ ॥

तरणिकिरणजौष्ण्यात्पङ्कजान्युज्जिहाना

समभजदसिताब्जान्यङ्गिरजाता न वेति ।

शिशिरतरकरैः श्रीसोदर ! द्रष्टुकामो

निदल्यसि समन्तात्किञ्चिदिन्दीवराणि ॥ २९ ॥

समजनिपत भावा ये च जैवातृकाद्वयः

प्रियमपरदुरापां त्वादृशास्ते श्रयन्तः ।

विदधति मधुरिम्णाऽकृत्रिमेण प्रमोदं

सहृदयहृदयानि र्वरमासाद्य सद्यः ॥ ३० ॥

प्रशमयसि पिपासां त्वं चकोराद्गनानां

परिहरसि च मौनं सादरं कैरविण्याः ।

किरमि दिशि करैः श्रीचन्द्र ! सान्द्रामृतानि

स्फुरसि रसमुदारं वर्धयन्सर्वयूनाम् ॥ ३१ ॥

अहनि तपतु कामं हन्तु भूयोऽन्धकारं

दळयतु गळिनानि आजतां लोकचक्षुः ।

कथमयमयमानोऽप्ययमा व्योमसीम-

न्यधिवहतु कलनामीश ! लालित्यलेशम् ॥ ३२ ॥

अपि हृदयहरेणानेन सौभाग्यभूम्ना

हिमकर ! परिहर्तुं नेशिपे कोकशोकम् ।

त्वयि सति समभावे वन्तुनो नैव दोषो

विधिरपि न विदग्धः प्रीणने यत्समेपाम् ॥ ३३ ॥

सद्यमुदयमानं यामिनीशान्द्रिष्टजे

मकृतिशुक्लतिरेपा तोषतः पुष्पवर्षः ।

नयनमुभगमर्नत्यम्बरे त्वां, विशीर्णा-

न्यह ! दधति समन्तादक्षसंज्ञां सुमानि ॥ ३४ ॥

अभिभवति हि भानु स्येतरेषां प्रकाशं

श्रुतिततिमहितोऽपि स्वरमीर्यामरेण ।

अनुमतिमपि दत्ते सारकाभ्योऽपि भानुं

गदति जगदशेषं हन्त ! दोषाकरं रक्षाम् ॥ ३५ ॥

वमिह समुदितेर्ष्यो लोक एष प्रणिन्दे-

त्स च गुणगणपूर्णो व्याप्तिरेपेति विद्धि ।

निगमशिखरसृग्म्यं त्वद्वतंसञ्च गौर्या

रमणमपि कियन्तः स्वैरमुन्मत्तमाहुः ॥ ३६ ॥

मृदुलतरलमुग्धस्निग्धवर्ष्माणमेनं

प्रसितुमसकृदिन्दो ! सैक्षिकेभ्यो भवन्तम् ।

गतभयमभिधावत्युष्णरश्मौ तु नैवं

सरलगुणनिकायो मूर्खधिकारहेतुः ॥ ३७ ॥

कतिचन दधमानाः शिष्यमाणाः कलास्ते

श्रियमपि भवितव्य लोपमासेदुपीणाम् ।

प्रतिरजनि कलानां कृष्णपक्षे स्फुरन्त्यः

कमपि हि परिपोषं शीतपूषन् । ददन्ते ॥ ३८ ॥

द्युतिमपि ददता स्वां भानुना त्वं कृतज्ञो

भजसि शुभगज्यै पूज्यपादेन दर्शो ।

निशि मृशमुडवोऽमी डम्बरं कुर्वते, य-

त्सरसविह्वतिहेतुः स्वामिनोऽसन्निधानम् ॥ ३९ ॥

(अलाजयमित्यस्य सद्गतमितिविशेष्यमप्याहार्यम्)

द्विजराजसाम्राज्यम्

प्रतिसुभगपदार्थं व्यञ्जयन्ती परेशं

प्रकृतिरकृतकश्रीमत्वरूपेण लीनम् ।

जयति मधुरशुभ्रच्छतमुद्दीप्तमुक्तं

हिमकरमवलम्ब्य त्वां स्वराज्यं वहन्ती ॥ ४० ॥

नवरत्नतशलाकाश्रीमुषस्ते मयूखा .

मनसि निविशमाना नेत्रमार्गेण चन्द्र । ।

चिरतरपरिलीनानन्धकारं निरस्य

द्रुतमभिनवभावाँल्लील्योल्लासयन्ति ॥ ४१ ॥

मधवमणिकटाहश्रीहरे ह्यम्बरे प्रा-

दिशि समुदितसन्ध्यारागपूर्णे तवेदम् ।

परिणतमिव पुण्यं पूर्वसिन्धोरुदीतं

शरदि कुमुदिनीशोदारमाभाति निम्बम् ॥ ४२ ॥

सरसतरपटीरोर्वाधरोरोजरम्या-

मुरुगिरिसरिदूर्वाहीरहारै स्फुरन्तीम् ।

कुवलयदृशमुद्यन्मन्दहासा प्रमूने

कलयसि सदुकूले ज्योत्स्नारण्यलक्ष्मीम् ॥ ४३ ॥

महति च सुरवर्त्मन्याधिपत्यं दधानं

प्रियतनयमुदन्वान्यामिनीनायक ! त्वाम् ।

मुदितहृदनुपश्यन्नुर्मिभिर्वर्धतेऽसौ

न हि सुखमिह पुत्रश्रेयसोऽन्यत्पितृणाम् ॥ ४४ ॥

कचन विपिनसीमन्यावृणानैः परीतां

घरणिरुहवरेण्यैर्लालसां दर्शने ते ।

प्रियकुवलयिनीमालिङ्ग्य पणान्तरेण

प्रसभममृतहस्तैर्हृदयस्याविशद्भिः ॥ ४५ ॥

अविरलतरुगुल्मश्यामलोपत्यकपा-

निशखरिशिखरमाप्स्वोद्दृश्य भान्तं भवन्तम् ।

सपदि हृदि निदध्मो हार्धमुग्धेन्दुमौलिं

करिपरिवृढकृत्तिं शीतरश्मे ! वसानम् ॥ ४६ ॥

खल इव मलिनात्मा भावतत्त्वापलापे

कृतमतिरसमर्थः म्यातुमग्रेऽन्धकारः ।

तव समधिकसत्त्वोद्विक्तवृत्तेः सुराज-

श्चलहृदचलरन्धान्वेषणाय प्रयीति ॥ ४७ ॥

तिमिरमपि महीभृद्गहराम्यन्तरस्यं

धनमुवि च निलीनं सान्द्रमुर्वीरुहेषु ।

जयति सकलमिन्दो ! चन्द्रिकासारमिश्रं

प्रकृतिरमिकचेतःप्रीतये त्यक्तवैरम् ॥ ४८ ॥

पुलिनपृथुनिनम्बां प्रान्तभूभृत्तनाढ्यां

जलधररुचिवीचीकुन्तलां फेनपुष्पाम् ।

सहजमुचितनुं ग्लौध्चन्द्रिकागौरवस्त्रं

दददुदधिसुवेलाकेरळलीं हि मुञ्जे ॥ ४९ ॥

षवलयसि सुधांशो ! नीलकलोलमाल-

कबलितपुलिनालीमञ्जुलामब्धिवेलाम् ।

नदकरिवरमूर्धस्पर्धुरोभूनिनम्ब-

स्फुरदुरुरुदृग्मिः सादरं पीयमानः ॥ ५० ॥

चलदल्लदल्लचेताः प्रायशः ह्रीसमूहो

युवजनमुखसाध्यो देशकालानुकूल्यात् ।

प्रकृतिचतुरवृत्तो ह्रीसमुन्नेयकाम-

स्तव भवति हि वश्योऽवश्यमिन्दो ! कलमिः ॥ ५१ ॥

स्वयमचकमत त्वद्रूपधेयाब्धिमग्ना

कुसुमशरभृशार्ता श्रीसुराचार्यमार्या ।

असकृदपि च गर्भे विप्रती भर्तृमीत्या

समयविदनिश त्वामन्वभूदमिसुभूः ॥ ५२ ॥

त्वममरगुरुदारांश्चन्द्र ! निर्वन्धितोऽगा

जगदिदमविभाज्य प्राह ताराञ्च साध्वीम् ।

शिरसि दधदुमेश. श्लाघते त्वां विगीतं

वयमिह तु विमूढा वेद को धर्मसूक्ष्मम् ॥ ५३ ॥

इयदहमभिदध्या भूसुरस्तेऽद्य राज्ञ-

स्त्वमतुलकुलनारी स्वैरमाविल्यकार्पीः ।

यदनुभवसि नित्यं राजयक्षमाणमुग्रं

चरितुमपि रागो दीर्घमायुर्विहन्यात् ॥ ५४ ॥

महिमनि हिमधामन्निगध ! ते सन्दिहे न

स्वलनमसकृदित्थं चिन्तयंस्ते प्रदूये ।

अपि पशुपतिमाप्त्वा चेत् स्वभावं न जह्या-

स्त्वदपि बहुमतो नः सर्वथा कालकूट. ॥ ५५ ॥

द्विजराजसाम्राज्यम्

उपवनमत्रिसान्द्रोन्निद्रहृद्यप्रमून-

प्रसृमरमकरन्दस्वादमाद्यद्विरेफम् ।

परित उदितहर्षोन्मेषकादम्बयोषा-

धुपितकुवलयिन्यश्चन्द्र ! चेतो हरन्ति ॥ ५६ ॥

परिमलभरमुग्रं सङ्घिरघ्नौहिणानां

शिशिरतरसमीरो मन्यरोऽयं प्रयाति ।

शिखरिशिखरतुङ्गज्योत्स्निकारम्भहर्म्यो-

लसदतुलनितम्बिन्यङ्गसङ्गैकलोलः ॥ ५७ ॥

नगरवरपुरन्ध्यः कृत्रिमश्रीसमृद्धा

विधुकरपरिशुभाद् द्रागकूपारपारातू ।

नयनमधुरमाराक्षुद्रलीलादिशृङ्गं

किमु मुखकमलैस्त्वां चन्द्र ! जेतुं श्रयन्ते ॥ ५८ ॥

मधुमलयमरद्भ्यां दीपयन्कामवह्निं

त्रिरहिजनमनांसि क्षर्दयन्निर्दयस्त्वम् ।

हिमकर ! मकराक्षीवर्गगर्भोऽस्यभीक्ष्णं

प्रियसुहृदबलायूष्यत्र शस्त्राण्यवेहि ॥ ५९ ॥

श्रुतिततिमयगात्रब्रध्नवर्द्धमान-

स्त्वमसमशरसाराम्नायशृङ्गप्रदीप ।

द्विजसमुदयराज ! खिग्ध ! साम्राज्यमाप्त्वा

भज शमनिशमिन्दो ! शङ्करस्य प्रसादात् ॥ ६० ॥

अनभिमतवचोभिस्ते ह्यपाराध्यमेभि-

धैरणिदिविपदं मां मिल ! चन्द्र ! क्षमस्व ।

सहृदयहृदयाठजहोमणिर्मन्य एष

स्फुरतु जगति यावत्कल्पमाकल्प ! शम्भो ॥ ६१ ॥

इति महामहोपाध्यायस्य श्रीकृष्णमूर्तिशास्त्रिण पण्डितराजस्य

मद्रप्रान्तसंस्कृतास्यानकवे कृतियु

प्रकृतिविलासकाव्ये

द्विजराजसाम्राज्यं नाम पद्यो विलास ।



श्री :

प्रकृतिविलासकाव्ये

प्रभाकरप्रभावो नाम

सप्तमो विलासः ॥

श्रेयो वो दिशतात् त्रयीतनुरयं ब्रह्मेत्युपास्यः सता
जन्मस्वेमलयान् प्रकृत्यनुगमात्तन्वन्ननादिर्विभुः ।
चक्षुः श्रीपुरुषोत्तमस्य निगमैर्वेद्यस्य विश्वात्मनो
बाह्याभ्यन्तरदुस्स्थितान्वतमसध्वसाय बद्धोद्यमः ॥ १ ॥

आज्ञायांश्चतुरो ब्रुवन्त्यचतुरान्प्राज्ञाः स्ववे तेऽर्थमन् ।
मन्दात्माभिर्दधीय वा कथमहं दूरे भवन्तं गिराम् ।
आयस्यामि भृशं न केवलमहं वाणीमपि क्लेशया-
भ्येतत्साहसकृत्यमत्र कृपया क्षन्तव्यमभ्यर्थये ॥ २ ॥

विद्वांसः प्रथमे मयूरसदृशा भक्त्यार्यगृह्याः स्वयं
सूर्यं धार्यमहर्दिवं हृदि सतां श्लोकैरनेकैर्जगुः ।
किं दुष्येम नु तावता कतिपयैः पथैः स्तुवन्तः प्रभुं
शिल्पज्ञेषु नरेषु सत्सु मधुषा वदन्ति किं नो गृहान् ॥ ३ ॥

प्रातः शीतगुमस्तिरस्तशिखरिण्युष्णीषवलम्बते
 चिम्बं विभ्रदशुभ्रवल्लशकलश्रीकं प्रभादुर्विधः ।
 रुग्मिः कृष्णमृगस्य पाण्डरपृषन्त्यृक्षाप्यध. कुर्वते
 भात्यभ्रं विरतामिनायकमहारज्जाङ्गणश्रीधरम् ॥ ४ ॥

वातो वाति समन्ततोऽपि रसितैः शीतः प्रभातोद्गतः
 श्रोत्रप्रीतिकरं विरौति कुतुकाज्जाग्रत्पतत्रिप्रजः ।
 आकाशः परिपेशल. शरसुमश्रीहारिभिर्बिरिदै.
 स्वान्तं हन्त ! विकासयन्ति परित. शान्ता दिगन्ता भृशम् ॥

सौन्दर्यं प्रतिभावमुद्रलदिव न्यस्तं प्रकृत्यादरा-
 द्मस्त्वा सन्तमसासुरं विदधतं शून्यं जगन्निर्दयम् ।
 संहत्याप्रतल तदीयरुधिरक्षोदाक्तमातन्वती
 सन्ध्या सैरिभमर्दिनीव भगवत्याराध्यमानैघते ॥ ६ ॥

विष्वद्रथङ्क्यरुणत्तमांस्यतितमा सूतोऽस्थस्यारण.
 शुद्धां कर्तुमना विकर्तनविहृत्यर्हत्तमां पद्धतिम् ।
 नैरन्ध्यञ्च समीरणेन परित. शीर्णा हिमानी जहौ
 वीमूताः शनकैः प्रघातितुमुपक्रान्ता विभीता इव ॥ ७ ॥

प्राचीमात्मविलोकनैकरसिकां रोचिर्मिरङ्कुरय-

न्मन्धूकस्तत्रकप्रमापरिभवहृन्मावसम्भावितैः ।

विभ्यं विभ्यफलोज्ज्वलश्च परितः सद्रलकाण्डापितैः

रत्नासं कमलाकरस्य कलयन्नुद्यन् रविः खेलति ॥ ८ ॥

पूर्वाम्भोनिधिगर्भतः किमुदमत्प्रद्योतनो मानुमिः

कुर्वन्विदुमताग्रमग्रमसितं पाथश्च सारस्यतम् ।

सर्वेषां धियमित्यमादधदयं मन्दोद्गैरञ्चितै-

रारोहन्निव लीलयोदयगिरेः शृङ्गं समालोकयते ॥ ९ ॥

इन्धान महिमैकधामभिरहर्नाथं स्वयं धामभिः

प्रत्यागोद्धृतदिग्धकुङ्कुमरञ्ज पद्माकुलज्जोज्ज्वलम् ।

प्राचीं चन्दनचर्विताचलकुचगाम्भारनम्रा करैः

प्रेम्णा द्रावपरिभ्य भान्तममितं भवत्या भजामोऽब्जहम् ॥

मिन्दूरारुणगन्धसिन्धुरसमुत्तुङ्गोत्तमाङ्गोपरि-

स्वैरास्कन्दनपाकमर्दनमधःकुर्वन्निवाहर्मुखे ।

पूर्वावीधरतुङ्गशृङ्गमधिकैः संरञ्जितं धातुमी

रक्तोऽत्यन्तमनन्तवर्त्मनि विभात्याक्रम्य तिग्मद्युतिः ॥ ११ ॥

राजीवव्रजजीवनौषधमुपस्योजायमानं जवा-

दुद्रच्छन्तमनच्छतां श्रितवतां छ्यन्तं कुमुभच्छविम् ।
 सुत्राणो दिशि चार्णवोऽरुणमभुं नीलैरदीर्णैः करै-
 विभ्रद्भिः किमु फेनपुञ्जकुसुमसम्भारमभ्यर्चनि ॥ १२ ॥

पूष्णः पुष्करभूषणस्य घृणया पूर्णा घृणिश्रेणयो
 मुष्णन्तो घृसृणारुणश्रियमुपस्यञ्जे विवर्धिष्यवः ।
 जग्रप्यस्तामसां निवर्हणविधावर्णोजसम्भीणने
 प्रावीष्यं दधते तथा वितरणे श्रीणामुदीर्णां नृणाम् ॥

अस्तोकं भविकं क्रियासुरधिकश्रीकास्तमो घातुकाः
 कोकीशोकनिवर्तका कमलिनीसम्पर्कसौख्योत्सुका
 लोकाना परिपालकाः क्रमणतः कालस्य ॥ १३ ॥
 आर्काः घातकपावका हृदि ममालोकाश्चिरं

मार्तण्डं जगदण्डनायकमसदृण्डं धरन्तं भृशं
 चण्डैर्भानुभिरधमण्डलमुदस्याहिण्डमान
 सारस्यादुरुपुण्डरीकमुकुळानाखण्डयन्तं
 नौमि व्योमतनैकमण्डनमहं ॥ १४ ॥

मञ्जुदुज्जदलिव्रनैश्चदुलवागालासिनीं पद्मिनीं

श्रीकादम्बनितम्बिनीकलरवैः शिञ्जानमञ्जीरिणीम् ।

नीलैः कुन्तलिनीञ्च शैवलचयैः फुल्लाम्बुजैः पुष्पिणीं

श्यामां श्यामलशाद्वलेन परितः श्लिष्यत्ययं द्योमणिः ॥

अर्चां पुष्पमचर्चिकामिरुचितां सङ्गच्छमानं दिवा

चञ्चन्मेचकवारिवाहचिकुरोदञ्चद्रुचाऽनीचया ।

मित्र कञ्चुकितद्रुमाचलकुचा व्याकोचिनीमिश्वर-

न्त्युद्दृश्याच्छद्दश्च दाडिमसुमच्छायं वनीदेवताः ॥ १७ ॥

किं लेख्यमनीलरत्नफले खे दीपचक्रं हरेः

खद्योताख्यमिहाखिलान्भुवि खिलीकर्तुं खलान्वेलति ।

किं वा मेहति वेदशेखरखनेरुत्वातमेकं परं

व्यक्षाखर्वपराक्रमः खरुचिस्तोयं खगेशशुनिः ॥ १८ ॥

भव्यं भूरि गभस्तयोऽध्रममितो आजिष्णवो भावय-

न्त्वस्मभ्य, परिमात्र्य भाविततरा मानोर्भवं श्रीकरम् ।

मित्त्वाभ्यन्तरमोहमद्भुततमं भानं मन्त्राभिधेयं शैव तः

भक्तानामिह भासयन्तु भुवि नः श्रीगुरुभ्यमाविश्रतः ॥

ज्योतिष्माज्जयतादजादिबिबुधैः पूज्योऽब्जवन्धुर्जना-

त्रक्षब्ज्यामधिजम्मुपो विरजसः कुर्वन्नजस्रश्च नः ।

राजीभिः परिरञ्जयन्निरुचां काष्ठाञ्च जम्भद्विपो

निर्व्याजेन जनुष्मतामिह रुजामाभञ्जयन्नञ्जसा ॥ २० ॥

अश्वैः सप्तभिरन्वितेन हरता शक्तिं दृशां द्योसदा-

मेकः सञ्चरसे रथेन गगनामोगे च निस्सीमनि ।

प्रत्यावाप्तमुखं सुपर्वमृगदृग्गस्ताब्जनीराजितः

प्रस्थानावसरेऽर्क ! किन्नरसमुद्रीतापदानोऽन्वहम् ॥ २१ ॥

शक्र ! द्राग्विजहीहि वर्त्म, पुरतोऽपक्राम वह्ने ! मना-

धतूर्णं सन्नम रे यम ! स्वपितरं, किञ्चेष्टसे नैर्ऋत ! ।

पाशिन् ! जागृहि, मा रुतं कुरु मरुन्मा माद्य यक्षाधिपे-

त्युच्चैर्मास्कर ! पारिपार्श्वकगणा गर्जन्ति ते प्रस्थितौ ॥

पृथ्वां निश्चन नोदयत्स्यत विभो ! त्वं नामविष्योऽर्थम-

निप्रत्यृहमवक्ष्यदन्धतमस¹ स्वेच्छाधिपत्यं भुवम् ।

स्थं लोकेकविलोचनं, जगदिदं स्वत्पापितप्राणनं

गायत्र्येकरस ! प्रचोदय धियं सत्ये पथीत्यर्थये ॥ ३२ ॥

मेरुं ते परितः प्रदक्षिणमहर्नाथान्वहं काम्यतो

मिथेते उदयाप्ययौ भगवतो दिग्देष्टमेदादुभौ ।

छान्दोग्योपनिषद्यपि स्फुटमिदं, प्रत्यक्षकुर्वेक्ष ये-

केबिन्मण्डलमण्डकल्पमयनेर्यन्तः स्वयं सर्वतः ॥ ३३ ॥

द्योयानेन च कोऽप्पुदस्रवत रोऽपश्यत्स्वदीयोदयं

सोऽयं भास्कर ! सप्तहृत् इति तद्ग्रन्थात्पतीमो वयम् ।

माहात्म्यं समजानतात्मदृषयो योगप्रभावेण ते

यमात्कदय^२ एव पदयक इति श्रुते भुनिर्नः प्रगूः ॥ ३४ ॥

वर्णानां निघयोऽपि शुद्धहरितोद्दिक्ताः प्रशस्ता भृशं
 मध्याह्नार्ककरा निगीर्णमशनं जीवामृतं कुर्वते ।
 भुज्जानाः सकृदेव तल समये सन्तः पुरा धार्मिकाः
 पर्यष्कार्पुर्णिमां हि भारतभुवं प्राज्ञाधिरजीविनः ॥ ३६ ॥

आरोग्यं ददतामनामयकृमीनावर्धयन्तो वपु-
 प्युक्ताः स्पर्शनमात्रतस्तवजगन्नाथस्य पूताः स्वतः ।
 प्रातर्भूरिनमस्कृताधिरतरं स्वान्ताधिरूढ तमो
 घन्त्वाद्यन्तविहीनतामुपगताः खद्योत ! विद्याप्रदाः ॥

नानादिक्षु विभिन्नवर्णमुभगं मञ्चित्यमर्त्या अपि
 ब्रह्म ! त्वां स्मृपातितुं क्षुत्तिशिरोवाक्याद्ब्रजन्त्यर्हताम् ।
 देवानामपि दैवतस्य भवतः प्राप्तुं प्रसादं ममा-
 प्यर्हन्ती 'भवकेति भास्कर् ! भवाम्भोधौ निमग्नोऽर्थये ॥

पात्रेणार्क ! हिरण्ययेन पिहितं सत्यस्य वक्त्र परं
 पूषंस्त्व तदपावृणु द्रुततरं मद्यच्च मार्गार्थिने ।
 धर्माद्याचरणेन मे करणमप्याभ्यन्तरं शुध्यता-
 त्सोऽहं त्वं त्वमहं मनिस्तवमुहुर्ध्यानेन संवर्धताम् ॥ ३७ ॥

अत्रात्मकतानिरूपणमुक्तात्सार्वात्म्यमाहुस्तरां

प्रश्नाद्याः श्रुतिमौल्यः समुदिता. श्रीद्वादशात्मस्तव ।

त्वद्विश्वं समुदेति, तिष्ठति तथा त्वय्येव संलीयते

त्वय्यध्यस्ततयेव माति मिहिर ! द्वैतप्रपञ्चः समः ॥

देवानामपि दुर्लभं श्रितवतामङ्गं जनन्या भुवः

सूर्य ! त्वं परिपालकोऽसि जनक. श्रीडार्मकाणाञ्च नः ।

पापाचारपरा अधस्तव वयं किं किं रवे ! कुर्महे

शक्तोऽपि क्षमसेऽपराधमखिलं सर्वसहेवेह न. ॥ ४१ ॥

जीवानामियदौष्ण्यमत्र समयेऽपेक्ष्य तथा नेयदि-

त्येतत्सर्वमदृष्टकर ! त्वमनुनिन्यैवर्तुषु भ्राजसे ।

सत्येवं त्वयि दोषमेव जनता द्वन्द्वासहिष्णुर्नवी-

त्यात्माज्ञानमदोषवस्तुषु गृष्ठा दोषं समुद्रावयेत् ॥ ४२ ॥

सन्तापस्तव तारतम्यमयते देशप्रभेदादये !

धर्माऽप्यात्कनिचित्पपन्यपनेत्यत्रौष्ण्यं शदयद्वदम् ।

मयप्यन न दुष्यति त्वमग्निर्न कर्मोऽभोग्य तथा-

प्यताम्यां प्रवदन्त्यन. नियमुद्गन्ना भू प्रचण्डोऽधिकम् ॥

वर्षिष्यन्त्यचिराद् भ्रुव करिवराकाराश्च धाराधरा
 सस्याधैर्हृदय हरिष्यन्ति धरा पुष्पात्यपूर्वा श्रियम् ।
 मत्तैव ह्यसहस्रमहि प्रतिदिन क्रूर प्रताप तव
 म्लानानामिह न क्षुधा भुवि भृश कामान्द्रुत पूरय ॥

श्रेयो धर्मफल स धर्मनिबहोऽनुष्ठित्यपेक्ष स्मृत
 कालापेक्षमनुष्ठितिप्रकरण कालस्त्वदुत्पत्तिक ।
 सर्वम्यापि निदानमेवमनघ सर्वात्मक यस्तुत
 त्वा ब्रूम श्रुतिदुग्धवार्धमृतमित्यद्वापरं भास्करं ॥

प्रत्यासन्नतर स्फुरस्यहिमरुम्यत्त्वं परब्रह्मण
 तस्माद्वेदशिरस्त्वयि व्यधित तद्दृष्टिं जगत्क्षप्रि ।
 काम सन्तु सहस्रश सुमनस स्वर्गस्य भारा पर
 त्वामेवाहमहर्दिव हृदि दधे ससारवार्धस्तरिम् ॥ ४६ ॥

एकपै! भवत प्रभावमवगौ को वेद कृत्स्न नर
 त्वादृक्षा वहव प्रतिग्रहमपि आजन्त इत्यदभुतम् ।
 व्योमेद परिशिष्यते बहुतर दत्तावकाश च वो
 द्यौरीशस्य विमूलिलेश इति चेद्विष्णु स कीदृग्भवेत् ॥

त्वत्सुग्राह्य महोत्थ कुमुदिनीजारः समुद्राद्रुचं

सूर्यमन्य इव स्वय विशदयताशा मनागंश्रुमिः ।

चारित्रात्कुलमुध्रुव, कनि वत ! प्रश्रयामासिवा-

न्दातारं नियतं मजेत वृजिर्न दुस्तम्भदानार्जितम् ॥ ४८ ॥

आश्लेष्यसि व लक्ष्यसे दिनकर ! मत्प्रकपुरन्धी करै-

स्वीहाश्चनवाससेष समलङ्कुर्वद्विरात्मस्विना ।

स्पर्धेते व्यधुना परस्परमुने दौध्यापि विश्वम्भरा

चेतो हर्तुमहो ! स्वकीयमुपमा पूर्णा समुद्रीर्व नः ॥

कुलं मल्लिवनं धयन्ति मधुपाः प्रकान्तगीतक्रमा

वात्याहत इव स्वयं मलयमो वान, शनैरागतः ।

नानादिग्भ्य उपागता द्विजगणा नीटद्रुमानाभज-

न्त्यम्नोजिन्वति मन्दमन्दमवशा निद्रां समाप्तिरिति ॥

अन्तर्दृशीतमपीपदुष्णमुपरि व्यामिश्रणात्सौम्यदं

रोध, पाटलपुष्पपातमुरमि म्वच्छं पयो मिश्रीम् ।

वर्षां यातुमुपागताः प्रियनभैर्वागो वमाना नितं

कीटन्त्यप्यु दिनावसानसुभगस्त्वन्जायनाश्योऽन्वहम् ॥

श्रान्तेवोत्सवनेन कामि युवति शश्वत्समालिङ्गनि

प्रेम्णा नेत्रनिमीलनाभिनयनयया पर कामुकम् ।

कृभ्यामुष्णगूढं ता स च युवा यत्ताज्जलाम्पन्तरे

सामाख्योत्तरिदर्शयत्यह ! बहिस्सम्पत्त्यभाव परम् ॥

बुधाप्यन्यपुरन्ध्रमेकतरुणो वस्तस्य सारूप्यतो

श्रान्ति प्राप्त द्वालिनिष्ठ सुदृढ पश्चादुपेत्यादरात्

जानानाप्ययमन्य इत्यमकृदुद्भूतोरुरोहोद्गमा

स्वैर साभिनिनाय नायकधिप पश्चादहोत्सुकिभि

प्रेया मे प्रवसत्यनेकगस्त्यो हित्वा रसज्ञामिमा

काम कामशरादिताडनय सखीश्च बहीरिति ।

कस्मैचित्त निगद्यता सखि ! दयाहीना युवानो बते

त्यूचे काचन वामदन्तरसम फेज्जिद् दशा यधती ॥

नुणामीदृगधर्मवर्त्मचरण सत्रं निगीत सतो

माह दर्शयिष्ये तथीमय ! त्रिगोपस्तेऽम्बुपृष्ठीधरे ।

मित्राग्नीततरागसौ शशधरो रात्रावुदेप्य-करै

लीपुसयनिचक्रमो न मन्त्रितेत्याग्यानुमीष्टेऽत्र क ॥

किं तस्मात्सपिण्डेषु बलं विधातुं प्रत-

त्याहोस्त्रिभुक्तेरिदमग्निरयं नृत्यात्मयः प्रच्युतः ।

किं वा मूर्ततरोऽनुरागनिकरो नङ्क्षन्प्रतीच्या स्त्रिय

किं वा पुण्यफलं महत्परिणतं सत्कर्मिणा द्योमणे ॥

यस्मिन्नात्मैव निधाय दययासासु, स्वयं लीयसे

बद्धिं न्यामिव तं भयप्रतिनिधिं सत्कर्महे भक्तितः ।

सन्ध्यायामुपसो वितीर्य भगवन्मेषं वज्रोपमं

मन्देष्टानुरागस्य तस्मात्प्रत्युद्गमं पुरा ॥ ५७ ॥

साक्षाच्छ्रीपुण्ड्रमोऽपि जगता क्षीमं भृशं सन्वतो

निष्णोः । विनिहृत्य सायकगणै रक्षोपिषम्यान्वयम् ।

धर्मात्स्याधिविभुं प्रधीनिगदितानाचार्यं भूम्या स्वयं

पृते तेऽवततार वशजलधौ धीरामचन्द्रात्मना ॥ ५८ ॥

अदागतिरसमन्विताय मरुतः पुताय मेधाविने

दियं व्याकरणं द्युपादिश इति यादुर्विद्वान्तं समे ।

मग्नं त्रिभुपातकाय विनरं ज्ञानं सुशब्दार्थयो

विद्वत्त्वा येन च कर्मवन्मन्विनः दयाया तदीयं पदम् ॥

रोगं सोहर सर्वमीश्वर ! दृशो- दृशोक्तिं प्रदीप्तां कुरु
 श्रीमन्नर्क ! धृतिं हृदि स्थिरतरां प्रज्ञाञ्च लोकोत्तराम् ।
 विप्रायानुगृहाण सूक्तिममृतस्रोतस्विनीस्पर्धिनी-
 माकल्पं जयतात्मभाकर ! कृतोऽस्मिभिः प्रभावस्तु ॥ ६० ॥

श्लोकानामिह पष्टिरेकसहिता मार्ष्टु श्रियं शान्तव्री
 सम्पत्तिं शुभसन्ततिं वितरताददित्यमर्क्तिं पराम् ।
 सन्तः प्राप्तमुखा भवन्तु सततं सूर्य ! प्रसोदेन ते
 वाचामस्तु फलेग्रहिः समुदयो लोके कवीनां सताम् ॥

इति महामहोपाध्यायस्य श्रीकृष्णमूर्तिसास्त्रिणः पण्डितराजस्य
 मद्रप्रान्तसंस्कृतास्थानकवेः कृतिषु
 प्रकृतिविलासकाव्ये
 प्रभाकरप्रभावो नाम सप्तमो विलासः ।



श्रीः

प्रकृतिविलासकाव्ये

शर्वरीसौन्दर्यं नाम

अष्टमो विलामः

भूत्यै भूयात्तुहि नमहि भूत्कन्यका तन्यमान-

क्रीडे द्विम्भे द्विरदवदनं लालयन्ती निजाङ्गे ।

शर्वरीत्मा प्रलयसमये संहरन्ती प्रकोपा-

द्व्याजीकृत्य त्रिपुरजयिनं स्वीयशक्त्यैव सर्वम् ॥ १ ॥

कृता राश्याः श्रियमिह गिरा दूरतो वर्तमानां

पृथ्व्यां मादणायमिव कविः स्तोकवामकुपीति ।

विभ्रं क्षेत्रकप्रियुज्यशोऽपि सया वञ्च्यमाना

मर्त्याः केचित्कथमसि विदुर्नात्मनः शक्तिमत्ताम् ॥ २ ॥

सौन्दर्यानिष्करणविषये तुल्यरूपास्तियामा

भेदा नात्र स्फुरति सदृशं पशुयोश्च द्वयोर्न ।

नामन्यां श्रीप्रतिनिधनी व्यञ्जक्यां शरैश्च

किं वा कर्तुं प्रभवतु मन्त्रैश्चैव कर्मभेदः ॥ ३ ॥

ताम्रैरत्रैः स्फुरति परितः पुष्करञ्च प्रदोषे

यान्त्यावासान्प्रति सुरभयो वत्ससन्दर्शनोक्ताः ।

स्निग्धां हिलप्यत्यमितकुतुकात्तन्निनीं मन्दनिद्रा

दीपान्यस्यन्त्यधिगृहमुखं रम्यवेषाश्च योषाः ॥ ४ ॥

फुल्लं मल्लीवनमल्लिकुर्नैव्यासमालापशीलैः

पत्रित्रातैर्मधुरविस्तैराश्रिताश्शस्त्रिनीडाः ।

धातुः पोतम्बुस्रयति सरित्प्रान्तवन्यां विहारी

पांशुक्रीडापरवशहृदो बालका वासरान्ते ॥ ५ ॥

रोधस्सिन्धोः कतिचन, परे हृद्यमुद्यानमन्ये

स्रोतस्विन्याः पुलिनमितरे तुह्यशैलेन्द्रशृङ्गम् ।

इत्थं स्वस्वाभिमतयुवतीसार्धमानीय यूनां

स्तोमः कामं मलयमरुतं सेवते वासरान्ते ॥

मुष्णन्क्षोण्यास्तरणिकिरणोद्गीर्णमौष्ण्यं क्रमेण

प्राणान्पुष्णन्विचरति मरुद्रौहिणारण्यशीर्णः

आराद्धं श्रद्धयति विधिवद्भूसुराद्याश्च सन्ध्या-

मच्छिन्नश्च झणझणरवो व्यज्यते ८८

श्रीमत्येषा प्रकृतिरमितप्राग्वा आजमाना

त्रैगुण्येन, प्रथयितुमनास्तामसीमात्मशक्तिम् ।

विभ्रत्याख्यां रजनिरिति च, स्वैरमावृत्य विश्वं

क्रीडत्युच्चैः किमु सहृदयान्विभ्रमै रज्जयन्ती ॥ ८ ॥

तेजोऽभावस्तम इति मतं धीमतां नादराह

नीचाङ्गाश्चित्स्थितिमुपगतं तेज एवान्धकारः ।

मान्यामान्ये अपि च तमसस्तद्भटेते कमादि-

त्याहुर्निर्द्वीपरमिह बुधा वस्तुतत्त्वं विदन्तः ॥ ९ ॥

रम्या रात्रिः परमगुण्णा सुन्दरिण्या निगीर्णा

सन्ध्याभ्यामप्युपचितरुचिस्सैव्यमाना सखीभ्याम् ।

चापन्यापृत्युपरतिकृतं विश्रमं द्राग्दिशन्ती

कस्य प्रीत्यै न भवति समान्याग्निनः पुष्पतीयम् ॥ १० ॥

सूर्यस्मोऽयं न खलु सहते स्वेतरेषां पकर्षं

यत्तैर्घृण्याद् भृशमभिभवत्यङ्घ्रि नक्षत्रलक्षम् ।

'तेभ्यो भातुं विनरति यथेच्छं तमिमावकाशं

द्रष्टुं प्रायः परपरिमवं न क्षमेरन्मृगाक्ष्यः ॥ ११ ॥

धावाभूमी स्वरुचिनिचयैरञ्जनप्रत्यनीकैः

सान्द्रस्निग्धैस्सरगसमभिव्याप्य गाम्भीर्यभूम्ना ।

विश्वस्योपयैपरिमितमुत्सेकतोऽनन्तरं यं

निर्गोदुं श्रीः स्फुरति रजनेराधिपत्यं सगत्याः ॥ १२ ॥

आवृण्वानाप्यविरलतरैः श्यामळिम्नां समूहै-

नेलाणि द्रागुवि तनुमृतां दुप्यतीयं न रात्रिः ।

तत्तद्वायाश्रयमधुरिमस्तोमकुक्षिम्भरित्वा-

त्पुप्यत्येपात्मनि हि सुपमां कामपि प्रीतये नः ॥ १३ ॥

आस्तां दूरादनुपमसमाम्नायगम्योऽर्यमायं

तस्माल्लब्धव्यतिरपि विधुर्यामयत्वा रसज्ञः ।

अब्धेर्मेघोऽप्यधिगतरो विद्युतं श्लेष्टुभीष्टे

स्त्रीणां प्रीत्यै भवति रसिको, नैव माहात्म्ययुक्तः ॥

सौन्दर्योद्धार्यपि न निमिरं शर्वरं रोचयन्ते

मर्त्याः प्रायस्स्वयमधिनिशं संविशन्ति श्रमेण ।

रात्र्यां सर्वा प्रकृतिविहृतिर्वन्दुरा निष्फलैषां

नानर्थाय प्रभवति तमो बाह्यमन्तस्तमोवत् ॥ १५ ॥

स्वत्वेन घोरभिमततमं नीलिमानं मनोज्ञं

दिग्योषिद्वचोऽञ्जनविधिकृते संविभज्य प्रदातुम् ।

कारुण्येन प्रकृतिरनघा यामिनी किं निबुद्धे

रिक्तात्मानः किमपि न दिशन्त्यन्तरेणापहारम् ॥ १६ ॥

शक्षीः प्रेक्षयेत्तरलतरलद्योतमुक्तासगोत्रै-

र्व्योम्नि श्यामे निचुलिततमे सान्द्रमुद्यैर्विताने ।

तुङ्गं रङ्गम्यलमिव सुवो गोलमाकम्ब्य मूर्त्या

श्यामा काचित्कम्ब्यनि मुञ्चं नर्तकी धीर्निशायाः ॥ १७ ॥

कातर्येणार्यमष्टणिमुवा गङ्गरोर्वीरुहादा-

वन्तलीनान्सरभसमहन्यन्धकारार्गकान्त्वान् ।

आदिलम्बैषा व्रजति रजनिर्निर्वृतिं कामपि द्रो-

ह्मातृप्रेम्णः किमपि न परं श्रेयसे कामनार्हम् ॥ २० ॥

प्रलत्नेनाञ्जनपरिचयाच्छयामलसिन्धुमूर्ति-

सान्द्रा कालायसकृत्तृहृच्छृङ्खलमालिका या ।

सन्धातुं घामपि वपुमतीं कल्पिता श्रीप्रकृत्या

सैवास्माक स्फुरति परितश्चर्वरीकैतवेन ॥ २१ ॥

अब्धेरुर्ध्वान्मदशिखिगलश्यामलिप्ताङ्गि लक्ष्या-

नात्माद्वैतीकरणनिपुणा दर्शयन्ते तमिक्ताः ।

निर्मर्यादान्द्विरवनिकरानजनाद्विप्रजाभा-

जातिश्वेतैरभिनिपततः फेनपुञ्जै र्दौघैः ॥ २२ ॥

शङ्खावातव्यनिरुन्नसमुत्तुङ्गभङ्गोत्तमाङ्गा

पर्युक्षितानृजुतरवृहत्फेनदंष्ट्राकराव्य ।

विष्वग्वासांसितघनकचा दुश्प्रवैरुहासैः

काली रात्रिर्धृनिमषहरन्त्यम्बुधौ नृत्यतीव ॥ २३ ॥

प्रक्रीडद्विर्वहु, सरिदधीशानरङ्गे मरुद्धि-

नीलैर्वस्त्रैः कवचिततनुः फेनपुष्पावतंसाः ।

सम्भूयोच्चैःकृतरुतततीर्वीचिकाख्याः पिशाची-

र्यामिन्येषा परमरसिका नर्तयत्यात्मतृप्त्यै ॥ २४ ॥

मिन्धुस्सोऽयं परमकृपया प्रेरितो यामवत्या

गौराङ्गाभ्यस्समुचिततमान्वल्लभाभ्यस्सरिद्वयः ।

श्यामाश्रीनांशुकसमुदयात्राजतैस्तनुंजालैः

प्रोतप्रान्तानह ! कलयते फेनिलोर्मिच्छलेन ॥ २५ ॥

देव्या रात्रेरविरलतम.कन्दलीमिनिर्गिर्णः

फेनावलद्या खलु घवन्तिमा दृष्टनष्टात्मनोऽब्ध्यौ ।

न्यासेऽत्यन्तं हृदयकुहरे तीनमोहान्धकारै-

र्नानिखच्छां भृशमनुकरोत्यम्बिरां सत्ववृत्तिम् ॥ २६ ॥

अद्रेस्तुङ्गं शिखरमधिरुखात्मना चेत्क्षपायां

प्रेक्षेत श्रीपठनिनिर्हन्ति जातुमेकस्ममन्नात् ।

धीरदशब्दान्कति स शृणुयात्स्वात्मसंज्ञादशीला-

नश्येद्वावानपि कतिपिषाँलोचनासेचनोत्तान् ॥ २७ ॥

स्रोतस्विन्योऽवनिघरगुहाभ्यन्तरेभ्योऽमिरामा

निष्कामन्त्य. स्वपुष्टितटपत्पान्तपातप्रणादा !

वेगाद्वाशीञ्चिस्तिरपृपतामुत्किरन्त्यस्समन्ता-

न्नक्तं व्यक्तेतरसितपदास्तारदीर्घांस्तवन्ति ॥ २८ ॥

श्रेणीबद्धक्षितिधरतरेन्तरालवकाशा-

नापूय द्वाङ्गिविडिततम कज्जलेन क्षपेयम् ।

निच्छिद्रामुच्छ्रिततरमहामित्तिमेकामिवेद्या-

माकल्प्योच्चैः प्रकटयन्ति न स्व हि गम्भीरिमाणम् ॥ २९ ॥

भ्राज्यद्मूरिद्विपपरिवृढस्फारफीट्कारयात-

क्रुध्यन्सिद्धसैनभरसमुपतानिभुद्बुहौष ।

धोत्रप्रान्तप्रियसुहृदविच्छिन्नक्षिलीविराज

शैल भ्रान्त हगति सहदा हन्त ! भावैर्निशीधे ॥ ३० ॥

वातजातोदुतमरिहान्योन्यसङ्घर्षजन्म-

मोघष्टाविदेवदुतमुञ्च पागिराजास्रतन्त ।

धूमस्तोमानुपरि समुपागोहतो नक्तमद्री

दन्तिमान्त्योचनपदयुगाम्सञ्जिहीयन्ति सद्यः ॥ ३१ ॥

ज्योतिर्बह्वीकवळिततमःकन्दळा कापि मागे

व्यक्तान्यक्तद्रुमगिरिसरित्सन्निवेशा परस्व ।

दर्शं दर्शं हसति नु दिवं मेदुरारण्यमूमि-

विन्दुद्विद्योतितवहुविधाकारधाराधराढ्याम् ॥ ३६ ॥

रोधस्यब्धेशिशस्वरिशिखरे बाध बद्धानगारा

न्प्रत्यमानुच्छ्रिततरशिरस्सन्नदीव्यस्पताकान् ।

अभ्युप्य स्त्रीपृथुकसहिता मोमुदत्यस्तिमन्तो

दृष्ट्वा नावः स्थदळितजलालक्ष्यदीपप्रकाशाः ॥ ३७ ॥

घोयानानि प्रवलमकराकारहृदयानि यन्व-

प्रत्यकृत्यद्रुततरपरिभ्रान्तपार्श्वेच्छदानि ।

सुद्वेदीपैः श्रुतिपुटकटुश्चानधीराणि रम्या-

ण्यारहंके प्रकृतिपुपमा वीक्षमाणा दयन्ते ॥ ३८ ॥

त्रिमुच्छतितपभवरन्निमिदोपसङ्घैर्मसमन्तात्

स्फीतान्तेका. प्रनिपुरमहोनिर्दिशेषा रजन्यः ।

केतुनानारबमुरारिताः पण्यवीर्योऽनिदीर्घा

रम्यास्सन्धिप्यसमसुपमाः कृत्रिमागमभूता ॥ ३९ ॥

यूनोऽन्यूनानहृदहृदयानञ्जसाऽऽनृष्टुं कामा

कर्णभ्यर्णप्रचरणज्ञैराकरैर्विभ्रमाणाम् ।

नेत्रैर्नीलाञ्जनपरिचितैर्वारयोषाम्मुवेषो-

न्निष्ठन्त्यस्तत्रपमविगृहद्वारमीपद्विहासा ॥ ४० ॥

आयम्यन्तोऽप्यहनि निपतत्फालपाथ पृषत्क

विश्राम्यन्ति स्वयमधिनिश मोदमाना कुटुम्बैः ।

मेनोवृद्धया मुदितहृदया निश्चलन्तोऽस्तिमन्त-

श्चिन्ताकान्ता वत । कनिषये नैव निद्रा लभन्ते ॥ ४१ ॥

दिलष्ट स्निग्धैर्भुरजनिनदैर्गीतमेकत्र रात्रौ

वशीकृत्यं वचिदपरतो ननेन वारनार्या ।

दाण्डा क्रीडा वचन विविधाम्स्तत्कथाना प्रसङ्गा

इत्थं नित्योत्सवगुहमित पचन त्रिन्न रम्यम् ॥ ४२ ॥

भञ्जुन्मेषादिव समुद्रिता देवतासन्नि गाव

प्येदे ध्यानाभिनयकुशला कामयन्ते कुलम्बी ।

अन्ये सम्मर्दनकुतुकिन स्वपमादच्छलेन

त्यक्त्वा लज्जा मारपरवशा स्त्रौणमभ्यापनन्ति ॥ ४३ ॥

ज्योतिर्वल्लीकबलिततमःकन्दला कापि भागे

व्यक्ताव्यक्तद्रुमगिरिसरित्सन्निवेशा परत ।

दर्शं दर्शं हसति नु दिवं मेदुरारण्यभूमि-

विद्युद्विद्योतितवहुविधाकारधाराधराढ्यम् ॥ ३६ ॥

रोधस्यब्धेशिशखरिशिखरे बाध बद्धानगारा

न्मत्स्यमानुच्छ्रिततरशिरस्सन्नदीव्यस्पताकान् ।

अध्युप्य स्त्रीपृथुकसहिता मोमुदत्यन्तिमन्तो

दृष्ट्वा नावः स्यदलितबलालक्ष्यदीपप्रकाशाः ॥ ३७ ॥

द्योयानानि प्रबलमकराकारदृश्यानि यन्त-

प्रत्यक्तृत्यद्रुततरपरिभ्रान्तपाश्वच्छदानि ।

क्षुद्रैर्दीपैः श्रुतिपुटकटुध्वानधीराणि रम्या-

ण्यारुह्यैके प्रकृतिमुषमां वीक्षमाणा डयन्ते ॥ ३८ ॥

विद्युच्छ्रितप्रभवरुचिभिर्दीपसङ्घैस्समन्तात्

स्फीतालोकाः प्रतिपुरमहोनिर्विशेषा रजन्त्यः ।

क्रेतुमातारवमुखरिताः पण्यवीर्योऽतिदीर्घा

रथ्यास्सन्धिष्वसमसुषमाः कृत्रिमारामभूम्ना ॥ ३९ ॥

यूनोऽन्यूनानददहृदयानज्जसाऽऽकण्ठकामाः

कर्णाम्यर्जप्रचरणचणैराकरैर्विभ्रमाणाम् ।

नेत्रैर्नीलाञ्जनपरिचितैर्वारयोपासुवेपा-

स्तिष्ठन्त्यस्तत्रपमधिगृहद्वारमीषद्विहासाः ॥ ४० ॥

आयसन्तोऽप्यहनि निपतत्कालपार्थः पृषत्कं

विश्राम्यन्ति स्वयमधिनिशं मोदमानाः कुटुम्बैः ।

भेदोवृद्ध्या मुदितहृदया निश्चलन्तोऽस्तिमन्त-

श्चिन्ताकान्ता यत ! कतिपये नैव निद्रां लभन्ते ॥ ४१ ॥

दिलष्टं त्रिर्धैरुजनिनदैर्गीतमेकत्र रात्रौ

वंशीकृत्यं कचिदपरतो नतैर्न वारनार्याः ।

दाण्डाः क्रीडाः कचन विविधाम्स्तकथानां प्रसङ्गा

दत्थे नित्योत्सवगुह्यमिदं पत्तनं किञ्च रम्यम् ॥ ४२ ॥

भगवन्मुनेपादिव समुदिता देवतासन्निगव-

प्येकं घ्यानाभिनयपुङ्गवाः कामयन्ते कुलम्बीः ।

अन्ये सम्मर्दनपुङ्गवाः स्वममादच्छन्ते

त्यक्त्वा लज्जां मारपरवशाः स्त्रीजनमप्यपतन्ति ॥ ४३ ॥

अन्योच्छिष्टं मधु कुतुकतः सम्पिबन्तो मदान्धाः

म्वैरं स्त्रीणामपि विनिमयादकृमानेकनृत्याः ।

सशो रङ्गस्यलविलसितान्हन्त ! निर्वाप्य दीपां-

स्तिर्यक्कृत्यं विदधति समे निखपा ह्यन्यदेश्याः ॥ ४४ ॥

विद्युद्दीपमजभृदुदरोद्भासिनैकासनस्य-

प्रान्तप्रेक्षोत्सुकजनशिरश्च्रेणिदीव्यद्रवाक्षा ।

उलङ्घ्य द्राम्बगिरिनदीर्घमिता यानपङ्क्ति-

देशादेशं गुफुगुफुरवैरायसे याति मार्गे ॥ ४५ ॥

प्रासादांश्च प्रतिपुरवरं चन्द्रिकासारगौरा-

व्रम्यान्वातायनपरिसरास्त्रीर्णमञ्चप्रपञ्चैः ।

अध्यास्यैकेऽमिमतयुवतीस्पर्धिनीस्त्वर्धूभि-

र्मुञ्जाना भान्त्यशिथिलपरीरम्भसंरम्भभाजः ॥ ४६ ॥

गाढाश्लेषं कलयितुमनाः कामिनीनां रसजो

देव्या मद्याः शिखरिणि करैः सत्वरं व्यापृतैः स्वैः ।

पश्येन्दुर्द्राम्दलयति तम.कञ्चुकं प्राणनाथे-

त्युक्त्वा सद्यः पुलकिततनुः सुम्तनी कापि जाता ॥ ४७ ॥

कापि स्वापामिनयचतुरा शश्वदाकारितोच्चैः

पत्या निर्यस्मितमपि बलात्सन्नियम्य स्थितान्ते ।

ईपस्पर्शोदितपुलकितज्ञाततत्त्व स्वद्रोभ्या-

माशिश्लेष सारशरहतामुग्रवक्षोजयुग्मम् ॥ ४८ ॥

द्यूते कृत्वा दृढतरपरिप्यङ्गमुत्तुङ्गहर्म्ये

शुभज्योत्स्ने व्यवहसिकथां दम्पती प्रारमेताम् ।

भर्ता रामं कथयति समेष्वेकदारं रसज्ञं

भार्या गोपीहृदयहरणव्यग्रलीलञ्च कृष्णम् ॥ ४९ ॥

वेणीमल्लीयुगपरिमलभ्राम्यदिदिन्दिराणा

वारस्त्रीणां युवजनमनोहाग्निर्दग्धिलासैः ।

धन्यम्मन्याः कतिचन समारुह्य नौकाः स्रवन्ते

निर्निन्द्रेन्दीवरनिचुळिनास्वप्सु लीलासरस्याः ॥ ५० ॥

प्रायो व्यर्थं भवति रजनौ ग्राममानोज्ञकं, य-

त्सर्वे वृत्ताभ्यवद्वनितया संविद्यन्त्याद्ययामे ।

रथ्यायाश्च व्यपगतभय फेरवम्सञ्चरन्ति

श्वानो धावन्त्यसद्वृद्धमिनो निर्निमित्तं भवन्तः ॥ ५१ ॥

सत्यप्येवं विमलमनिलं सर्वतश्चेक्षुसार-

स्पर्धान्यम्बून्युचितमञ्जनं मङ्गहीनां सुपुतिम् ।

लब्धा चिन्तालव्यविरहिताः स्वस्वकृत्यानुरक्ता,

जीवन्त्यब्दाञ्जितमपि समे ग्रामवासेन घन्या ॥ १२ ॥

यामैर्युक्तां सममिदधते रात्रिमेके चतुर्भि-

र्मर्त्या, कृत्यप्रणिहितधियः सञ्चरन्त्याद्यायाम् ।

क्रूरात्मानः फणधरमुखा जन्तवश्च द्वितीये

यक्षा रक्षांस्यपि बहुतरैः क्षुद्रकृत्यैस्तृतीये ॥ १३ ॥

आगच्छन्तः पितृमिरमितप्राप्तवैर्देववर्या-

स्तुर्ये यामे गजमुखमुखाः क्षेममाधातुकामाः ।

सर्वान्दृष्ट्वापि च सदनिनो बुध्यमानान्कुटुम्बै-

स्तृप्तात्मानो विदधतितमामाशिषो द्रागवन्ध्या ॥ १४ ॥

सर्वे श्वासश्चसनगरलं प्राणिनामहि पीत्वा

छायावृक्षा बहिरतिजवदुद्गिरन्ति क्षणाम् ।

¹ग्रस्त्वा दुष्टं मरुतममितं तृप्यतां शास्त्रिमूलं

सेवायोग्यं भवति फणिनां, मानवानां तु गह्वम् ॥ १५ ॥

अण्डेभ्यश्च द्विजनय इव प्राणभृद्भ्रूचोऽसवो द्रा
 गुल्फामति स्वयमिह भुवि प्रायशोऽत्रैव यामे ।
 तार्ताथीके भयकृति निशोऽत्यन्तमित्याहुरेके
 सन्दभोऽजभरति हि महान्दारुणो रोगभाजाम् ॥ ५६ ॥

धानो यस्या निशि नियमतस्तन्वते स्वोपवास
 रात्रि प्राहु श्वनिशमिति ता केचनाचार्यपादा ।
 साक्षात्कुर्भन्त्यपि च रजनावागम सूर्यसूनो
 धान कृष्णा इति च गदिन प्राणितत्त्व विदद्भि ॥ ५७ ॥

सर्वेभ्य धीरजनिजननी सुप्तिमात्मस्वभूता
 जीवात्मभ्य परचिति परिष्वङ्गमापादयन्तीम् ।
 हित्वा भेद सपदि ददती पुष्पती चार्भकान्त
 सैषा नित्या श्रुतिषु महितै स्तूयते रात्रिसूक्तै ॥ ५८ ॥

रम्यश्चन्द्रस्तदुदरमय लाञ्छनघ्रापि रम्य
 ज्योत्स्ना रम्यावनिपरिसरे तत्पसारोऽपि रम्य ।
 रम्यास्त^१म्य सरसमनसामन्यकारोऽपि रम्य
 किन्नैकीकृत्या प्रवृत्तिविहित वस्तु नैवाम्यरम्यम् ॥ ५९ ॥

स्त्रीपुंसाभ्यां जनयसि जगन्मातरेतत्समाभ्यां

निद्राद्वारावसि करुणयारोग्यमुत्पाद्य भूयः ।

अन्ते सर्वं हरसि भगवत्युग्रसंवर्तरात्रि.

कुलास्माकं पततु भवतीमन्तरेण प्रणामः ॥ ६० ॥

मृत्युं महा तिरय कृपया मातरुस्तद्भाजे

पाप्मौघं मे सफल्य रिपुप्चार्यगृहेतरेषु ।

आकल्पं सद्विजवरक्तं विद्वदाकल्पकल्पं

श्रीशर्वर्या जगति जयतावत् सौन्दर्यमेतत् ॥ ६१ ॥

इति महामहोपाध्यायस्य श्रीकृष्णमूर्तिशास्त्रिणः पण्डितराजस्य

भद्रप्रान्तसंस्कृतास्यागकवे. कृतिषु

प्रकृतिविलासकाव्ये

शबरीसौन्दर्यं नाम अष्टमो विलासः ।



॥ कपर्दिनि समर्पणम् ॥

काटुपुत्तुहगस्तयस्वाम्यायेत्वाहमात्मज ।

कृष्णमूर्तिरकुर्वीमा मद्रास्थानकपिः कृतिम् ॥ १ ॥

पदवाक्यप्रमाणज श्रीगर्मपुरवास्तिनम् ।

भूतराहाचार्यपर्यमादिम नौमि देशिकम् ॥ २ ॥

महामहोपाध्यायश्च्रीदण्डपाणिमस्वीश्वरान् ।

करुङ्गुळकृष्णशास्त्रिवरेण्यालीमि सद्गुरुन् ॥ ३ ॥

अम्मङ्गुडिन्धितश्रीमत्परमेश्वरशास्त्रिण ।

गुरुन्पाणिनिशाम्बाब्धेनौम्यह कुम्भसम्भवान् ॥ ४ ॥

येषाममीषा महता करुणादृष्टिपातत ।

महामहोपाध्यायोऽसि सवृचो नौमि तान्गुरुन् ॥ ५ ॥

आपो बहिश्च होता विधुरहिमकरो व्योम पृथ्वी नमस्ता

नेतेऽग्रे यस्य देहा स पशुपतिरपि धीनिगामम्बरूप ।

यस्य श्रीकृष्णमूर्ते तुल्यमलमवत्यर्चिप्रदासस्य नित्य

साऽथ विम कपर्दिन्यनपश्यतिमिमांसां प्रत्यात्मतृप्तये ॥ ६ ॥

॥ आशासनम् ॥

मनः प्रसादं संपासो वेङ्कटेशप्रसादतः ।

श्रीराजेन्द्रप्रसादोऽसौ जीयात् भुवि जनाधिपः ॥

आने-देषुख-खड्ग-मुनिनयविच्छीराजमन्त्रार्मुला

मान्यासंस्कृतमातृकिङ्करतया दीन्यासुरब्दान्शतम् ।

राजाजी-जवहर्-पटेलपमृतिभिः स्वातन्त्र्यसंरक्षकैः

माता भारतभूमिरुत्तमतपैः पुत्रैर्विजेजीयताम् ॥

श्रीमद्भवनगर्जाजदम्पती च जयन्तिमे ।

कुमारस्यामिराजश्च विधामन्त्री च माधवः ॥

इति श्रीभारद्वाजकुलजलधिकौस्तुभश्रीमद्वेङ्कटसुब्बरामाय-

वर्यतनूजस्य श्रीवेङ्कटसुब्बलक्ष्मीगर्भसम्भूतस्य

व्याकरणवेदान्तसाहित्यनिष्णातस्य पण्डितराजाद्यनेक-

विरुदाङ्कितस्य महामहोपाध्यायस्य

मद्रशन्नसंस्कृतास्यानकवेः

कृष्णमूर्तिशास्त्रिणः कृतिषु

प्रकृतिविलासः समाप्तः

ॐ तत्सत्

जय हिन्द